

ISSN: 2651-4664

Arkhaia Anatolika

Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi
The Journal of Anatolian Archaeological Studies

Volume 1

2018

ISSN: 2651-4664

Arkhaia Anatolika

Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi
The Journal of Anatolian Archaeological Studies

Volume 1

2018

Arkhaia Anatolika
Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi
The Journal of Anatolian Archaeological Studies
Volume 1 (2018)

Kurucu ve Yayın Sahibi

Doç. Dr. Zeliha GİDER BÜYÜKÖZER

Baş Editör

Doç. Dr. Zeliha GİDER BÜYÜKÖZER

Editörler

Prof. Dr. Ertekin M. DOKSANALTI

Doç. Dr. Aytekin BÜYÜKÖZER

Doç. Dr. Erdoğan ASLAN

Bilim Danışma Kurulu

Prof. Dr. Harun TAŞKIRAN (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Tayfun YILDIRIM (Ankara Üniversitesi)

Prof. R. R. R. SMITH (University of Oxford)

Prof. Nicholas D. CAHILL (University of Wisconsin-Madison)

Prof. Andreas SCHACHNER (DAI İstanbul)

Prof. John James COULTON (Athens / Greece)

Prof. Dr. Ramazan ÖZGAN (İstanbul / Türkiye)

Prof. Dr. Orhan BİNGÖL (Karabük Üniversitesi)

Prof. Jeroen POBLOME (KU Leuven)

Prof. Dr. Mustafa ADAK (Akdeniz Üniversitesi)

Prof. Dr. Bedia Yelda OLCAY UÇKAN (Anadolu Üniversitesi)

Prof. Dr. Yılmaz Selim ERDAL (Hacettepe Üniversitesi)

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Bilge HÜR MÜZLÜ KORTHOLT (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Prof. Dr. İ. Hakan MERT (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Christine BRUNS ÖZGAN (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)

Prof. Christof BERNS (Universität Hamburg)

Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT (Pamukkale Üniversitesi)

Prof. Dr. Özdemir KOÇAK (Selçuk Üniversitesi)

Prof. Thekla SCHULZ-BRIZE (Technische Universität Berlin)

Doç. Dr. Olivier Can HENRY (Bilkent Üniversitesi)

Doç. Dr. Erkan DÜNDAR (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)

Doç. Dr. Erim KONAKÇI (İzmir Demokrasi Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Güray ÜNVER (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Deniz SEVMEN (Selçuk Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi İlker Mete MİMİROĞLU (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Dr. William BRUCE (Gustavus Adolphus College)

Dergi Sekreterleri

Arş. Gör. Serdar BAĞLIBEL

MA Kaan KAHRAMAN

Redaksiyon

Arş. Gör. Serdar BAĞLIBEL

Arş. Gör. D. Ozan TOZLUCA

İngilizce Redaksiyon

Evren İŐINAK BRUCE

İletişim

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 42130 Kampüs, Konya / TÜRKİYE

Tel: +90 332 223 1381 | Faks: +90 332 241 1309 | GSM: +90 537 282 50 80

arkhaiaanatolika@gmail.com | info@arkhaiaanatolika.org

http://arkhaiaanatolika.org

Arkhaia Anatolika
Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi
The Journal of Anatolian Archaeological Studies
Volume 1 (2018)

HAKEMLER / REFEREES

Prof. Dr. Bedia Yelda OLCAY UÇKAN (*Anadolu Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü*)

Prof. Dr. Billur TEKKÖK KARAÖZ (*Başkent Üniversitesi, Grafik Tasarımı Programı*)

Prof. Dr. Musa KADIOĞLU (*Ankara Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü*)

Prof. Dr. İbrahim Hakan MERT (*Uludağ Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü*)

Prof. Dr. Adnan BAYSAL (*Trakya Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü*)

Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT (*Pamukkale Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü*)

Doç. Dr. Çiler ÇİLİNGİROĞLU (*Ege Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü*)

Doç. Dr. Olivier HENRY (*Bilkent Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü*)

Doç. Dr. Erim KONAKÇI (*İzmir Demokrasi Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü*)

Doç. Dr. Aynur CİVELEK (*Adnan Menderes Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü*)

Doç. Dr. Murat FIRAT (*Süleyman Demirel Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü*)

Dr. Öğr. Üyesi Zafer KORKMAZ (*Selçuk Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü*)

Dr. Öğr. Üyesi Gökçen Kurtuluş ÖZTAŞKIN (*Pamukkale Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü*)

Dr. Öğr. Üyesi Deniz SEVMEN (*Selçuk Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü*)

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan MUSTAFAOĞLU (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü*)

Arkhaia Anatolika
Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi
The Journal of Anatolian Archaeological Studies
Volume 1 (2018)

İÇİNDEKİLER

C O N T E N T S

Ayktut ÇINAROĞLU

- Alaca Höyük Erken Tunç Çağı Krali Mezarları ve İkiz İdoller 1
Alaca Höyük Tombs of the Early Bronze Age and Twin Idols

Aytekin BÜYÜKÖZER

- The Sanctuary of Hekate at Lagina in the 4th Century BC 15
MÖ 4. yy'da Lagina Hekate Kutsal Alanı

Mehmet OK

- Tripolis'te Bulunan Sagalassos Kırmızı Astarlı Seramikleri 31
Sagalassos Red Slip Ware from Tripolis

Erdoğan ASLAN

- Kekova Adası Erken Bizans Dönemi Korinth Başlıkları 52
Early Byzantine Period Corinthian Capitals from Kekova Island

Zeliha GİDER BÜYÜKÖZER

- Dorik Geisonlarda Mutulus Plakaları ile Guttaenin Düzenlenişi 61
Arrangement of Mutulus and Guttas in Doric Geison

Deniz SEVMEN

- Sinop Müzesi'nde Bulunan Üç Plastik Kandil 93
Three Plastic Lamps from Sinop Museum

Arkhaia Anatolika
Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi
The Journal of Anatolian Archaeological Studies
Volume 1 (2018)

Alaca Höyük Erken Tunç ağı Krali Mezarları ve İviz İdoller
Alaca Höyük Tombs of the Early Bronze Age and Twin Idols

Geliş Tarihi: 31.08.2018 | Kabul Tarihi: 12.11.2018 | Online Yayın Tarihi: 15.11.2018

Makale Künyesi: A. Çınaroğlu, "Alaca Höyük Erken Tunç ağı Krali Mezarları ve İviz İdoller", *Arkhaia Anatolika* 1 (2018), 1-14. DOI: 10.32949/Arkhaia.2018.0

Arkhaia Anatolika, Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi "Açık Erişimli" (Open Access) bir dergidir. Kullanıcılar, dergide yayınlanan makalelerin tamamını tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstermek suretiyle bilimsel çalışmalarında bu makalelerden faydalanabilir. Bunun için yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almasına gerek yoktur.

Dergide yayınlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Arkhaia Anatolika, The Journal of Anatolian Archaeological Studies follows Open Access as a publishing model. This model provides immediate, worldwide, barrier-free access to the full text of research articles without requiring a subscription to the articles published in this journal. Published material is freely available to all interested online readers.

The scientific and legal propriety of the articles published in the journal belongs exclusively to the author(s).

Arkhaia Anatolika

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 1 (2018) 1-14
DOI: 10.32949/Arkhaia.2018.0

Alaca Höyük Erken Tunç Çağı Krali Mezarları ve İkiz İdoller

Alaca Höyük Tombs of the Early Bronze Age and Twin Idols

Aykut ÇINAROĞLU*

Özet

Alaca Höyük Erken Tunç Çağı kral mezarlarında ele geçen madeni eserler, Ön-Asya Arkeolojisi buluntuları içinde en önemli eser gruplarından birini oluşturmaktadır. Erken Tunç Çağı III evresinde Alaca Höyük'te hüküm süren bir sülalenin üyeleri olarak kabul edebileceğimiz bu mezarlara gömülenlerin kimliklerini, elbette bu dönemde henüz yazı kullanılmadığından bilemiyoruz. Ancak Alaca Höyük'ün küçük bir krallığın ya da beyliğin güçlü ve zengin merkezi ve söz konusu mezarların da yerel otoriteyi elinde bulunduran aile mensuplarına ait olduğu düşünülen, elit bir kesimin mezarları olduğu açıktır. Bu yazıda, mezarlara gömülmüş olan elitist kesimin ölü hediyeleri içinde ele geçen bir mobilya süslemesi olduğu düşünülen arkeoloji literatürüne ikiz idoller olarak geçen bu objelerin ve dönemin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alaca Höyük, krali mezar, ikiz idoller, Erken Tunç Çağı, Anadolu

Abstract

The metal artifacts found in the King's tombs of the Early Bronze Age at Alaca Höyük constitute one of the most important work groups within Near East archeology finds. We don't know the identities of those buried in these tombs, which we can accept as members of a dynasty in Alaca Höyük during the Early Bronze Age III period. Because the writing hasn't been used yet in this period. However, Alaca Höyük is a strong and rich center of a small kingdom, and the tombs belong to family members who have a local authority and belong to them. For this reason it is obvious that the graves belong to an elite group. In this article, a review of these objects and a period of time were made in the archaeological literature which is thought to be a furniture ornament found in the dead gifts of the elitist section buried in the graves, which are referred to as twin idols.

Keywords: Alaca Höyük, King's tombs, twin idols, Early Bronze Age, Anatolia

Giriş

Çorum'un Alaca ilçesi yakınlarındaki Alaca Höyük 1835 yılında W. C. Hamilton tarafından, o zamanki adıyla İmat/Höyüğü olarak bilim alemine tanıtılmıştır¹. Hamilton

* Prof. Dr. Aykut Çınaroğlu, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Protohistorya ve Ön-Asya Arkeolojisi Bölümü (emekli), Korkutreis Mahallesi, Strazburg Caddesi, No: 5/4 Sıhhiye, Çankaya/ Ankara.
e-mail: aykut_cinaroglu@hotmail.com

¹ Hamilton 1842, *passim*.

1835'te yaptığı gezide Höyük'ten geçerken Sfenksli Kapı'yı ayakta görmüş ve 1842'de batı dünyasına Hititler'e ait olduğunu bilmeden tanıtmıştır².

H. Barth 1858'de, A. D. Mordmann 1861'de, W. Ramsey ve Wilson ise 1881'de höyüğü ziyaret etmiştir. H. G. Van Lennep, *Sfenksli Kapı* ile kabartmalarının bir plan taslağını "Travel in Little Known Parts of Asia Minor" de yayımlamıştır. G. Perrot 1861'de Anadolu'daki gezisinde höyüğü de programına almış, *Sfenksli Kapı'nın sağ ve solundaki iki adet kulenin planlarını çizmiştir. Orthostatlardaki kabartmalardan birini meydana çıkarmış ve anıtın diğer Anadolu eserleriyle birlikte Hititler'e ait olduğunu "Exploration Archaeologique de La Galatie et de La Bithinie 1872" de ilk defa bilim alemine duyurmuştur³.*

E. Chantre 1893'te resmi ve meşhur gezisinde ilk olarak höyüğe gelerek *sfenkslerin arasındaki koridorda çalışmıştır (fig. 1a-b). İki sfenks arasındaki dört köşe dehlizi ve gerisindeki ikinci kapıyı açarak, anıtların kopyalarını çıkarır ve fotoğraflarını çeker. E. Chantre'de, G. Perrot gibi buranın bir tapınak kapısı olduğunu düşünür. Sfenksli Kapı'nın güneyindeki tarlada bulunan aslan ve boğaları da görür⁴. 1894'te tekrar höyüğe uğrayarak bazı kabartmaları götürmek ister. Bu hareket yerli halkı fazlaca sinirlendirip gücendirince, höyükte fazla kalamaz.*

Figür 1a-b: Alaca Höyük'ün kabartmalı *orthostat*larının açığa çıkarılışı (Liverpool Üniversitesi arşivinden)

Bu gezginlerin Alaca Höyük'ü tanıtmaları birçok bilim insanının burayla ilgilenmesine neden olmuştur. Macridy Bey'in 1907 yılındaki kazısını takiben⁵ 1910'da R. C. Thompson burada bulduğu taş baltayı yayınlamıştır. Daha sonra höyüğü ziyarete gelen Chicago heyetinden H. H. von der Osten bilimsel tanıtımı kapsamlı bir şekilde yapmıştır⁶. 1907 yılından 1935'e kadar Alaca Höyük'te başka çalışma yapılmamış, ancak ünü arkeoloji dünyasında yer etmeye başlamıştır.

Alaca Höyük kazıları başlamadan önce çeşitli kurtarma kazıları Hamit Zübeyr Koşay tarafından Atatürk'ün isteği üzerine gerçekleştirilmiştir. Ele geçen eserler o dönemlerde Anadolu Arkeolojisinde önemli bir yer almıştır. 1935'ten önce yapılmış olsalar dahi, Atatürk'ün büyük ilgi gösterdiği ve yurt çapında belli hedeflere yöneltilen kazılarla kıyaslanamazdı. Bu yüzden Alaca Höyük kazısı, Türkiye Cumhuriyeti Devri'nde ilk milli kazı sayılmakta ve arkeoloji literatüründe yerini almış bulunmaktadır. Atatürk'ün talebi ile yurt dışında arkeoloji eğitimi alıp gelen Remzi Oğuz Arık, o dönemde Boğazköy'deki Hattuşaş kazılarını yürüten Kurt Bittel'in da önerisi ile hiç görmediği ancak kitaplardan tanıdığı Alaca Höyük'te çalışmalara başlamıştır. Kurt Bittel'in, Boğazköy ve yakınındaki

² Çınaroğlu - Çelik 2010, 35.

³ Perrot - Chipiez 1890, 173.

⁴ Chantre 1898, 9.

⁵ Macridy 1908, 1-29.

⁶ von der Osten 1929, 98.

Alaca Höyük'te kazıların ve karşılaştırmasının yapılması şeklindeki görüşünü⁷ kabul eden Atatürk o dönemde devletin bütçesini de dikkate almış, ilk kazı mevsiminde kendi cebinden 3000 lirayı Afet İnan'a vererek, kazı giderlerinin karşılanmasını sağlamıştır⁸.

İlk milli kazı olan Alaca Höyük kazısı, 22 Ağustos 1935 günü başladığı zaman, Höyük Köyü ören yerinin üzerinde bulunuyordu (fig. 2) . Bunu dikkate alan Alaca Höyük kazısının ilk başkanı Remzi Oğuz Arık, araştırmalarına köy meydanında ve ören yerinin çevresinde başlayabilmişti⁹ (fig. 3). Kazının başlangıcından kısa bir süre sonra, Erken Tunç Çağı kral mezarlarından bazıları bulundu. Atatürk'ün emriyle ören yeri üzerindeki Alaca Höyük Köyü ovaya taşınmıştır. Ayrıca 1936 yılından itibaren de ilk milli kazının başkanlığı, Dr. Hamit Zübeyr Koşay'a verilmiştir. Kazının ikinci yılından itibaren Alaca Höyük'ün tabakalaşması belirlenerek, yayımlar buna göre yapılmaya başlanmıştır¹⁰.

Figür 2: Alaca Höyük ve üzerindeki Höyük Köyü (H. Z. Koşay arşivinden)

Figür 3: Alaca Höyük Kazıları'nın 1935-37 yıllarındaki görünümü (H. Z. Koşay arşivinden)

1935 yılında Erken Tunç Çağı'na tarihlenen üç krali mezara ilave olarak, 1936 yılında üç krali mezar daha bulunmuştur. Ayrıca, 2. kültür katı diye tanımlanan yapı katında bol miktarda Hitit Çağı'na ait eserler de ele geçmiştir¹¹. 1937-1939 yılları arasında yapılan kazılarda ise daha önce bulunan altı mezara ilaveten yedi mezar daha eklenmiştir. Kalkolitik Çağ'dan, Demir Çağı'na kadar kesintisiz devam eden 14 ayrı yapı katının oluşturduğu kronolojiye sahip olan bu höyükte iki önemli kültür katmanı olan 2.3a-b ve 4a-b yapı katları Hitit dönemi kültürünü temsil ederken 5., 6., 7., 8. yapı katları Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilmektedir. Bu iki kültür katmanında ele geçen buluntular Anadolu arkeolojisine önemli katkılar sağlamıştır.

Anadolu'da MÖ 3. binyılda yaşanmış olan ve üç aşamada ele alınan, tuncun gittikçe yaygınlaşan kullanımıyla belirlenen Erken Tunç Çağı, madenin insan yaşamında daha çok yer almasıyla da ilişkilendirilebilecek kültürel, siyasal ve sosyal alanda gelişmelerin ve değişimlerin hız kazandığı bir dönemdir. Maden işleme teknolojisinde kalayın kullanımının artmış olması, Anadolu toprakları dışında yaşayan topluluklar ile ticaret yapılmasına sebep olmuştur.

⁷ Bittel 1982, 125-127.

⁸ Çınaroğlu - Çelik 2010, 56.

⁹ 1935 yılı kazı çalışmalarının geniş değerlendirmesi için bkz. Arık 1937a, *passim*; Arık 1937b, 210-221.

¹⁰ Koşay 1938, *passim*; Koşay 1951, *passim*.

¹¹ Koşay 1938, *passim*.

Erken Tunç Çağı'nda Anadolu'nun Siyasi Görünümü

Anadolu'nun bulunduğu coğrafi konum, jeopolitik açıdan tarihsel gelişimde büyük rol oynamış olup farklı alt bölgelere sahip olması ve buna bağlı olarak farklı tarihsel gelişim çizgilerinin oluşmasına neden olmuştur. Anadolu'nun henüz tarihsel çağlara girmemiş olduğu Erken Tunç Çağı'nın son evresindeki genel siyasi görünümü ortaya koyabilmek için öncelikle arkeolojik kazıların sonuçlarını ve en önemlisi bu dönemde Anadolu'da yaşayan toplulukların iletişimde bulunduğu, sınırlarının dışındaki farklı medeniyetlerle olan ilişkilerini göz önünde bulundurmak gerekir. Anadolu'da yaşayan toplulukların sosyal, siyasi ve ekonomik yapıları ile ilgili bilgilerin Mezopotamya'daki yazılı metinlerden öğrenilmiş olması, dönemin önemli bir özelliğini ortaya koymaktadır. Bu yazılı belgelerden edinilen bilgi ve yapılan kazıların sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, doğal ve siyasi zorunluluklarla sınırlanmış bölgelerde, çevresindeki daha küçük yerleşmeleri kontrol eden bir kentin merkezi olduğu beyliklerin bulunduğu genel siyasi görünümünden söz edilebilir¹².

Anadolu'da Erken Tunç Çağı kültürü yaşanırken, Mezopotamya bölgesindeki yerleşmeler kentsel gelişimlerini güçlü bir devinimle devam ettirmiştir. Diğer yandan Transkafkas kökenli bazı gruplar ise Doğu Anadolu Bölgesi ve özellikle Fırat Havzası'na gelip yerleşerek, büyük kültür değişimlerine yol açmışlardır. Ayrıca Anadolu topraklarında etrafı kale duvarları ile tahkim edilmiş ve silahlı güçleri olan küçük şehir devletleri kurulmuştur. Anadolu toplumlarının henüz yazıyla tanışmadıkları bu devirde Mezopotamya uygarlığı olan Akkadlar kendi memleketlerinin sınırlarını aşarak Anadolu'nun iç kısımlarına kadar ulaşmıştır. Akkad Devleti'nin krallarından olan Sargon (MÖ 2334-2279) Anadolu halkı ile ticaret yapan ve baskılara maruz kalan Akkadlı tüccarların isteği üzerine Anadolu'ya asgari amaçlı sefer düzenlemiştir. Sargon'un torunu Naramsin'in metinlerinde, Hatti Ülkesi ve kralından bahsetmesi, Orta Anadolu'nun kuzeyi için büyük önem taşımaktadır. "Hatti Ülkesi" olarak adlandırılan Orta Anadolu'nun kuzeyindeki yerel Hattili halkın oluşturduğu "Hatti Beyliği" ve kralı Pampa'nın adı; bu metinlerde Akkad Kralı Naramsin'e karşı birleşen 17 kent beyliğinden biri olarak geçmektedir¹³. Burada dikkat çekici olan Anadolu'da olduğu kesinlikle bilinen üç şehir ve kralından bahsedilmesi ve bunların bir araya gelerek ortak düşmanla mücadele etmiş olmalarıdır¹⁴. Bu beyliklerin en belirgin özellikleri yönetici bir sınıf tarafından idare edilmeleri, ticari faaliyetlere katılmaları ve şehirlerinin surlarla çevrili olmasıdır. Yönetici, asker ve tüccarların olması aynı zamanda sınıflı toplum yapısının oluştuğunu göstermesi bakımından önemlidir¹⁵.

Naramsin ve Sargon kendi başarılarını anlattıkları yazılı metinler bırakmışlardır. Bu metinlerde Anadolu'da bey/kral gibi yerel yöneticilerin idaresinde kent devletlerinin sosyal-siyasal ve ekonomik görüntüsünü anlatmışlardır. Akkadlı Sargon zamanında Anadolu'da tüccarlığı meslek olarak edinen kişilerin var olduğu, bunların yerli tüccarlar olabilecekleri gibi, Mezopotamyalı tüccarlar olabilecekleri de muhtemeldir. Yazılı kaynaklarda varlığından bahsedilen bu tüccarlar, son dönemlerde Anadolu ticaret ağı¹⁶ veya Anadolu kervan yolları¹⁷ gibi isimlerle anılan ve Erken Tunç Çağı sonlarında var olduğu düşünülen ticaret sistemi ve bunun arkeolojik yansımaları ile uyumaktadır.

Bu çağda Anadolu'da her ne kadar daha önceki yerleşimlerin devam ettiği görülse de yerleşme sayısında büyük bir artış yaşanmış ve nüfusta hareketlilik ve yoğunluk başlamıştır. Aynı zamanda bölgeler arası ulaşım artmış ve buna ek olarak ticari alanda son derece önemli

¹² Yiğit 2003, 167.

¹³ Güterbock 1938, 67.

¹⁴ Yiğit 2000, 23.

¹⁵ Joukowsky 1996, 144.

¹⁶ Şahoğlu 2005, 341.

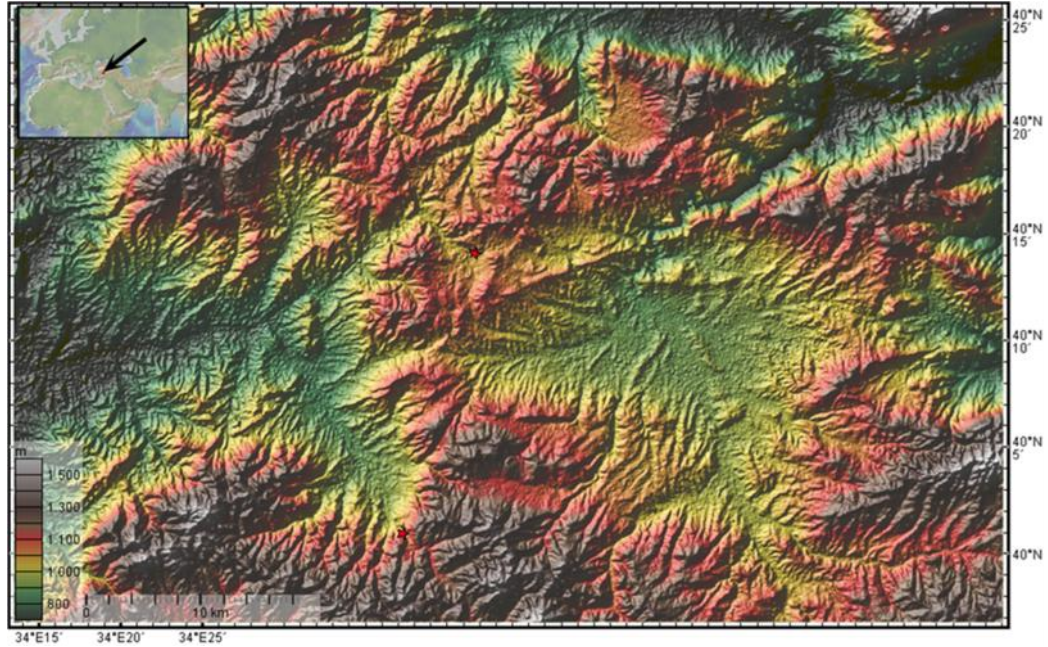
¹⁷ Efe 2007, 47-64.

ilişkiler kurulmuştur. Özellikle Orta Anadolu'nun kuzeyinde Alaca Höyük, Mahmatlar, Horoztepe gibi mezarlıklarda veya Eskiypar Hazinesi'nde ele geçen madeni eserler bölgedeki zenginliğin yanında, lüks prestij mallarına sahip yönetici sınıfın varlığını kanıtlamaktadır. Erken Tunç Çağı şehirleri arasında Hatti yöneticilerine ait olduğu düşünülen mezarların bulunduğu Alaca Höyük bunlar arasında önemli bir yer teşkil etmektedir.

Metalin her zaman statü sembolü olarak görülmesi sosyal yapıda değişimi tetiklemiştir. Bundan hareketle; altın, gümüş ve kalayın çıkarılıp dağıtımının kontrolü sosyal statüde hiyerarşik düzenlemeyi hızlandırmıştır. Bu da ticaretle zenginleşen Anadolu'nun ilk prensliklerine sebep olmuştur¹⁸. Anadolu'nun bu zenginliği, kuşkusuz Akkad (MÖ 2334-2193) ve Post-Akkad (MÖ 2192-2112) döneminden itibaren Mezopotamya krallarının dikkatini çekmiştir. Dolayısıyla, Erken Tunç Çağı'nın sona ermesinin hemen ardından başlayan Assur Ticaret Kolonileri Çağı ile kurulan ticaret sistemi tesadüf olmamakla birlikte; temelleri Erken Tunç Çağı'na kadar uzanan ilişkilerin sonucunda geliştirilmiş bir organizasyon olarak düşünülmelidir. Yerel gücü elinde bulunduranlar elit veya prens gibi farklı isim ve önermelerle anılsalar da Alaca Höyük gibi zengin buluntulara sahip mezarlar bölgenin zenginliğini göstermesinin yanında; yönetici, zanaatkar gibi sınıflardan oluşan tabakalı toplum yapısının bir yansıması olarak değerlendirildiğinde, büyük öneme sahip olduğu görülmektedir.

Alaca Höyük'te Erken Tunç Çağı Krali Mezarları

Alaca Höyük gerek binlerce yıllık yerleşim tabakasını verebilmesi açısından gerekse büyük ve merkezi oluşuyla Anadolu için tipik bir höyüktür¹⁹. Çorum'un Alaca ilçesi yakınlarındaki Alaca Höyük, Hititlerin başkenti Hattuşaş'a günümüz karayolu ile 35 km uzaklıkta, Kızılırmak'ın suladığı kavis içinde yer alır (har. 1).

Harita 1: Alaca Höyük'ün coğrafi konumu

Kalkolitik Çağ'dan, Demir Çağı'na (Frig?) kadar kesintisiz devam eden 14 ayrı yapı katının oluşturduğu kronolojiye sahip olan bu höyükte 5.,6.,7.,8. yapı katları Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilmektedir.

¹⁸ Şahoğlu 2005, 341.

¹⁹ Naumann 1971, 198.

Bu döneme ait çok önemli buluntular veren 13 mezar, höyüğün güney-doğu eteğinde doğu-batı yönlü bir yarığın doğu kesiminde ortaya çıkarılmıştır²⁰. Yeniden eskiye 5., 6., 7. yapı katlarına ait olduğu düşünülen mezarların içerisine bırakılan ölü hediyeleri mezarlara kimlerin gömülmüş olabileceği yolunda yorumlar yapılmasına neden olmuştur. Altın ve gümüşün yoğun olarak kullanıldığı bu çağda belli merkezlerde, özellikle Alaca Höyük'te ele geçen buluntular nitelik ve nicelik açısından dikkat çekicidir (fig. 4). Alaşımli bakır kullanılarak değişik formlarda metalden dökülerek biçimlendirilmiş silahlar, dini inançları yansıttığı kabul edilen ve farklı geometrik formlardan oluşturulan semboller ile anatomik açıdan başarılı bir şekilde yapılmış hayvan figürleri yüksek düzeyde bir işçiliğe sahiptir. Ayrıca mezarlarda ele geçen altın-gümüş-elektrum gibi farklı metallerden elde edilmiş ve değerli taşlarla süslenmiş mücevherler, kadehler ve süsleme objeleri ise bu mezarlarda yatan elitist kesimin toplumsal statüleri hakkında bize bilgi de vermektedir. Alaca Höyük mezar buluntuları, Erken Tunç Çağı'nda sanat ve maden işçiliği ile önemini ve etkisini göstermiştir.

Figür 4: Alaca Höyük Eski Tunç Çağı krali mezarlarında ele geçen buluntulardan örnekler

Alaca Höyük'ün III. kültür katına ait bu mezarlardan çıkan zengin buluntular, gömünün Erken Tunç Çağı'nın son evresinde, yani Erken Tunç Çağı III evresinde yapıldığına işaret etmektedir. Erken Tunç Çağı III evresi, III. kültür katının 5. ve 6. yapı katlarını kapsamaktadır²¹. 1935 ve 1939 yılları arasında gerçekleştirilen ilk dönem kazılarında açığa çıkarılan ve "kraliyet mensupları" ile ilişkilendirilen zengin gömü hediyelerine sahip mezarlar arkeoloji dünyasında büyük yankı uyandırdıysa da, daha sonrasında yürütülen çalışmalarda Erken Tunç Çağı oldukça ihmal edilmiştir. Alaca Höyük ve sonrasında gerçekleştirilen diğer Orta Anadolu Erken Tunç Çağı araştırmaları, "çekirdek bölge" olarak tanımlanan Çorum ve çevresinde, madencilik faaliyetleri ile ünlü ve ormanlarla kaplı bir

²⁰ Koşay - Akok 1966, 135-147.

²¹ Koşay - Akok 1966, 5.

coğrafyada yaşayan yüksek bir kültürün varlığını ortaya koymuştur²². Gerek Mezopotamya yazılı kaynakları, gerek daha sonrasında Hitit yazılı kaynaklarından edindiğimiz bilgiler neticesinde bu yüksek kültürü yaratan halkın adı "Hatti" olarak anılmaktadır. Zira bu mezarlarda açığa çıkartılan standartlar, Güneş Kursları, altın, gümüş ve tunç kap kacaklar, takılar ve mobilya aksamaları, bilim alemi ve aydın kesimce çok iyi tanınmaktadır. Bunlar arasından özellikle standartlar/Güneş Kursları yanlış bir algılama ile "Hitit Güneş Kursları" olarak yaygın bir şekilde anılmaktadır. Halbuki bu eserler, Hititler'in Anadolu'ya gelişlerinden yaklaşık 300-350 yıl öncesine, Erken Tunç III evresine, bir başka deyişle Hatti Çağı'na aittir. Bu nedenle Alaca Höyük krali mezarları, Hatti prens ve prenseslerine ait olmalıdır. Ancak Erken Tunç Çağı III evresinde Alaca Höyük'te hüküm süren bir sülalenin üyeleri olarak kabul edebileceğimiz gömülenlerin kimliklerini, elbette henüz yazı kullanılmadığından bilemiyoruz.

Figür 5 a-b: Alaca Höyük Eski Tunç Çağı krali mezarlarından genel görünüşler (Hamit Zübeyr Koşay arşivinden)

Bu mezarlar, dikdörtgen formda oda mezar şeklindedir. Mezar çukurunun çevresi, irili ufaklı taşlarla çevrilidir. Bazı mezarların tabanları kerpiç döşelidir. Mezar çukurları doğu-batı istikametinde açılmış olup, ölçüleri birbirinden farklılık gösterir²³. Derinlikleri 0,75 m'den fazla değildir. M.C. Mezarı'nın birden fazla gömüyü ihtiva ettiği düşünülürse de bu kanıtlanamamıştır. Özgüç, bu mezarın taş örgüsünde üç evre saptamıştır. Mezarların üstü ahşap örgüdür. Uzunlamasına konulan hatıllar ve bunların üzerine bırakılan kirişlerin üstü kalın bir şekilde kumla karışık toprakla örtülmüştür²⁴ (fig. 5a-b, fig. 6). Mezarların üzerine düzenli bir şekilde öküz başı ve bacak kemikleri dizilmiştir. Anadolu'ya özgü bu adet, ölü yemeği kültürle ilgilidir.

Bütün mezarlarda ölüler sağ yanlarına yatırılarak, *hoker* durumunda; başları batıya, bacakları doğuya bakacak şekilde gömülmüşlerdir (fig. 7). Ölüler ya mezarın ortasına ya da kuzeybatı kenarına konulmuştur. Süs eşyalarına ve buluntulara göre ölülerin mezarlara giyimli olarak gömüldükleri düşünülmektedir.

13 mezar üç farklı yapı katına tarihlendirilmiştir (yeniden eskiye 5., 6., 7. yapı katları). H, S, B, D, R ve T mezarları 5. yapı katına aittir. A1 ve T1 5. ve 6. yapı katları arasındadır. A,C ve E mezarları 6. yapı katına son olarak F, K ve L mezarları 7. yapı katına aittir²⁵. Mezarların üzerinde yanmış bir tabaka vardır. Erken Tunç Çağı sonu bir yangınla sona erdiği ve höyüğün genelinde bu yangın tabakasının saptandığı bilinmektedir. Son yıllarda yapılan

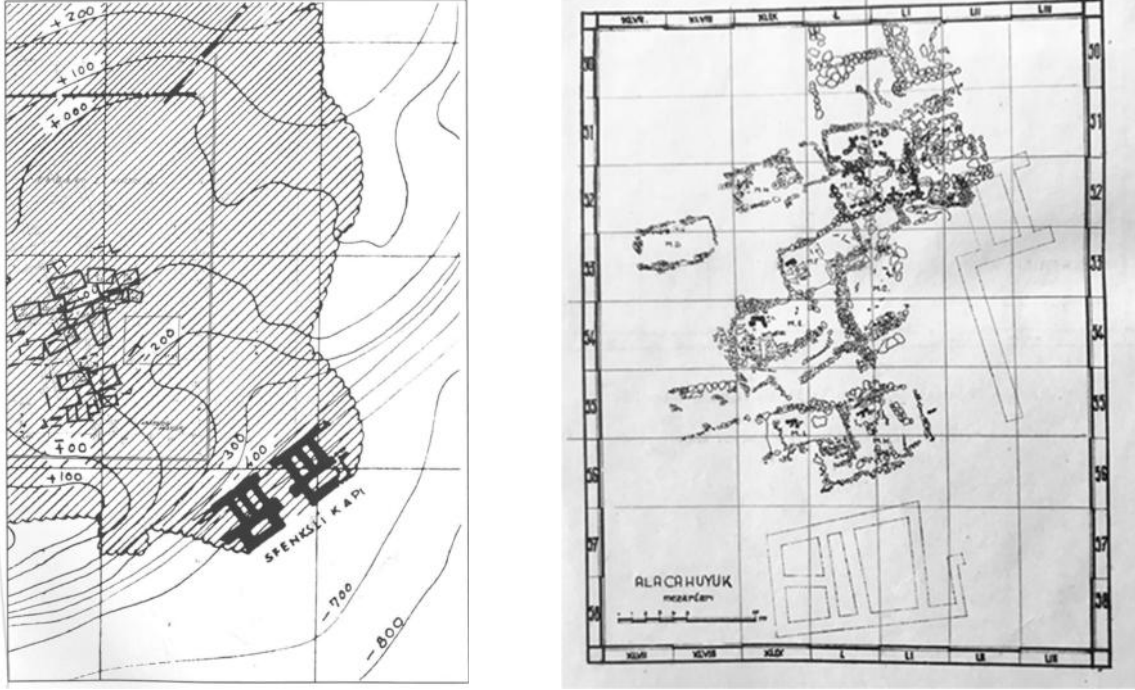
²² Özgüç 2002, 400.

²³ H Mezarı 8,00 x3,40 m'dir. A1 ve A Mezarı üst üste kadın ve erkek mezarı olup, 4x2,80 m'dir. B.M. Mezarı'nın uzunluğu; 5,25 m, R.M. Mezarı'nın uzunluğu; 2,80 m, genişliği 1,70 m'dir. T.M. Mezarı'nın uzunluğu; 4,60 m, genişliği 3,70 m'dir.

²⁴Koşay 1951, *passim*; Özyar 1999, 101. Derinlik 1,5 m denilmektedir.

²⁵ Koşay 1951, 59.

kazılarda da bu yangın tabakası höyüğün kuzey doğusunda Erken Tunç Çağı III. tabakasında tespit edilmiştir²⁶. Yapı katları arasında mezar biçimleri, teknik ve eserler açısından hiçbir fark yoktur. Bu nedenle bazı bilim insanlarınca bu mezarlar arasında yapı farkının olmadığı, arazideki morfolojik konum nedeniyle bir eğim olduğu, seviye farkının da bundan doğduğu şeklinde bir yorum da yapılmıştır²⁷. Bu sebeptendir ki mezarlar arasındaki kronolojik farkların tespiti yapılırken bu konu göz ardı edilmemelidir.

Figür 6 a-b: Mezarların topografik plan üzerindeki genel konumları

Ş. A. Kansu, "mezarlarda yapılan kazılarda açığa çıkartılan her beş ölüden dördü kadındır"²⁸ şeklinde belirtse de 13 mezarda bulunan 16 insan iskeleti üzerinde birbirinden bağımsız yapılan arkeolojik ve antropolojik değerlendirmelerden elde edilen verilere göre F, H, K ve S mezarlarında ele geçen iskeletler üzerinde hiçbir bilgi bulunmazken²⁹ D, E, L ve C mezarlarında ele geçen iskeletlerde tahribatın çok olmasından dolayı inceleme yapılamamıştır³⁰. MA Mezarı'nda sadece alt çene ve dişler ele geçmiştir. Bunun da bir kadına ait olduğu bilgisi verilmiştir³¹. BM ve TM mezarlarının ikinci evresinde bulunan iskeletler için "iri adamlar" a ait olduğu şeklinde bir ifade kullanılmıştır³². Yapılan bu çalışmalar sonucunda mezarlarda bulunan iskeletlerin sadece iki tanesinin antropolojik çalışma ile cinsiyetleri belirlenmiştir. Diğer iskeletlerin cinsiyet belirlenmesi ise salt arkeolojik değerlendirmenin sonucu olup, mezar buluntularına dayanılarak yapılmıştır. Tüm bu değerlendirmeler sonucunda, dokuz mezarda bulunan yedi iskeletin kadınlara ait olması, Erken Tunç Çağı III evresinde Alaca Höyük'ü yöneten egemen sınıfın anaerkil bir toplum üyeleri olduğu yargısına sebep olmuştur. Ancak bu yargının kesinlik kazanabilmesi için mezarlarda bulunan ölü hediyelerinin cinsiyetlere göre değerlendirmesinin kesinlik kazanması gerekmektedir. Süs eşyalarının çoğunlukla kadın mezarlarında, silahların ise

²⁶ Çınaroğlu - Çelik 2011, 183-193.

²⁷ Özyar 1999, 79.

²⁸ Kansu 1937, 181; Özgüç 1948, 102.

²⁹ Koşay 1951, 73.

³⁰ Koşay 1938, 66, 68-69, 83; Koşay 1951, 73.

³¹ Arık 1937, 83.

³² Arık 1937, 61-92.

sadece erkek mezarlarında bulunması biçimindeki düşüncenin cinsiyetin saptamasında bir hareket noktası olamayacağı açıktır³³.

Figür 7: Alaca Höyük Eski Tunç Çağı krali mezarlardan genel görüntüler (H. Z. Koşay Arşivinden)

Alaca Höyük'teki kral mezarlarının buluntuları Kuzey Kafkasya'da bulunan geleneksel Maikop metal bulguları, Bulgaristan'daki Varna'da ve Mezopotamya'daki Ur'da kraliyet mezarları ile karşılaştırılmaktadır. Ayrıca Troya Hazinesi diye bilinen Hisarlık Tepe buluntuları da Alaca Höyük kral mezarlarındaki ölü hediyeleri ile çağdaş olup, MÖ 3. binin ikinci yarısına aittir. Farklı bölgelerdeki çağdaş dönemin elitist insanların varlığı hala arkeologlar tarafından tartışılmaktadır. Maikop eserleri üzerine yapılan eski C14 çalışmasında bunların MÖ 2500'lere tarihlendiği belirtilmiştir³⁴. Yeni yöntemlerle eski kazı buluntularının numuneleri üzerinde yapılan C14 analizleri sonucunda ise Maikop buluntularının tarihinin MÖ 4. bine kadar indiği ileri sürülmektedir³⁵. Yine son yıllarda Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi depolarından alınan beş adet numune üzerinde yapılan C14 analizi sonucunda Alaca Höyük krali mezarlarının MÖ 2850-2450 yılları arasında bir tarihe ait olduğu da ileri sürülmektedir³⁶. Ancak, hem dönemi itibari ile arkeolojik buluntular üzerinde yapılan değerlendirmeler hem de yazının kullanıldığı çevre kültürlerle olan ilişkileri dikkate alındığında, mezarların MÖ 3. binin başlarına ait oldukları görüşü doğruluğunu yitirmekte olup, MÖ 3. binin sonlarına ait olabilecekleri düşüncesi kabul görmektedir. Alaca Höyük yeni dönem kazılarında Hitit Çağı anıtsal yapılarının dışında kalan, dar alanlarda yapılan Erken Tunç Çağı araştırmalarında elde edilen buluntular ve analiz sonuçlarının ortak değerlendirmelerinin tarihlendirme konusunda daha

³³ Baltacıoğlu 2002, 92; TM kadın mezarında iki mızrak ucu buna karşın RM erkek mezarında süs boncukları ve iki küpenin bulunmuş olması sadece buluntuların cinsiyet tespiti için yeterli kanıt olmadığına göstergesidir.

³⁴ Koşay - Akok 1966, 81.

³⁵ Yalçın - Yalçın 2013, 38; Chernykh 2011, 71.

³⁶ Chernykh 2011,71; Yalçın - Yalçın 2013, 38.

sağlıklı sonuçlar vereceği kanaatindeyim. Alaca Höyük krali mezarlarının modern tarihleme tekniklerinin henüz kullanılmadığı bir dönemde gerçekleştirilmiş olması ve bunun sonucu olarak tarihlemenin çoğunlukla karşılaştırma yöntemine dayandırılarak yapılması kronoloji tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

İkiz İdoller

Paleolitik Çağ'dan itibaren, figürinler-idoller genellikle sihirli öğeler, ritüel nesnelere, olarak kabul edilir. Antropomorfik figürinler ilahi varlıklar olarak adlandırılan insan özelliği gösteren şematize objelerdir. Bu objeleri, şekilleri göz önüne alınarak ve tipolojik sınıflandırmaya uygun olarak, doğal ve stilize/şematize olarak iki sınıfa ayırabiliriz. Doğal antropomorfik figürinler gerçeğe uygunluk gösterirken, şematik/stilize antropomorfik figürinler ise doğada görülen varlıklara gerçekten benzemeyen, stilize edilerek oluşturulmuş insan betimlemeleridir. Bunlar Anadolu'nun diğer bölgelerinde Erken Tunç Çağı'nda sıklıkla görülmesine rağmen, aslında tarih öncesi Doğu Akdeniz ve Ege'nin buluntularının karakteristiğidir³⁷. Bu buluntular arasında özellikle konumuz içinde değerlendirdiğimiz idoller stilize/şematize insan biçimli figürinlerdir. Bu objeler muhtemelen ibadet edilen doğaüstü bir varlığın şeklini yansıtmaktaydı³⁸.

Erken Tunç Çağı'nda Orta Anadolu'da, Alaca Höyük ve diğer yerleşim yerlerinde pişmiş topraktan, taştan, kemikten veya metalden, pek çok figürin-idol kadın betimlemeleri bilinmektedir³⁹.

Erken Tunç Çağı öncesi dönemde başlayan geleneğin devamı olarak ele geçen bu buluntuların çoğunluğunu aşırı şematize edilmiş insan biçimli idoller oluşturur. Bunlar farklı uzunluklarda boyunlu, boyunsuz, çıkıntılı kollu veya kolsuz, değişik biçimli baş ve gövde yapılarına sahiptir. Bu çağın idol biçimli insan betimlemeleri geometrik şekillerin farklı kombinasyonları ile elde edilmiş, oldukça farklı ve ilginç görünüşleri ile dikkat çeker⁴⁰.

Yassı olan idoller ya farklı olarak çıkıntı biçimli kollarla ya da bu çağın modası olan kolsuz şekilde betimlenmişlerdir. Genellikle düzgün ya da biçimsiz şekilde daire, oval, teber, üçgen, dörtgen, baklava biçimli başlar ve değişik formlarda geometrik gövdelere sahip bu idollerin bazılarında boyun ayrımı hiç belirtilmemiş bazılarında olabildiğince abartılmıştır⁴¹.

Erken Tunç Çağı III. evre süresince üretilmiş olan madeni insan betimlemelerinin idol biçiminde olanlarının hepsi dövülerek oluşturulmuştur⁴². Bu betimlemeler tunçtan veya altındandır. Alaca Höyük'te III. kültür katı, 5. yapı katına tarihlendirilen H Mezarı'nın buluntusu olan ikiz idol, ölünün çene hizasında dizi halinde beş adet ele geçmiştir⁴³. Üst gövde olasılıkla beli belirten, alt kısmı üçgen biçimli, başı teber biçimli ve çok ince boynu olan birbirine bitişik olarak altından yapılmış idolde gözler, göğüsler ve göbek deliği repousse tekniğinde kabartma olarak gösterilmiştir⁴⁴ (fig. 8). Aynı türdeki kabartma düğmeciklerin gövdenin alt kesimini süslediği görülür. Küt kolları olan altın levhadan yapılmış idolün gövdesinde göğüsün üst kısmında simetrik olmayan delikler mevcuttur. Bunlar süsten ziyade figürü bir yere tutturmak için yapılmış olmalıdır. Bitişik idoller 3x3 cm ölçülerindedir⁴⁵. Altın ikiz idollerin ahşap bir malzemenin süsleme parçası olduğu

³⁷ Yalçın - Yalçın 2013, 42; Makowski 2005, 7.

³⁸ Becker 2010, 24.

³⁹ Makowski 2005, 20.

⁴⁰ Bilgi 2012, 262.

⁴¹ Bilgi 2012, 262.

⁴² Bilgi 2012, 272.

⁴³ Koşay 1951, 60-63.

⁴⁴ Koşay 1951, 60-63, 87; Bilgi 2012, 272.

⁴⁵ Yalçın - Yalçın 2013, 46; Koşay 1951, 62. İdolün ölçüleri 4x4 cm olarak belirtilmiştir.

düşünülmektedir. Bu objenin altından yapılmış olan tekli bir benzeri ise Almanya-Karlsruhe Badischen Landesmuseum sergi kataloğu içinde yer almaktadır⁴⁶.

Figür 8: Alaca Höyük Eski Tunç Çağı krali mezarlarda bulunan ikiz idol

Sonuç

Alaca Höyük'ün III. kültür katına ait krali mezarlardan çıkan zengin buluntular, gömünün Erken Tunç Çağı'nın son evresinde, yapıldığına işaret etmektedir. MÖ 2400-2100 yılları arasında 300 yıl kadar sürdüğü öngörülen Erken Tunç Çağı'nın sonuncu evresi her yönüyle kendinden önceki dönemin sosyo-ekonomik özelliklerinin yaşandığı bir zaman dilimidir.

Zengin mezar buluntularının, MÖ 3. bin sonlarında Anadolu'nun dini, sosyal ve ekonomik yaşamı hakkında fikirler verdiği, o dönem sanatının ve teknolojisinin ulaştığı yüksek seviyeyi gösterdiği ve bunun yanı sıra siyasal yapıya ilişkin ipuçları sunduğu da açık bir gerçektir.

Mezarlarda bulunan ölülerin cinsiyet saptamalarının yapılamaması nedeniyle, mezarların morfolojik açıdan bulunduğu coğrafyanın kronoloji problemlerine neden olması ve bu mezarların dindar veya seküler elitlere ait olup olmadığı, bugün cevabı aranan sorulardır. Ele geçen değerli ölü hediyeleriyle mezar sahiplerinin özellikli bir kesime ait olduğu açıktır. Ancak yeni kazılarla birlikte bu mezar sahiplerinin sosyal ve ekonomik yaşantıları hakkında bilgi sahibi olmak mümkün olacak ve kronoloji problemlerine açıklık getirilecektir.

Mezar hediyeleri arasında yer alan idoller, figürinler, heykelcikler anatomik açıdan dişil tasvirleri içermektedir. Mezarlar içerisindeki dağılımlarına bakıldığında H, A1, L

⁴⁶ Bilgi 2012, 273.

mezarlarında idol ve figürinler yoğunlukta bulunmuştur. Özellikle H Mezarı'nda konumuzun içeriğini teşkil eden beş adet ikiz idol ve üç adet bakır alaşımdan kadın figürin ele geçmiştir. Bu tür buluntular, günlük hayatta belirleyici bir pozisyon ya da ideolojik bir anlam taşıyabileceği gibi tarih öncesi toplumların dini dünyasını bulmak açısından insanların kendi bedenlerini nasıl deneyimlediklerini ve nasıl algıladıklarını da gösterebilir⁴⁷.

Anadolu'da Erken Tunç Çağı mezarlarında bulunan bu doğüstü yaratıkların, (kült nesnelere ya da idollerin), insan ve ilahi dünyalar arasında aracılık ettiğine ve ölümden sonra ölenlerin refahını sağladığına inanılırdı⁴⁸. Orta Anadolu ve Karadeniz Bölgesi'nde ele geçen heykelcikler ve idoller, insanların hayranlık duydukları ve takdir ettikleri tanrıların kötülüklerinden koruma sembolleri olarak da kabul edilirdi.

İdollerin büyüklüğüne paralel olarak üretimi için kullanılan madde de değişmektedir. Şematik figürinler metal gibi dayanıklı maddeden, daha büyük ve natüralist olanlar ise taştan yapılmıştır. Bunlar muhtemelen gösteriş amacıyla kullanılmak üzere tasarlanmıştır. İdol-figürin gibi özel nesnelere çoğunlukla altın veya gümüş gibi değerli madenler kullanılmıştır.

Konumuzu teşkil eden ikiz idollerin metal örneklerini Alaca Höyük'ün kral mezarlarının seçkin sahipleri, ahşap bir objenin süslemesi olarak cenaze törenlerinde ölü hediyesi olarak sunmuş olmalıdır. Altından yapılmış ikiz idol ile birlikte bulunan madeni figürin ve heykelcikler, Alaca Höyük elitlerinin bolca metal sahibi olduklarının ve bu zenginliklerini ölümden sonra bile göstermek istediklerinin açık bir kanıtıdır.

⁴⁷ Bailey 2005, 11-12; Makowski 2005, 24.

⁴⁸ Wiggermann 1998, 46-53; Makowski 2005, 28.

Bibliyografya

- Arık 1937a R. O. Arık, "Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı: 1935'deki çalışmalara ve keşiflere ait ilk rapor", *Türk Tarih Kurumu Yayınları V-1*, Ankara, 1937.
- Arık 1937b R. O. Arık, "Alaca Höyük Hafriyatı'nın İlk Neticeleri", *Bellekten* 1.1 (1937), 210-221.
- Baltacıoğlu 2002 H. Baltacıoğlu, "Arkeolojik ve Antropolojik Verilerin Işığında Alaca Höyük Kral Mezarları Konusunda Gözlemler", Ed: N. Ş. Doğan. *Orta Çağ'da Anadolu, Prof. Dr. Aynur Durukan'a Armağan*, Ankara, 2002, 91-112.
- Bailey 2005 D. W. Bailey, *Prehistoric Figurines: Representation and Corporeality in the Neolithic*, London, 2005.
- Becker 2010 V. Becker, "Anthropomorphe Plastiken Westbulgariens und ihre Stellung im südosteuropäischen Neolithikum", *Studia Praehistorica* 13 (2010), 23-40.
- Bilgi 2012 Ö. Bilgi, *Anadolu'da İnsan Görüntüleri: Klasik Çağ Öncesi*, İstanbul, 2012.
- Bittel 1982 K. Bittel, *Atatürk, Mustafa Kemal Atatürk, 1881-1981 vorträge und Aufsätze zu seinem 100. Geburtstag*, Heidelberg, 1938.
- Chernykh 2011 E. N. Chernykh, "Eurasian Steppe Belt. Radiocarbon Chronology and Metallurgical Provinces", Ed: Ü. Yalçın. *Anatolian Metal V, Der Anschnitt, Beiheft 24* (2011), 151-171.
- Chantre 1898 E. Chantre, *Recherches archéologiques dans l'Asie occidentale. Mission en Cappadoce*, Paris, 1898.
- Çınaroğlu - Çelik 2010 A. Çınaroğlu - D. Çelik, *Atatürk ve Alaca Höyük*, Ankara, 2010
- Çınaroğlu -Çelik 2011 A. Çınaroğlu - D. Çelik, "2009 Yılı Alaca Höyük Kazıları", 32. *Kazi Sonuçları Toplantısı* 4.Cilt (2011), 183-193.
- Güterbock 1938 H. G. Güterbock, "Die Tradition und Ihre Literarische Gestaltung bei Babyloniern und Hethitern bis 1200. Zweiter Teil: Hethiter", *Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie* 44 (1938), 45-149.
- Hamilton 1842 W. J. Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia: With some account of their antiquities and geology*, London, 1842.
- Joukowsky 1996 M. S. Joukowsky, *Early Turkey: An Introduction to the Archaeology of Anatolia from Prehistoric Through the Lydian Period*, Iowa, 1996.
- Kansu 1937 Ş. A. Kansu, "Alacahöyük'te Bulunan İskeletlerin Antropolojik Tetkiki", *Bellekten* 1-1 (1937), 180-191.
- Koşay 1938 H. Z. Koşay, Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı: 1936'daki çalışmalara ve keşiflere ait ilk rapor, *Türk Tarih Kurumu Yayınları V-2*, Ankara, 1938.
- Koşay 1951 H. Z. Koşay, Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı: 1937-1939'daki çalışmalara ve keşiflere ait ilk rapor, *Türk Tarih Kurumu Yayınları V-6*, Ankara, 1951.

- Koşay – Akok 1966 H. Z. Koşay – M. Akok, Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı: 1940-1948'deki çalışmalara ve keşiflere ait ilk rapor, *Türk Tarih Kurumu Yayınları V-6*, Ankara, 1966.
- Macridy 1908 Th. Macridy, "La porte des Sphinx à Euyuk. Fouilles du Musée Impérial Ottoman", *Mitteilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft* 13, Berlin, 1908, 1-29.
- Makowski 2005 M. Makowski, "Anthropomorphic Figurines of Early Bronze Age Anatolia", *Archaeologia* 56 (2005), 7-30.
- Naumann 1971 R. Naumann, *Architektur Kleinasiens von ihren Anfängen bis zum Ende der hethitischen Zeit*, Wasmuth, 1971.
- Özgüç 1948 T. Özgüç, *Ön Tarihte Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*, Ankara, 1948.
- Özgüç 2002 T. Özgüç, "Eski Tunç Çağı: Hitit Kültürünün Kaynağı Olarak Hatti Kültürü", Ed: W. Jacob. *Hititler ve Hitit İmparatorluğu, 1000 Tanrılı Halk*, Bonn, 2002, 400-401.
- Özyar 1999 A. Özyar, "Reconsidering the "Royal" Tombs of Alacahöyük: Problem of Stratigraphy According to the Topographical Location of the Tombs", *TÜBA-AR II* (1999), 79-85.
- Turan 2007 T. Efe, "The Theories of the 'Great Caravan Route' between Cilicia and Troy: The Early Bronze Age III. Period in Inland Western Anatolia", *Anatolian Studies* 57 (2007), 47-64.
- Şahoğlu 2005 V. Şahoğlu, "The Anatolian Trade Network and the Izmir Region during the Early Bronze Age", *Oxford Journal of Archaeology* 24.4 (2005), 339-361.
- Wiggermann 1998 F. A. M. Wiggermann, "Nackte Göttin", Ed: D. O. Edzard. *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie* vol. 9, Berlin, 1998, 46-53.
- Perrot – Chipiez 1890 G. Perrot – C. Chipiez, *History of Art in Sardinia, Judea and Asia Minor*, London, 1890.
- Yalçın -Yalçın 2013 Ü. Yalçın, H. G Yalçın, "Reassessing Anthropomorphic Metal Figurines of Alaca Höyük, Anatolia", *Near Eastern Archaeology* 76/1 (2013), 38-49.
- Yiğit 2000 T. Yiğit, "Akkadlar Devrinde Anadolu'nun Siyasal Yapısı". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 40.3-4 (2000), 13-28.
- Yiğit 2003 T. Yiğit, "İlk Tunç Çağı'nın Son Evresinde Anadolu'nun Siyasal Görünümü", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 33 (2003), 167-182.
- von der Osten 1929 H. H. von der Osten, *Researches in Anatolia 1: Exploration in Central Anatolia, Season of 1926*, Chicago, 1929.

Arkhaia Anatolika
Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi
The Journal of Anatolian Archaeological Studies
Volume 1 (2018)

The Sanctuary of Hekate at Lagina in the 4th Century BC
MÖ 4. yy'da Lagina Hekate Kutsal Alanı

Geliş Tarihi: 14.07.2018 | Kabul Tarihi: 07.10.2018 | Online Yayın Tarihi: 15.11.2018

Makale Künyesi: A. Büyüközer, "The Sanctuary of Hekate at Lagina in the 4th Century BC", *Arkhaia Anatolika* 1 (2018), 15-30. DOI: 10.32949/Arkhaia.2018.1

Arkhaia Anatolika, Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi "Açık Erişimli" (Open Access) bir dergidir. Kullanıcılar, dergide yayınlanan makalelerin tamamını tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstermek suretiyle bilimsel çalışmalarında bu makalelerden faydalanabilir. Bunun için yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almasına gerek yoktur.

Dergide yayınlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Arkhaia Anatolika, The Journal of Anatolian Archaeological Studies follows Open Access as a publishing model. This model provides immediate, worldwide, barrier-free access to the full text of research articles without requiring a subscription to the articles published in this journal. Published material is freely available to all interested online readers.

The scientific and legal propriety of the articles published in the journal belongs exclusively to the author(s).

Arkhaia Anatolika

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 1 (2018) 15-30
DOI: 10.32949/Arkhaia.2018.1

The Sanctuary of Hekate at Lagina in the 4th Century BC

MÖ 4. yy'da Lagina Hekate Kutsal Alanı

Aytekin BÜYÜKÖZER*

Abstract

The Lagina Hekate Sanctuary was finalized with reconstruction activities in the Late Hellenistic and Early Imperial period. The four sides of the sanctuary were surrounded by stoas in the Doric style built during the Early Imperial period. At a point near the center is the temple and there is an altar located south-east of the temple. As a result of ongoing work in the sacred precinct, the evidence shows that the Temple and cult of Hekate dated back to the 4th century BC. The aim of this study is to determine how old the sanctuary and cult of Hekate in Lagina is based on the archaeological and epigraphical data.

The *peribolos*, which were found in the northeastern part of the sanctuary and were later discovered to have surrounded four sides of the sanctuary, are architecturally the most important proof that they date back to the 4th century BC. The walls are flat-edged, with a pulvinated surface and built as a double row of pitch-faced stones and rectangular blocks. This masonry technique is also found in Stratonikeia Lower City Walls, the repair phases in Kadıkulesi Hill on the western and northern walls and it has been dated back to the 4th century BC. In the context of Maussolos' urbanization policy, construction activities have also been carried out in Lagina besides Stratonikeia. The data obtained from the *naos* of the altar have reinforced the opinion that there was a cult building there; especially the numerous coins dated to the 4th and 3rd centuries, the terracotta figurines dated to the Hellenistic period are the other archeological evidence showing that there was a cult building before the temple with Corinthian *peristasis*. Numerous inscriptions have been found in the sanctuary and most of the inscriptions have been dated to the Roman Imperial period. Three of the inscriptions on the sacred area have been dated to the 4th century BC and one of them has been dated to 197-166 BC. The contents of these inscriptions clearly demonstrate the presence of a sanctuary here and clearly proves that this area was devoted to Hekate. The fact that Stratonikeia was called Hekatesia (the city of Hekate) from 430 to 280 BC is another indication of the importance of Hekate in the region. The Hekate Cult must have already been very powerful in the 4th and 3rd centuries BC so that a magnificent temple could be built with Corinthian *peristasis* at the end of the 2nd century BC.

Key Words: Lagina, Hekate, Sanctuary, *Peribolos*, Classical period, Temple

Özet

Lagina Hekate Kutsal Alanı Geç Hellenistik ve Erken İmparatorluk dönemlerindeki imar faaliyetleri ile son şeklini almıştır. Kutsal alanın dört tarafı Erken İmparatorluk Dönemi'nde inşa edilen Dor düzenindeki stoalarla çevrelenmiştir. Merkeze yakın bir noktada tapınak, tapınağın güneydoğusunda ise altar yer almaktadır. Buna karşın kutsal alanda halen devam eden çalışmalar sonucunda Hekate Tapınağı

* Assoc. Prof. Dr. Aytekin Büyüközer, Selcuk University, Faculty of Literature, Department of Archaeology, Konya/Turkey.
e-mail: aytekinbuyukozer@selcuk.edu.tr

ve kültünün en azından MÖ 4. yy'a kadar gittiğini kanıtlayan verileri ulaşılmıştır. Bu çalışmanın amacı, kutsal alanın ve Hekate kültünün, arkeolojik ve epigrafik verilerden hareketle Lagina'da ne kadar eskiye gittiğini belirlemektir. Bu kapsamda ilk olarak kutsal alanın kuzeydoğusunda tespit edilip daha sonra kutsal alanın dört bir tarafını çevrelediği anlaşılan *peribolos* mimari olarak kutsal alanın MÖ 4. yy'a kadar uzandığını gösteren en önemli kanıttır. Duvar, düz kenarlı, kabarık yüzeye sahip kaba yonulu dörtgen ve yamuk bloklardan çift sıra örgülü inşa edilmiştir. Bu örgü tekniği Stratonikeia Aşağı Kent Surları'nda, Kadıkulesi Tepesi'ndeki tamirat evrelerinde, batı ve kuzey surlarında da tespit edilmiş ve MÖ 4. yy'a tarihlendirilmiştir. Maussolos'un şehirleşme politikası çerçevesinde Stratonikeia'nın yanı sıra Lagina'da da imar faaliyetleri gerçekleşmiştir. Tapınak *naos*unda elde edilen veriler ise burada bir kült yapısı olduğu düşüncesini iyice pekiştirmiştir. Özellikle MÖ 4. ve 3. yy'a tarihlendirilen sikkelerin yoğunluğu, Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen terrakota figürinler ve çok sayıda faltaşı burada korinth *peristasis*li yapıdan önce bir kült yapısını gösteren diğer arkeolojik kanıtlardır. Kutsal alanda çok sayıda yazıt bulunmuş ve yazıtların büyük kısmı Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilmiştir. Bununla birlikte kutsal alanda bulunan yazıtlardan üçünün MÖ 4. yy'a, birinin MÖ 197-166 yıllarına ait olduğu tespit edilmiştir. Bu yazıtların içerikleri burada bir kutsal alanının varlığını, bu alanın da Hekate'ye adandığını açıkça kanıtlar. Stratonikeia'nın isminin MÖ 430'dan 280'e kadar Hekatesia (Hekate'nin şehri) ismini alması da bölgede Hekate kültünün ne denli önemli olduğunun bir başka göstergesidir. Zaten Hekate Kültü MÖ 4 ve 3. yy'da çok güçlü olmalı ki MÖ 2. yy'ın sonunda korinth *peristasis*li görkemli tapınak yapılabilin.

Anahtar Kelimeler: Lagina, Hekate, Kutsal Alan, *Peribolos*, Klasik Dönem, Tapınak

Introduction

The Lagina Hekate Sanctuary was one of the sacred areas of Stratonikeia in Karia District and it was connected to this town by a stone-paved road of about 9 km in length¹. Lagina is located about 1 km north-east of Turgut in the province of Muğla. Since the area where the remnants were found was in the south-west of the sanctuary and the *propylon's in situ* in the protected passage part used as the ceremonial gate, it is called "Kapıtaş Mevkii" by the local people of the region.

The buildings in Lagina show that the sanctuary was shaped within the frame of the constructions activities in the Late Hellenistic and Early Imperial eras. The temple, the most important building of the sanctuary, has been dated back to the end of the 2nd century and the beginning of the 1st century BC², altar³, *propylon*⁴, which was used as a ceremonial gate, South *Propylon*⁵, *stoas*⁶ that surround the sanctuary and *naiskoı*⁷ have been dated to the Early Imperial period. On the other hand, there are some suggestions that the sanctuary and the temple could date back to an even earlier period, in until the Late Classical period⁸. In terms of ornamental scheme and detail forms, F. Rumscheid dates *antae bases* and *antae capitals* to 300 BC⁹. On the other hand, P. Pedersen, on the basis of the Karian-Ionian lewis holes in the form of a "wolf mouth" seen in a few architectural blocks around the temple, tries to support Rumscheid's proposal from a different perspective stating that there may be an earlier building here¹⁰. The work carried out in the sacred area supports these claims with

¹ Another sanctuary of Stratonikeia is the Sanctuary of Zeus at Panamara (Hanslik-Andree 1949, 450-456; Bean 1987, 112-114).

² Tırpan et al. 2012, 181-202.

³ Tırpan - Söğüt 2005, 17-24.

⁴ Tırpan 1996, 211-213, fig. 1-4; Tırpan 1997, 309-313, fig. 1-10; Tırpan 1998, 173-194; Ortaç 2001, 29-32; Tırpan - Söğüt 2005, 5-12.

⁵ Büyüközer 2015, 80-81.

⁶ Gider 2005, 39-69; Gider 2012, 263-280; Gider-Büyüközer 2013, 651-674.

⁷ Söğüt 2008, 421-431; Söğüt 2011, 294-302.

⁸ Tırpan et al. 2012, 196-197.

⁹ Rumscheid 1994, 138-139.

¹⁰ Pedersen 2012, 513-525.

archaeological evidence. In this study, the evaluation will be made on the data obtained from the research carried out on *peribolos*, inscriptions and the *naos* of the temple¹¹.

Peribolos

The Lagina Hecate Sanctuary was finalized by the zoning activities carried out in the Early Imperial period (fig. 1-2). According to this regulation, the outer walls of the stoas surrounding the four sides of the sacred area also functioned as a *peribolos*. However, the wall on the northeast corner of the sanctuary, located 11,5 m east of the border in the Early Imperial period, is giving hints about an arrangement that dates back to an older period based on both block dimensions and masonry technique (fig. 2). The walls are flat-edged, with a pulvinated surface and built as a double row of pitch-faced stones and rectangular blocks. In 2009 in the north of the sanctuary¹² (fig. 2), in 2011, in the west and south (fig. 2) of the sanctuary, excavations were carried out to determine the *temenos* borders. From this work, it was determined that the wall in the northeast also continued in the west, north and south. This situation has revealed that the wall in the northeast is actually a *peribolos* that surrounds the four corners of the sacred area. The masonry technique seen in the mentioned walls has also been detected in the Stratonikeia Lower City Walls, repair phases in Kadikulesi Hill¹³, the western and northern walls¹⁴. These walls in the city were dated to the 4th century BC and it was understood that a large-scale development activity was carried out in the city during the Hekatomnid Dynasty¹⁵. The *peribolos*, which resembles the walls of Stratonikeia, apparently built as a result of Mausolos' urbanization policy, was built in the framework of the same zoning activities and that perhaps the existing cult area was turned into an introverted area. Although there is no building dated to the 4th century BC in the sacred area, these walls prove the existence of an area for Hecate cult at least since the Late Classical period.

Figure 1: The Sanctuary of Hecate at Lagina

¹¹ I am grateful to Ahmet A. Tırpan and Bilal Söğüt for permission to study the material discussed in this article.

¹² Tırpan – Gider 2011, 381, fig. 10.

¹³ Söğüt 2013, 609.

¹⁴ Söğüt 2013, 609, 3-4.

¹⁵ Söğüt 2013, 609-610.

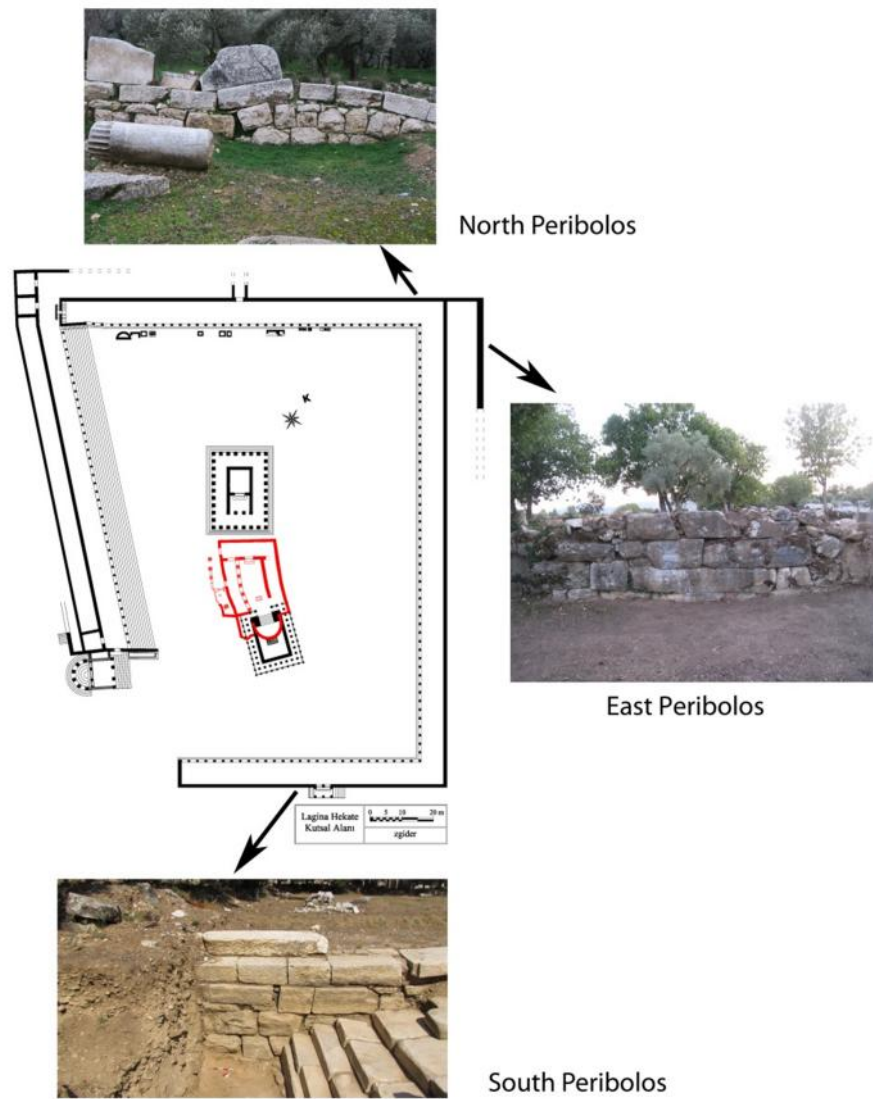

Figure 2: *Peribolos* in 4th century BC.

Research conducted in the north, south, and west of the sanctuary have revealed that some changes were made to the *peribolos* of the sanctuary during the Hellenistic period when the temple was built. The West Stoa's south border was made of an arched bossage wall dated to the 2nd century BC¹⁶ (fig. 3). This wall continues to the north from the west of the *stoa*. Walls with the same masonry technique have been detected both in the northwest corner and in the south of the sanctuary. This situation reveals that some alterations were made in the *peribolos* beside the construction of the temple in the 2nd century BC. According to all this data the sanctuary, the borders of which were established in the 4th century BC, took its final shape as a result of three reconstruction activities in the Hellenistic period and then in the Early Imperial period. It is understood that the boundaries of the sacred sites created in the Classical period were partially shrunk apart from the southern part of the sanctuary with reconstruction activities during the Hellenistic and Early Imperial periods.

¹⁶ Similar examples have been dated to the Hellenistic period. The building called "St. Paul Prison" at Ephesus (Winter 1994, 38-39; Karlsson 1994, 144-146, fig. 1), The walls dating to the Hellenistic period of the Miletos Theater (Karlsson 1994, 147, fig. 4), City walls of Herakleia (Latmos) (Krischen 1922; Winter 1994, 37-38; McNicoll 1997, 75-81; Karlsson 1994, fig. 5), "Round Tower 1" located in the Knidos Military Harbor's defense line (McNicoll 1997, 59, fn. 78) is similar to the wall mentioned.

Figure 3: Hellenistic wall of West Stoa's south border

Temple¹⁷

The Lagina Hekate Temple was built approximately in the middle of the sanctuary, in the direction of northwest-southeast. The temple stands on a five-stepped crepidoma. The foundation of the temple was created by smoothing natural bedrock in some places, the remaining areas were supported by properly cut conglomerate stones and the level of the *stylobate* was adjusted. The Hekate Temple is a temple with 8 x 11 columns and *pseudo-dipteral* plan type¹⁸ (fig. 4). The temple, whose entrance is located on the southwest facade, is composed of a deep *pronaos* and a *naos* with an almost square plan. It has no *opisthodomos*. There is a level difference of 0,60 m between the *pronaos* and the *naos*. The *peristasis* columns of the temple have *Attic-Ionic* bases and Corinthian capitals (fig. 5). The *in-antis* columns are with *Asiatic* bases and *Ionic* capitals. There are some questions still to be resolved about the temple, especially, in order to understand the cause of the level difference between the *pronaos* and the *naos* and the temple's number of columns of 8 x 11¹⁹, which can be described as unusual, excavations were carried out in the temple's *naos*.

¹⁷ The publication of the Temple of Hekate at Lagina is in progress. In this study edited by Thekla Shulz-Brize and Bilal Sögüt, the architecture of the temple is studied by Thekla Shulz-Brize, the cult of Hekate by Philip Brize, the Corinthian capitals by Zeliha Gider-Büyükozer, and the architectural decorations by Aytekin Büyükozer.

¹⁸ In Anatolia, the temples with this type of plan are; Magnesia Artemis, Chrysa Apollon Smintheus, Messa Aphrodite, Sardis Artemis, Alabanda Apollon, Aphrodisias Aphrodite, Ankara Augustus, Ephesos Domitian, Aizanoi Zeus and the two temples; one of them in Sardis and the other located in Seleukeia am Kalykadnos which was dedicated to the emperor cult.

¹⁹ While Vitruvius is defining a *pseudo-dipteros* temple, he states that there must be 8 columns on narrow facades and 15 columns on the long facades (Vitruvius III. II. 6). For the number of columns of the *pseudo-dipteral* planned temples in Anatolia see Büyükozer 2006, 70, tab. 3.

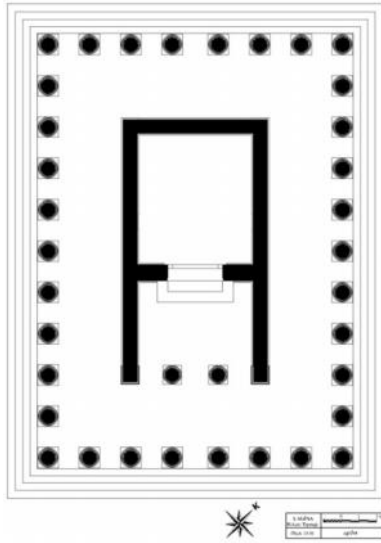

Figure 4: Plan of temple

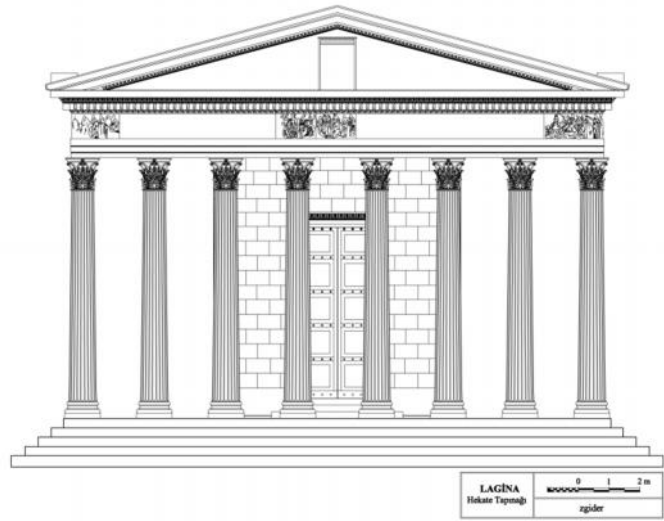

Figure 5: Restitution of frontal facade

The Naos Excavation

Although we are certain that a *temenos* was built in the 4th century BC with *peribolos*, there are questions about the existence of buildings such as a temple, an altar, and a *propylon* belonging to the same period. Regarding the temple, the suggestions of F. Rumscheid²⁰ and P. Pedersen²¹ do not provide concrete evidence on their own. In order to solve the connection of the Hekate Temple with the old cult area, excavation has been carried out in the *naos* of the temple²² and archaeological data point out that the sanctuary dated back to the 4th century BC.

In the Lagina Hekate Temple, only ashlar blocks were found inside the *naos*, apart from these blocks, no evidence has been found regarding the *naos* base slab (fig. 6). *Anathyrosis* seen on the base slabs facing the *naos* indicates that the floor must have been continuous (fig. 7). Although these blocks were planned, they either could not be placed at all or were removed from their places to be used as building materials in a later process. The assumption that blocks were removed from their places is not very likely because while there are blocks which could be used as building material in every part from the *crepis* to the temple's *naos*, it does not seem realistic that only the blocks in the middle of the *naos* were taken. Therefore, considering the connection of the goddess Hekate to the underworld, the *naos* may never have been closed. Another possibility is that the *naos* that was destroyed by the earthquake in 365 AD, was excavated in the Byzantine period²³. In such a case, the *naos* blocks may have been removed and the stratigraphy expected to be in *naos* may be

²⁰ Rumscheid 1994, 138-139. Based on *antae* bases and capitals, F. Rumscheid states that it was a temple with the *distylos in-antis* plan around 300 BC and that towards 130 BC there was a growth in the temple.

²¹ Pedersen 2012, 513-525. On the basis of the Karian-Ionian lewis in the form of a "wolf mouth" seen in a few architectural blocks around the temple, Pedersen states that there might have been an earlier building here. The frieze blocks on the walls of the temple's *naos* have similar Karian-Ionian lewis holes. Based on the stylistic characteristics of the embossments, these frieze blocks have been dated by the experts of the subject to the end of the 2nd century BC and to the beginning of the 1st century BC. For this reason, it will not be very accurate to evaluate the construction date of the temple based on the Karian-Ionian lewis only.

²² Only the north part of the *naos* was excavated. For the reports of studies in this area see Tırpan - Söğüt 2001, 299-303; Tırpan - Söğüt 2002, 343-345.

²³ In the sanctuary destroyed by the earthquake of 365 AD, it is known that a basilica was built from the blocks of different buildings within the same century (Tırpan - Söğüt 2010, 507-510). Frieze blocks belonging to the *naos* walls of the temple were used on the walls of the basilica. The inside of the *naos* may have been excavated in the same period.

degraded. In this area, it has been seen that there is a filling made of large stone blocks, rubble, culture soil, ash and similar material. It was investigated down to 1,74 m below from the naos floor and it was determined that small architectural block parts were used as filling material in this area.

Figure 6: The temple of Hecate

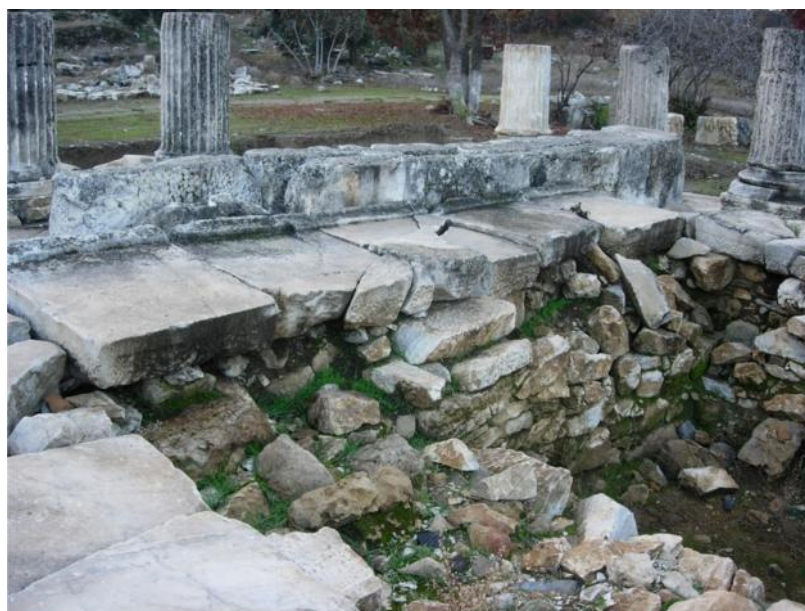

Figure 7: Anathyrosis on the side surface of naos blocks

In the *naos* excavation, within the mentioned filling, 387 coins, 176 fortune-telling stones, 61 gold objects, 55 pieces of *terracotta*, 30 bone objects, 11 pieces of glass vessels, 11 iron objects, 7 pieces of bronze, 1 ivory piece, two sculpture bases and 4 marble blocks, two of which are inscribed stelai, were found. The most important finds recovered from the *naos* excavation consist of 387 coins, 127 of them can be read: 46% of the coins found in the *naos*

were dated to the 4th century BC, 30% of them were dated to the 3rd century BC and 24% of them were dated to the 1st century BC²⁴.

It was not possible to determine the stratigraphy that can date levels of the coins found in the *naos* excavations. This situation shows that the filling of the *naos* did not form over time; the *naos* floor was filled randomly with finds. The earliest dated coins are from Rhodes which date to the 4th century BC²⁵ (fig. 8). The latest datable coins are the Stratonikeia coins dated between 168-88 BC²⁶ (fig. 9). One of the written stelai with scripture found in *naos* and whose date could be identified dates to the second half of the 4th century BC²⁷, while the other is dated to the first quarter of the 2nd century BC²⁸. The fact that the finds found in the *naos* date back to the between 4th and the beginning of the 1st century BC suggests that this area had a sacred building as early as the 4th century BC and that the vows that came to this building were left in the sanctuary. The latest coins indicate that the *naos* floor was closed during this period and ground for a new and splendid building was established in this sacred site.

Figure 8: The earliest dated coins are from Rhodes

All these finds suggest that there may have been an ancient temple or altar here²⁹. The remains of the old cult building, must have been surrounded by an orthostat line of 0,90 m high and in order to establish the *naos* flooring of the new temple, the interior of the old building must have been filled in with rubbles and culture soil, the level must have been adjusted to the underfloor level of the *naos*. In this way, the flooring of the *naos* reached 0,60 m higher level than the *pronaos* flooring. The most important reason why we do not consider this possibility is the wall surrounding the temple's *naos* is below the paving blocks (fig. 10-11). We do not know the arrangement in the southern part of this wall because excavation has not been done but the other three sides are partially identifiable. In the *naos* there are two

²⁴ There is no doubt that these numbers will increase with the excavations in *naos*.

²⁵ On the front of the coins dated between 394 and 304 BC, there are Nymph Rhodos heads on the obverse and rose bud on the reverse. See for similar ones BMC Caria, 74-117 (333-304 BC); SNG Tübingen, Karien-Lydien, 3560-3572 (394-304 BC); SNG Finland I, 384-485 (350-300 BC); SNG München, Karien, 634-641 (4th BC); SNG Muğla I, 183-235 (4th BC); Ashton 2001, 103, 109. I thank to Ahmet Tolga Tek, Hüseyin Köker and Emin Sariz for their help with the evaluation of coins.

²⁶ On the obverse of the coins dated between 168-88 BC Zeus head and on the reverse there is an eagle in a square incus. See for the similar ones. BMC Caria, PLXXIII-12; SNG Finland I, 249.

²⁷ Şahin 2002, 1-2.

²⁸ Şahin 2003, 1-7.

²⁹ It is thought that there may have been an altar due to the ash pile identified and samples taken from the middle of the *naos*.

consecutive rows of walls built in a way that they would come underneath the paving blocks.

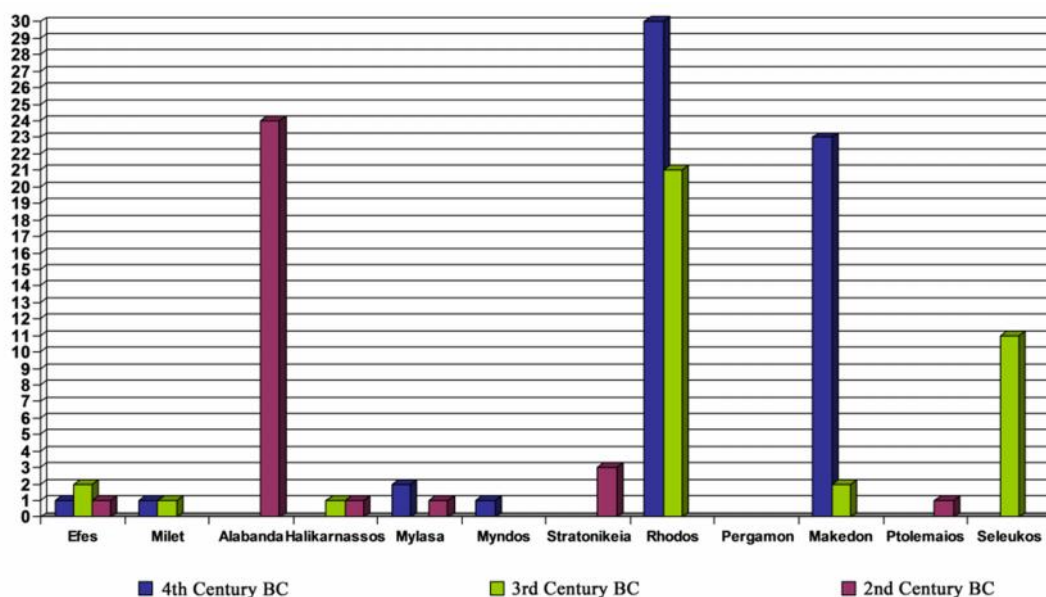

Figure 9: Graphic of coins found in *naos*

Figure 10-11: The wall of under the paving *naos* blocks

The inner wall was roughly worked and constructed of stones of different sizes and mud mortar; a certain joint line was not formed on the walls. It is not possible for the walls with fairly simple masonry technique and building material to carry any top construction from a static standpoint; therefore, the possibility of belonging to a qualified temple or altar is rather weak. It can be thought that this wall was built to strengthen the ground on which the *naos* walls would sit on, however the mentioned wall is not underneath the *naos* wall; it is underneath the paving blocks. This eliminates the possibility that the wall is made with the idea of consolidating the floor. The outer wall remains behind the aforementioned wall. Although the eastern and western arrangements of the wall cannot be understood because they lie behind the inner wall, the wall at the back part can be seen due to the partial destruction of the front wall in the northern part. On the wall where there is similar masonry technique, the most important part that we can identify is the niche found on the south wall (fig. 12). Although this niche lost its function with the wall that was built in front of it, it is the most important architectural element that allows us to think that this area had been used for a cult purpose. Although the walls have an unqualified workmanship, the niche adds meaning to this arrangement. The place where the niche is located is at the same place as the cult *statue* in the Hellenistic temple (fig. 12). Therefore, this arrangement and the above arrangement cannot have been planned at the same time. The fact that the situation of the

niche coincides with the place of the cult statue also suggests that it is a conscious application that is beyond incidence supporting the existing sanctity. The findings and niche strengthen the possibility that there was a temple or an altar here. Piles of ash detected in the *naos* excavation, the pieces of the partly burned figures, and glass fortune stones in large number, gold objects which were used as dress ornament in rosette form, ivory ornaments and a large number of coins were probably dedications left to this sacred place. Acquisition of so many small finds in a narrow area is a sign of this. In this case, the wall inside was built to establish the borders of the sacred building in the period when the temple with Corinthian *peristasis* was built. The walls were raised to the level where the *naos* flooring stones would sit and inside the *naos* was filled with rubble stones and soil and infrastructure were established for *naos* flooring blocks. Wall height was equalized on each façade, the paving blocks were first placed on them and thus *naos* the level of the elevation was adjusted. The debris fill is not placed in a certain order in the upper level and it forms a plane made of large blocks of carved surfaces and rubble stones. The mortise holes on these blocks, whose surfaces were bush hammered, must have been opened to fix the *naos* flooring blocks. The difference in elevation between *pronaos* and *naos* must have occurred due to this. It seems that this early space is the basis for the location of the temple and especially the sizing of the *naos*. Although a totally independent building was constructed, the temple was built on the basis of the old building. The temple was *Pseudo-dipteral*, the reason for the unusual 8 x 11 ratio we have characterized as unusual among the planned temples, because it was built by considering the boundaries of the old building of the temple. We see the closest example to the short edge long edge ratio in the Hekate Temple is Labraunda. In the Zeus Temple, which had *peripteral* plan and Ionic *peristasis*, there were 6 x 8 columns and this is unusual for a temple with a *peripteral* plan especially considering the period it was constructed in. P. Hellström explains this situation with the Ion *peristasis* added around the Archaic temple³⁰. There is a similar situation for Lagina. The simple dimension of the temple or altar in the 4th century BC was replaced by a larger, more magnificent building with Corinthian *peristasis* in the Hellenistic period.

Figure 12: Niche on the south wall

³⁰ Hellström 2007, 111-113.

Although all these evidences do not eliminate the debate on plan and facade architecture of buildings such as the sanctuary, the temple, the altar, the *propylon*, it leaves room for doubt about the presence of a sanctuary dedicated to Hecate in the 4th century BC in Lagina. However, M. Aydaş states that the Hecate Temple in Lagina cannot date back before 276 BC because there was an Artemis cult before that date³¹. In the same publication, Aydaş makes a bolder evaluation and states that the *pseudo-dipterous* plan was applied by Thrason³² before Hermogenes in Lagina Hecate Temple after 276 BC³³. At the end of the stylistic examination of the architectural elements of the building, this claim does not seem possible. It is suggested that the building with Corinthian *peristasis* and the *pseudo-dipteral* plan was constructed between 120-80 BC³⁴. The ornamental scheme of the Corinthian capitals³⁵ also reveals that this temple cannot be dated back older than 3rd century BC. When the Corinthian capitals of the temple are examined, although the overall ornamental scheme is the same, it has been evaluated under two groups due to the differences seen in detail³⁶. The two groups are distinguished by periodical differences in the capitals. The first group has been dated to the beginning of the 1st century BC and this group can be compared to the buildings such as the Athens' *Olympieion*³⁷, Milet's *Bouleuterion Propylon*, and Stratonikeia's *Gymnasion*³⁸. The second group has been dated to the 2nd half of the 1st century BC or to the Early Imperial period³⁹. These capitals have a more metallic look compared to the first group and the eyes between the leaf slices were determined by two drill holes laid side by side⁴⁰. This group indicates the damage happened during the construction in 40 BC and repair phases following it⁴¹. In the research conducted through a style-critical method in the frieze blocks, one of the most studied sections of the temple, different dates have been given from 125 BC to the time of Augustus⁴². However, it has not been dated to the time before the last quarter of the 2nd century BC, therefore it is concluded that the *peristasis* cannot be dated to an earlier time.

Inscriptions

All of the inscriptions found before and during the systematic excavations in the sanctuary have been published. Most of these inscriptions were dated to the Roman Imperial period. In addition to these, 3 inscriptions dated to the 4th century BC and 2 inscriptions dating to the first half of the 2nd century BC are extremely important for the scope of the article.

³¹ Aydaş 2012, 64-65. M. Aydaş says that Thrason, who was mentioned in Strabon, definitely lived in the 3rd century BC. He gives this date associating it with the foundation of Stratonikeia in 276 BC and the sanctuary of Hecate being the sanctuary of the city. During the period when Strabo was alive, the Hecate Temple's Corinthian phase was completed. It is not possible that Strabon did not mention this very famous stage, but rather mentioned the 4th century BC or, as M. Aydaş stated, the architecture of the early temple, which is a relatively simpler architecture, in the 3rd century BC. If Thrason is really the temple's architect and Strabon is talking about it, this phase must be the Late Hellenistic phase.

³² M. Aydaş states that the architect of the temple of Hecate at Lagina was Thrason and he gives only the information about the architect that he lived in the 3rd century BC and also made a sculpture group of Penelope and Eurykleia besides Hecate Temple (Aydaş 2012, 47-72).

³³ Aydaş 2012, 70.

³⁴ Tırpan et al. 2012, 181-202.

³⁵ Corinthian capitals of the temple are being prepared for publication by Zeliha Gider-Büyüközer.

³⁶ Tırpan et al. 2012, 186-187.

³⁷ Rumscheid 1994, lev. 190. 4-7.

³⁸ Mert 2008, 158, fig. 76.

³⁹ Tırpan et al. 2012, 186-187.

⁴⁰ This form of the eyes are closely related to the capitals of Milas Uzunyuva, dated to 40 BC - 14 AD. See Uzunyuva capital Rumscheid 1994, lev. 109.2.

⁴¹ Tırpan et al. 2012, 187.

⁴² Chamonard 1895, 235-262, lev. 10-15; Mendel 1912, 428-542; Schober 1933, 70-79; Webb 1996, 108-120; Baumeister 2007, 35-65.

The inscription with inventory number 501 was located in the sacred space and dates to 323 BC⁴³. The inscription contains the fact that the decree about the tax exemption of Philippos in the first kingdom was written in the temple in Lagina. This inscription is of great importance due to documenting the existence of a temple in Lagina in 323 BC. M. Ç. Şahin pointed out that - in the case of the direct completion of the inscription 501 - it shows that the Hekate culture in Lagina is dated back to 4th century BC⁴⁴.

Although inscription 503 does not provide any evidence about the presence of a temple here, it is significant due to dating to 318 BC. The inscription contains a decision about the right given to the son of Poseidippos, Konon, and his grandsons, about citizenship and the right to own land in the sixth kingdom of Philippos⁴⁵.

The third inscription dated to the 4th century BC is one of the two inscriptions identified in the *naos* excavations. The *01NSIA-1A* and *01NSIA-1B* inventory numbers were given to the marble stela found in two parts at a depth of 1,70 m in the *naos*⁴⁶. M. Ç. Şahin has stated that the letter characters of the inscription are similar to the letters in the inscriptions 502⁴⁷ and 503 (especially 502) for this reason the inscription should be dated to the second half of the 4th century BC⁴⁸. The inscription contains a decree about sacrifice offering in the name of Leros and possibly his wife⁴⁹. These three important inscriptions provide important data on the existence of a temple there, as well as proving the existence of Lagina in the 4th century BC. The other inscription found in the *naos*⁵⁰ is dated to the first quarter of the 2nd century BC. The inscription contains the decree of Khrysaoric Confederation about the conferment of the son of Aristeides, Ar(isto)nidas, from Stratonikeia.

The inscription with the 504 inventory number in the sanctuary is dated back to 197-166 BC⁵¹. In the inscription, Hekate's priest Menophilos, the son of Leon, who was appointed priest of Helios and Rhodes, is mentioned. Although it has been dated to an earlier time than the temple with Corinthian *peristasis*, the mention of Hekate's priest proves the presence of a Hekate cult and temple before the last quarter of the 2nd century BC.

Conclusion

Stratonikeia, the political center of the region, was known as Khrysaoris in the Archaic period. The city, called Idrias between 484 and 430 BC, was called by the name Hekatesia (city of Hekate) from 430 to 280 BC⁵². The fact that the city had the name of Hekatesia from the end of the 5th century BC to the beginning of the 3rd century BC shows that Hekate cult was strong enough to give the city its name in the process. A large number of founds dated to 4th century BC in the *naos* supports this determination. Besides, Hekate cult cannot have emerged in the region in the 2nd century BC. Hekate cult must have been very significant in the region that costly temple with Corinthian *peristasis* had been built.

⁴³ Şahin 1982, 1-2, no. 501.

⁴⁴ Şahin 1973, fn. 31.

⁴⁵ Şahin 1982, 3, no. 503.

⁴⁶ Şahin 2002, 1. The current length of stela is 0,85 meters. The upper part is broken. It is likely that the missing part will be found in the southern part of the *naos*, which has not yet been excavated.

⁴⁷ The inscription with the inventory number 502 was found in the field of Cemal Küçükçetin at Köklük Area, approximately 500 m northwest the sanctuary of Hekate at Lagina. The inscription dated to around 350 BC, documents the existence of Apollo and Artemis cults in Koranza (Şahin 1973, 189-192).

⁴⁸ Şahin 2002, 1.

⁴⁹ Şahin 2002, 1-2.

⁵⁰ Şahin 2003, 1-7.

⁵¹ Şahin 1976, 19, fn. 63.

⁵² Söğüt 2015, 1; Aydaş 2015, 75.

Of the 58 coins dated to the 4th century BC, 30 of them are from Rhodes, 23 of them Macedonian, 2 of them Mylasa and one coin from Ephesos, Miletos, and Phokaia. The fact that Rhodes coins are more numerous is interesting for the 4th century BC because this region fell under Rhodes' domination in the 3rd century BC⁵³. However, the fact that Rhodian coins are large in number indicates that Rhodes was active in the region from the 4th century BC and showed importance to the sanctuary. The presence of the coins of cities like Mylasa, Ephesos, Miletos and Phokaia shows that the sanctuary is not local and that it is a well-known and respected cult center in southwest Anatolia.

According to the inscriptions found in Lagina and Stratonikeia, Lagina was a quarter affiliated to Koranza in the 4th century BC⁵⁴. Inscriptions in the sanctuary refer to the presence of an ancient temple here with a history going back to the 4th century BC. In the first year of the kingdom of Philip, dated to 323 BC, the inscription containing a decision on the writing of a decree, which was made by Asandros when satrap, on the temple at Lagina is an important evidence documenting the presence of a temple building in this area⁵⁵. Apart from this, the inscription dated to 318 BC⁵⁶ and the stela with scripture in the temple's *naos* dated to the 2nd half of the 4th century BC support this⁵⁷.

The *peribolos* dated to the 4th century BC is an important piece of evidence that for a sanctuary in Lagina. Along with that, the data obtained in the *naos* excavation removes doubts about whether there was a cult area here in the 4th century BC. The earliest finds obtained in the *naos* excavation have been dated to the 4th century BC. The finds with the latest date belong to the 1st century BC. These dates show that the earliest cult building was formed in the 4th century BC and continued its existence to the construction of the building with Corinthian *peristasis* dated to 120-80 BC. While the temple was being built, inside the old building was filled with the materials such as coins, *terracotta*, fortune-telling stones and gold objects, which were left at the earlier temple, and filling material and these sacred objects have functioned as a structural vow. The *naos* excavations allow us to comment on the level difference between *pronaos* and *naos* and the number of columns preferred in the *peristasis* of the temple. The Hellenistic temple was built on the old cult building. The *naos* took a form close to the square because the new temple was built considering the boundaries of the old temple. However, since the *naos* was formed by taking this building into consideration, a non-topographic difference emerged between *pronaos* and *naos*. The same situation explains column number 8 x 11 of the temple with a *pseudo-dipteral* plan. Since the temple was constructed taking the measurements of the old cult building into account, the ratio between the short edge and the long edge was reduced to a minimum compared to temples with the same plan.

⁵³ For the detailed information on the relations between the Karia region and the Rhodos see Aydaş 2010, *passim*.

⁵⁴ Şahin 1973, 193-195; Şahin 1982, 2-3; Şahin 2010, 2; Aydaş 2015, 72.

⁵⁵ Şahin 1982, 1-2, no. 501.

⁵⁶ Şahin 1982, 3, no. 503.

⁵⁷ Şahin 2002, 1-2.

Bibliography

Ancient Literature

Vitr. (=Vitruvius, *De Architectura*)
Mimarlık Üzerine On Kitap. Trans. S. Güven, İstanbul 1998.

Modern Literature

- Ashton 2001 R. H. J. Ashton, "The coinage of Rhodes 408–c. 190 BC.", Ed. A. Meadows, K. Shipton. *Money and Its Uses in the Ancient Greek World*, Oxford, 2001
- Aydaş 2010 M. Aydaş, *M.Ö. 7. Yüzyıldan 1. Yüzyıla Kadar Karya ile Rodos Devleti Arasındaki İlişkiler*, İstanbul, 2010.
- Aydaş 2012 M. Aydaş, "Mimar ve Heykeltıraş Thrason", Ed. B. Söğüt. *Stratonikeia'dan Lagina'ya Ahmet Adil Tirpan Armağanı*, İstanbul, 2012, 47-72.
- Aydaş 2015 M. Aydaş, "Stratonikeia ve Lagina / Polis ve Peripolion", Ed. B. Söğüt. *Stratonikeia ve Çevresi Araştırmaları, Stratonikeia Çalışmaları 1*, İstanbul, 2015, 71-77.
- Baumeister 2007 P. Baumeister, *Der Fries des Hekateions von Lagina, Neue Untersuchungen zu Monument und Kontext, Byzas 6*, İstanbul, 2007.
- Bean 1987 G. E. Bean, *Karia* (Çev. B. Akgüç), İstanbul, 1987
- BMC Caria B. V. Head, *A Catalogue of the Greek coins of Caria, Cos, Rhodes*, London, 1897.
- Büyüközer 2006 A. Büyüközer, *Lagina Hekate Tapınağı'nın Matematiksel Oranları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2006.
- Büyüközer 2015 A. Büyüközer, "Lagina Hekate Kutsal Alanı Güney Propylonu", *Cedrus III* (2015), 67-87.
<http://dx.doi.org/10.13113/CEDRUS.2015011396>
- Chamonard 1895 J. Chamonard, "Les Sculptures de la Frise du Temple d'Hekate a Lagina", *BCH 19* (1895), 235-262.
- Gider 2005 Z. Gider, *Laginadaki Dor Mimarisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, 2005.
- Gider 2012 Z. Gider, "Lagina Kuzey Stoanın Ön Cephe Düzenlemesi". Ed. B. Söğüt. *Stratonikeia'dan Lagina'ya, A. A. Tirpan'a Armağan*. İstanbul, 2012, 263-280.
- Gider-Büyüközer 2013 Z. Gider-Büyüközer, *Karia Bölgesi Dor Mimarisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2013.
- Hanslik-Andree 1949 J. Hanslik-Andree, "Panamara". *RE XVIII-3* (1943) 450-456.
- Hellström 2007 P. Hellström, *Labraunda: Karya Zeus Labraundos Kutsal Alanı Gezi Rehberi*. İstanbul, 2007.

- Karlsson 1994 L. Karlsson, "Thoughts About Fortifications in Caria From Maussollos to Demetrios Poliorketes", Eds. P. Debord - R. Descat. *Fortifications et Défense du Territoire en Asie Mineure Occidentale et Méridionale*, Bordeaux, 1994, 141-154.
- Knackfuß 1908 H. Knackfuß, *Das Rathaus von Milet, Milet 1.2*. Berlin, 1908.
- Krischen 1922 F. Kirschen, Die Befestigungen von Herakleia am Latmos, Ed. T. Wiegand. *Milet III. 2*, Berlin, 1922.
- McNicoll 1997 A. W. McNicoll, *Hellenistic Fortifications From the Aegean to the Euphrates*, Clarendon Press, Oxford, 1997
- Mendel 1912 G. Mendel, *Catalogue des Sculptures Grecques, Romaines et Byzantines du Musees Imperiaux Ottomans, Constantinople I- III*, İstanbul, 1912.
- Mert 2008 İ. H. Mert, Untersuchungen zur hellenistischen und kaiserzeitlichen Bauornamentik von Stratonikeia, *IstForsch 50*, Tübingen, 2008.
- Ortaç 2001 M. Ortaç, *Die hellenistischen und römischen Propyla in Kleinasien*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ruhr Üniversitesi. Bochum, 2001.
- Pedersen 2012 P. Pedersen, "Lagina and the Ionian Renaissance", Ed. B. Söğüt. *Stratonikeia'dan Lagina'ya Ahmet Adil Tırpan Armağanı*, İstanbul, 2012, 513-525.
- Rumscheid 1994 F. Rumscheid, *Untersuchungen zur Kleinasiatichen Bauornamentik des Hellenismus I-II*. Mainz, 1994.
- Schober 1933 A. Schober, "Der Fries des Hekateions von Lagina", *IstForsch 2*, 1933.
- Söğüt 2008 B. Söğüt, Naiskoi from the Sacred Percinct of Lagina Hecate Augustus and Serapis, (16-19 November 2007, Trnava), *Anados 6-7* (2006-2007), Trnava, 2008, 421-431
- Söğüt 2011 B. Söğüt, "Sarapis Relief from Lagina", *The Journal of Roman Archaeology 80*, 2011, 294-302.
- Söğüt 2013 B. Söğüt, "Stratonikeia'da Hellenistik Dönem Öncesi", Ed. M. Tekocak. *K. Levent Zoroğlu'na Armağan*, İstanbul, 2013, 605-623.
- Söğüt 2015 B. Söğüt, "Stratonikeia'nın Yerleşim Tarihi ve Yapılan Çalışmalar", Ed. B. Söğüt. *Stratonikeia ve Çevresi Araştırmaları, Stratonikeia Çalışmaları 1*, İstanbul, 2015, 1-8.
- SNG Finland I U. Westermark - T. Tuukka, *Sylloge Nummorum Graecorum/ Finland/ The Erkki Keckman Collection in the Skopbank*, Helsinki 1 *Karia*. Helsinki, 1994.
- SNG Muğla I O. Tekin - A. Özdizbay, *Sylloge Nummorum Graecorum, Turkey 8, Muğla Museum, Vol. I, Caria*, İstanbul, 2012.
- SNG München H. R. Baldus, *Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland. Staatliche Münzsammlung München, Karien*, München, 2006.

- SNG Tübingen Karien D. Mannsperger, *Sylloge Nummorum Graecorum, Deutschland, Münzsammlung der Universität Tübingen 5, Karien und Lydien, Nr. 3307- 3886, München, 1994.*
- Şahin 1973 M. Ç. Şahin, "Lagina'dan (Koranza) İki Yazıt", *Anatolia* 17 (1973), 187-195.
- Şahin 1976 M. Ç. Şahin, *The Political and Religious Structure in the Territory of Stratonikeia in Caria, Ankara, 1976.*
- Şahin 1982 M. Ç. Şahin, *Die Inschriften von Stratonikeia, IK 22.1. Bonn 1982.*
- Şahin 2002 M. Ç. Şahin, "New Inscriptions from Lagina, Stratonikeia and Panamara", *EpigrAnat* 34 (2002), 1-21.
- Şahin 2003 M. Ç. Şahin, "A Hellenistic Decree of the Chrysaoric Confederation from Lagina", *EpigrAnat* 35 (2003), 1-7.
- Şahin 2010 M. Ç. Şahin, *The Inscriptions of Stratonikeia, IK 68, Bonn, 2010.*
- Tırpan 1996 A. A. Tırpan, "Lagina Kazısı 1993-1994". XVII. *KST-II* (1996) 209-227.
- Tırpan 1997 A. A. Tırpan, "Lagina Hekate Temenosu 1995", XVIII. *KST-II* (1997) 309-336.
- Tırpan 1998 A. A. Tırpan, "Lagina Hekate Propylonu 1996", XIX. *KST-II* (1998) 173-194.
- Tırpan – Söğüt 2001 A. A. Tırpan - B. Söğüt, "Lagina Hekate Temenosu 1999 Yılı Çalışmaları", 22. *KST-II* (2001), 299-310.
- Tırpan – Söğüt 2002 A. A. Tırpan - B. Söğüt, "Hekate Temenosu 2000 Çalışmaları", 23. *KST-II* (2002), 343-350.
- Tırpan – Söğüt 2005 A. A. Tırpan - B. Söğüt, *Lagina, Muğla, 2005.*
- Tırpan – Söğüt 2010 A. A. Tırpan - B. Söğüt, "Lagina, Börükçü, Belentepe ve Mengefe 2008 Yılı Çalışmaları", 31. *KST-III* (2010), 505-527.
- Tırpan – Gider 2011 A. A. Tırpan - Z. Gider, "Lagina ve Börükçü 2009 Yılı Çalışmaları". 32. *KST-II* (2011), 374-395.
- Tırpan et al. 2012 A. A. Tırpan - Z. Gider - A. Büyüközer, "The Temple of Hekate at Lagina". Ed. T. Schulz. *Dipteros und Pseudodipteros: Bauhistorische und Archäologische Forschungen, Internationale Tagung (13-15 November 2009, Regensburg), Byzas 12, İstanbul, 2012, 181-202.*
- Webb 1996 P. A. Webb, *Hellenistic Architectural Sculpture: figural motifs in western Anatolia and the Aegean Islands, Madison/Wise, 1996.*
- Winter 1994 F. E. Winter, "Problems of Tradition and Innovation in Greek Fortifications in Asia Minor, Late Fifth to Third Century B.C.", Eds. P. Debord - R. Descat. *Fortifications et Défense du Territoire en Asie Mineure Occidentale et Méridionale, Bordeaux, 1994, 29-52.*

Arkhaia Anatolika
Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi
The Journal of Anatolian Archaeological Studies
Volume 1 (2018)

Tripolis'te Bulunan Sagalassos Kırmızı Astarlı Seramikleri
Sagalassos Red Slip Ware from Tripolis

Geliş Tarihi: 05.07.2018 | Kabul Tarihi: 13.08.2018 | Online Yayın Tarihi: 15.11.2018

Makale Künyesi: M. Ok, "Tripolis'te Bulunan Sagalassos Kırmızı Astarlı Seramikleri", *Arkhaia Anatolika* 1 (2018), 31-51. DOI: 10.32949/Arkhaia.2018.2

Arkhaia Anatolika, Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi "Açık Erişimli" (Open Access) bir dergidir. Kullanıcılar, dergide yayınlanan makalelerin tamamını tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstermek suretiyle bilimsel çalışmalarında bu makalelerden faydalanabilir. Bunun için yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almasına gerek yoktur.

Dergide yayınlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Arkhaia Anatolika, The Journal of Anatolian Archaeological Studies follows Open Access as a publishing model. This model provides immediate, worldwide, barrier-free access to the full text of research articles without requiring a subscription to the articles published in this journal. Published material is freely available to all interested online readers.

The scientific and legal propriety of the articles published in the journal belongs exclusively to the author(s).

Arkhaia Anatolika

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 1 (2018) 31-51
DOI: 10.32949/Arkhaia.2018.2

Tripolis'te Bulunan Sagalassos Kırmızı Astarlı Seramikleri

Sagalassos Red Slip Ware from Tripolis

Mehmet OK¹

Özet

Büyük Menderes Nehri kenarında yer alan Tripolis Antik Kenti'nde, 2012-2017 yılları arasında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, çeşitli form gruplarına ait ithal kırmızı astarlı seramikler bulunmuştur. Bu seramikler içerisinde Erken Roma İmparatorluk Dönemi'nin önemli gruplarından olan Bergama Sigillataları, Doğu Sigillataları A ve B gruplarına ait seramiklerin yanı sıra, Geç Roma Dönemi kırmızı astarlı seramikleri de tespit edilmiştir. Kırmızı astarlı seramikler içerisinde form çeşitliliğini ve sayısal yoğunluğu Sagalassos Sigillataları oluşturmaktadır. Tripolis'te bu gruba ait toplam 20 farklı form ve yaklaşık 200 adet seramik örneği tespit edilmiş, form sınıflandırması olarak 1999 yılı yayın çalışmasında ayrıntılı tanım ve değerlendirmelerde bulunan Poblome'nin tanımlama ölçütleri ve form gruplaması temel alınmıştır.

Geç Hellenistik Dönem'den başlayarak MS 7. yy.a kadar uzun bir dönem aralığında üretimi sürdürülen Sagalassos Sigillataları, Antik Çağ boyunca Sagalassos dışındaki birçok antik kentte de arkeolojik kazılarda ele geçmiştir. Bu seramikler, diğer kırmızı astarlı seramik gruplarından farklı olarak Anadolu'nun iç kesiminde üretilip, farklı bölge ve coğrafyalara ihraç edilmiştir. Bu çalışma ile Sagalassos Sigillataları'nın Batı Anadolu sınırları içerisinde yer alan Tripolis'te de yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Tripolis'te bulunan bu seramikler, birkaç örnek dışında kalın cidarlı bir yapıya sahiptir. Bu durum daha önce birkaç yayında da belirtildiği gibi, Sagalassos çömlekçilerinin, uzak mesafeli yapılan ihracatta kullanılan ürünlerin daha dayanıklı ve kara taşımacılığına elverişli olarak üretim yaptıklarını desteklemektedir.

Tripolis'te bulunan Sagalassos kırmızı astarlılarının çıplak gözle görünür mineral katkıları incelenmiş, bunun haricinde seramiklerin bir bölümünün kil analizi de yapılmıştır. Analiz çalışmasına göre, hamur yapısı ve içeriği dikkate alınarak, Sagalassos kentinin yakınlarında yer alan Çanaklı Bölgesi'nde bulunan kilden üretilmiş olabileceği düşünülmektedir.

Tripolis'te bulunan Sagalassos Sigillataları arasında bezemeli örnekler sınırlı olmakla beraber, özellikle MS 4. yy. a tarihlendirilen form örneklerinin fazla olması, bu dönemde Sagalassos ve Tripolis arasındaki ticari ilişkisinde önemli bir göstergesidir. Bu ticari ilişkinin söz konusu tarihlerde Tripolis Kemerli Yapı'sında bulunan 1347 adet sikke buluntusuyla desteklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Lydia, Büyük Menderes, Tripolis, Sagalassos Sigillataları

Abstract

Imported red slipped ceramics were found at Ancient City of Tripolis where is located on the banks of Maiandros during the excavation works between 2012 and 2017. Among these findings, red slipped ceramics were defined which date Early Roman Imperial Period such as Pergamon Sigillata and Eastern

* Mehmet OK, Pamukkale Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü Doktora Öğrencisi. okmehmet@ymail.com.

Sigillata A and B groups also Late Roman Period red slipped ware. Form diversity and numerical majority belongs to Sagalassos Sigillatas among the red slipped ceramic forms. 20 different forms and nearly 200 ceramic samples were identified in Tripolis which belong to this group, Poblome's study in 1999 detailed was taken definitions and evaluations as the form classification.

The Sagalassos Sigillatas which in production from the Late Hellenistic Period to the 7th century A.D were found in archaeological excavations in many ancient cities outside Sagalassos during the Ancient Ages. These ceramics were produced in the interior of Anatolia unlike other red slipped ceramic groups and exported to the different regions and geographies. In this study, it is seen that Sagalassos Sigillatas were also used intensively in Tripolis that is located in the western Anatolia borders. These ceramics found in Tripolis have a thick walled structure except a few samples. This supports as already mentioned in several publications that Sagalassos potters produce their products that are made for export at far distances and suitable for the land transportation.

Visible mineral additives of Sagalassos red slipped wares of Tripolis were examined and apart from that clay analysis of some ceramic samples. According to analytical study, considering the structure and content of the ceramic content, the ceramics could be produced with the clay from Çanaklı region where is near to City of Sagalassos.

Among Sagalassos Red Slip Ware in Tripolis, there are limited number of samples with ornamentation, especially the examples of samples dated to the 4th century AD indicate a commercial relation with Sagalassos in this period. This commercial relations is supported by the discovery of 1347 coins found on such dates in Tripolis Arched Building.

Keywords: Lydia, Maiandros, Tripolis, Sagalassos Red Slip Ware

Giriş

Antik dönemde Phrygia ve Lydia Bölgeleri'nin sınırını oluşturan Büyük Menderes Nehri'nin hemen batısında kurulan Tripolis (*Tripolis ad Maeandrum*), Lykos Vadisi'nin kuzeybatı ucunda yer almaktadır. Günümüzde ise Denizli ili, Buldan İlçesi, Yenicekent Mahallesi sınırları içerisinde, Büyük Menderes Nehri'nin batısıyla modern yerleşim alanının yakınlarında yer almaktadır (fig. 1).

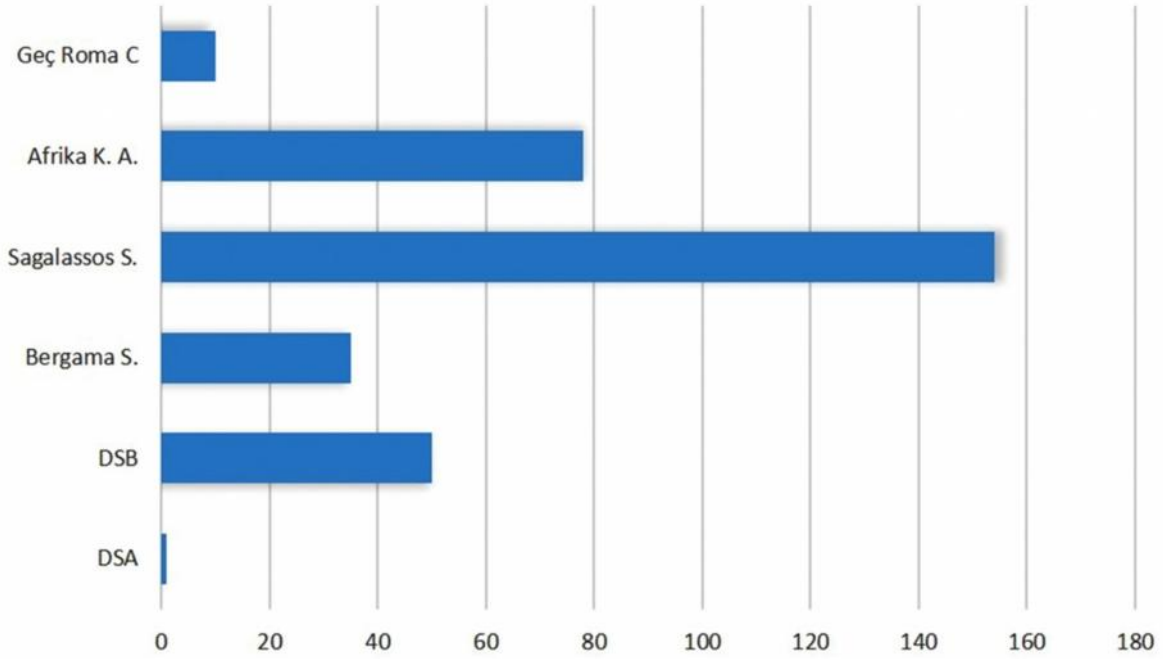
Figür 1: Tripolis Antik Kenti'nin konumu

Büyük Menderes Nehri ile Tripolis arasında yer alan höyüklerde yapılan yüzey araştırmalarında bulunan seramik örnekleri neticesinde kentteki en erken yerleşim izleri Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Dönem'e dayandırılmıştır¹. Kent merkezinde ise Hellenistik Dönem'den MS 7. yy'a kadar yerleşim devam etmiş, MS. 7. yy'ın başlarındaki Sasani

¹ Konakçı 2016, 23-46.

akınlarının etkisiyle², kentte MS 9.-10. yy'da³ zayıf da olsa küçük bir nüfusun yaşadığı, buluntular dâhilinde takip edilebilmektedir.

Bu çalışmanın temelini oluşturan ve Geç Hellenistik Dönem'den başlayarak Roma Dönemi boyunca kullanılan kırmızı astarlı seramikler, Tripolis'te 2012 ile 2017 yılı kazı çalışmalarında bulunmuştur (fig. 2).

Figür 2: Tripolis'te bulunan ithal kırmızı astarlı seramik grupları

Sagalassos seramikleri ilk kez, 1987 yılında M. Waelkens'in 25 hektarlık bir alanda fırın atıklarını ve çanak-çömlek parçalarını bulmasıyla ortaya çıkarılmıştır. 1989 yılı kazı çalışmalarında bu seramikler üç gruba ayrılarak MS 1-5. yy'a tarihlendirilmiştir⁴. Augustus Dönemi'nden başlayarak MS 700'lere kadar kullanılan⁵ Sagalassos Sigillatoları, geniş bir yayılım göstererek Anadolu'da; Pisidia, Kilikya, Pamphylia, Lykia, Ionia, Lidya ve Frigya Bölgeleri'nde yer alan antik yerleşimlerde bulunmuştur⁶ (fig. 1). Anadolu dışında ise Akdeniz kıyısı boyunca İtalya, Tunus, Libya, Mısır, Suriye ve İsrail gibi denizaşırı ülkelerde bulunan yerleşimlere ihracat yapılmıştır⁷.

Tripolis'te kazısı yapılan hemen hemen tüm yapılarda ve yapıların mekânlarında bu gruba rastlanmış, ancak en fazla örnek Kemerli Yapı'da bulunmuştur (fig. 3). Kemerli Yapı, kent merkezinde Sütunlu Cadde'nin kuzeyinde, Hierapolis Caddesi Doğu Portiği'nin doğusunda yer almaktadır. Yapının kuzeyinde Tonozlu Yapı ve Granarium, güneyinde

² Duman 2013, 184, 195.

³ Duman 2014b, 225-234; Duman 2017b, 261-262.

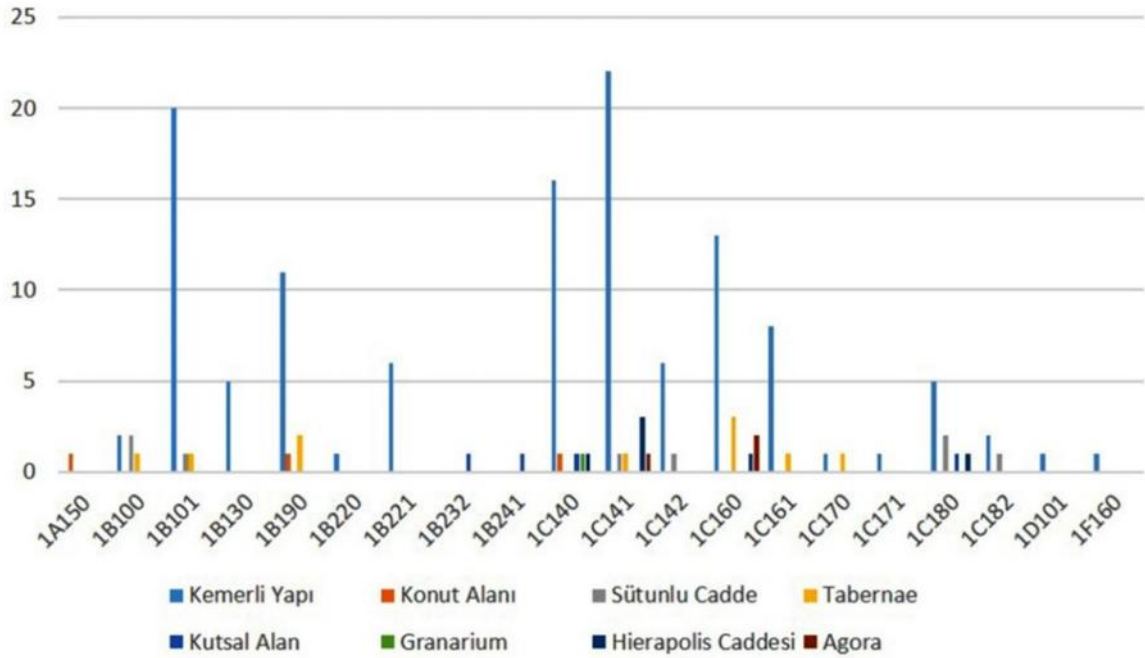
⁴ Waelkens *et al.* 1990, 119, 129-130; Sagalassos kırmızı astarlı seramiklerinin ortaya çıkışı hakkında ayrıca bk. von der Enden *et al.* 2014, 81-94; Sagalassos'ta 1991 yılındaki kazı çalışmalarında bulunan sigillatolar için bk. Waelkens *et al.* 1991, 119-154.

⁵ Willet - Poblome 2015, 141, 155, fig.2.

⁶ Aphrodisias için bk. Hudson 2008, 333-334, fig. 11, (1.1-2); Tarsus için bk. Jones 1950, fig. 155, 688-689; Laodikeia için bk. Duman 2014a, 11, 15-16 (fig. 3, no. 63-83, fig. 4); Hierapolis için bk. Polito 2016, 135-136, fig. 25, no. 17-19; Poblome *et al.* 2001, 120-121, fig. 2; Patara için bk. Uygun 2011, 15, lev. 44 (661-662), lev. 45-48, lev. 49 (716-717); Perge için bk. Poblome *et al.* 2001, 122, fig. 3; Zengibar Kalesi için bk. Korkmaz - Doğanay 2015, 350, 359, no. 9; Manisa-Akhisar Müzesi'nde sergilenen örnek için bk. Yıldız 2016, 263, 275, fig. 5; Efes için bk. Waldner - Ladstatter 2014, lev. 203, K1119; Myra/Andriake için bk. Özdilek 2017, 338, 374, grafik 2.

⁷ Willet - Poblome 2015, 133. Ayrıca bk. Atina Agorası Hayes 2008, 53, fig.11 (297), fig. 23 (747, 757), fig. 26 (834).

Tabernalar ve Erken Bizans Kilisesi 4 yer almaktadır. Kuzey-güney yönlü 10,60 m, doğu-batı yönlü 36,35 m'lik bir alanı kaplamakta olan dikdörtgen planlı yapı, orta kısmında yer alan 15 sütunlu bir sütun dizisiyle doğu-batı yönünde iki koridora bölünmüştür. Kuzey-güney yönlü iki kemerden oluşan kemer dizilerinin bir ayakları yapının ortasındaki bu sütunlara ve diğer ayakları kuzey ve güney duvarlarına basmaktadır. Kemerlerin üzeri büyük kesme traverten bloklar ile kapatılarak çatı oluşturulmuştur. Kazı çalışmalarında günümüze kadar kalabilmiş 14 sütun, 20 kemer ve 88 adet çatı bloğu ortaya çıkarılmıştır. İlk kullanım evresi olarak Geç Hellenistik-Erken Roma Dönemi'ne tarihlendirilen zemin seviyesinde eşik bloğu yer almaktadır. MS 4. yy'da yeni düzenleme ile batısındaki giriş kapısı kapatılmıştır. Ayrıca bu alanda MS 4. yy'a tarihlendirilen sikke ve seramiklerle karşılaşmıştır. Yapı içerisinde küçük mekânların bulunmasıyla bu alanın farklı evrelerde kullanıldığı düşünülmektedir⁸. Bu alanda yaklaşık 200 adet form veren ağız kenarı ve kaide parçası bulunmuş, bunlardan form olarak-farklılık gösteren parçalar levhada kullanılmıştır. Tipoloji olarak bardak, kase ve tabak formları yoğunluğu oluşturmaktadır (fig. 4). Sagalassos'ta bulunan ve J. Poblome tarafından sınıflandırılarak gruplaması yapılan seramiklerden, Tripolis'te toplam 20 farklı form tespit edilmiştir (fig. 5).

Figür 3: Sagalassos Sigillataları'nın Tripolis'te buluntu alanlarına göre form dağılımı

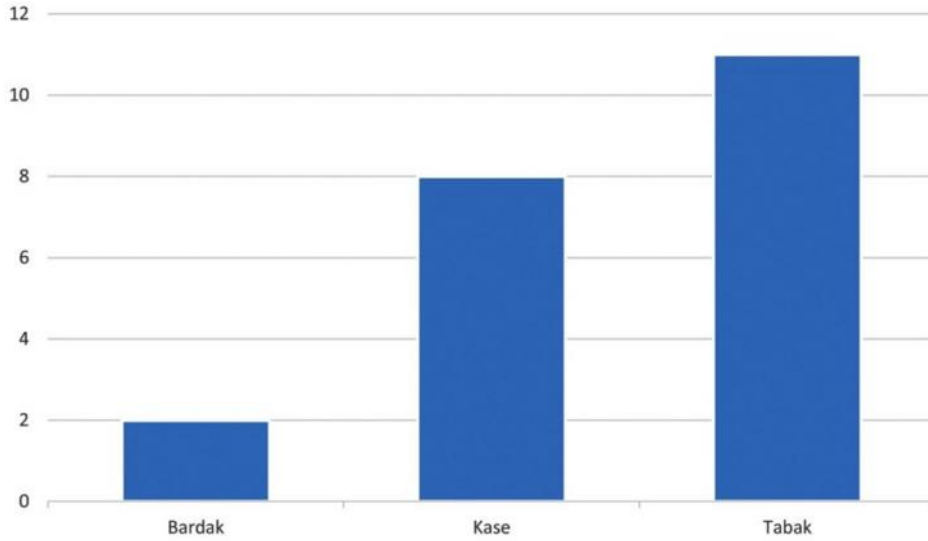
Tripolis'te bulunan parçaların kil renkleri açık kırmızı (2.5YR 6/6) ve kırmızımsı sarı (5YR 6/6)'dır. Bu sınıflandırma dışında birer parça da kırmızımsı sarı (7.5YR 7/6), kırmızı (10R 4/6) ve kırmızımsı kahverengi (5YR 5/4) örnekler de bulunmuştur. Ancak bu seramiklerin fırınlama sırasında renk değiştirip değiştirmediği hakkında gözleme dair herhangi bir veri yoktur. Analiz verilerine göre kil rengi olarak açık kırmızı ve kırmızımsı sarı tonlarına sahip seramiklerin daha önce yapılan araştırmalara göre Çanaklı kilinden üretildiğini göstermektedir⁹. Tripolis'te 10 adet Sagalassos Sigillatası'nın kimyasal analizler sonucunda yüksek MgO içerdikleri ortaya çıkarılmış ve Çanaklı kili ile ilişkilendirilmiştir¹⁰. Kimyasal analiz incelemelerinde hamur yapılarının sert, sıkı, bazı parçaların ince gözenekli

⁸ Duman - Baysal 2014, 636-640.

⁹ Sagalassos kırmızı astarlı seramiklerinin üretimiyle ilgili Çanaklı kili analiz çalışmaları için bk. Poblome *et al.* 1995, 408-418. Çanaklı'da devam eden seramik üretimi hakkında bk. Ceylan 2014, 231-242. Arkeometrik çalışmalar için bk. Poblome *et al.* 2002, 873-882.

¹⁰ Semiz 2017, 321.

olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu parçaların tamamında kuvars, biyotit ve kireç dikkat çekici orandadır¹¹. Tripolis'te bulunan ancak analizi yapılmayan parçalar da hamur özelliklerine göre Çanaklı kil yataklarından elde edilen malzemeyle üretilmiş olmalıdır.

Figür 4: Kullanım amaçlarına göre kap formları

Seramiklerin astarları ağırlıklı olarak kırmızı olmakla beraber bazı örnekler fırınlamadan dolayı daha koyu renge dönüşmüştür. Bazı parçalarda ise daldırma tekniğinin bir sonucu olarak astar izlerinin ağız kenarına, gövde ve kaide bölümlerine yayıldığı görülmektedir. Astar yüzeyi genel olarak parlak ve kaygandır, ancak 25, 34-35 numaralı parçaların astar yüzeyi metalik parlaklıkta ve herhangi bir aşınma olmaksızın diğer örneklerden daha kaliteli bir işçiliğe sahiptir.

Formlar

Sagalassos Sigillataları'nın tipolojik ayrımı tam form veren örneklerin yükseklik-genişlik oranlarına göre yapılmış¹² ve 1999 yılında J. Poblome tarafından yayınlanmıştır¹³. Söz konusu gruplama dahilinde Tripolis'te 1A143, 1B100, 1B101, 1B130, 1B190, 1B220, 1B221, 1B232, 1B241, 1C140, 1C141, 1C142, 1C160, 1C161, 1C170, 1C171, 1C180, 1C182, 1D101, 1F160 formları tespit edilmiştir.

Form 1A143

Tripolis'te tek örnekle temsil edilen form, 10 cm ağız çapına sahiptir. Cidar kalınlığı 0,3 cm'dir. Dudak kenarı üstten uzatılarak dışa doğru çekilmiş, boyundan gövdeye geçiş içbükey profilli, gövde üzerinde dikey kanal süslemeli, iç duvarda süslemenin kabartı şeklinde izi oluşmuş kase parçasıdır (no. 1)¹⁴. Form Poblome tarafından MS 4. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilmiştir¹⁵. Tripolis'te ise MS 337-361 (II. Constantius) ve MS 364-375 (I. Valentinianus) yıllarına tarihlenen sikkelerle aynı tabakada bulunmuştur.

Form 1B100

Form grubu içerisinde değerlendirilebilecek 5 parça bulunmuş, bunların ağız çapları 11-14 cm arasında değişmektedir. Cidar kalınlıkları ise 0,3 - 0,5 cm arasındadır. Açık ağız kenarlı, gövdeden kaideye geçiş sert bir kavisle içe döndürülmüş kaselerdir. Dudak kenarı

¹¹ Optik mikroskop görüntüleri için bk. Semiz 2017, 321, 325, fig. 3.

¹² Poblome *et al.* 409.

¹³ Poblome 1999, 1 vd.

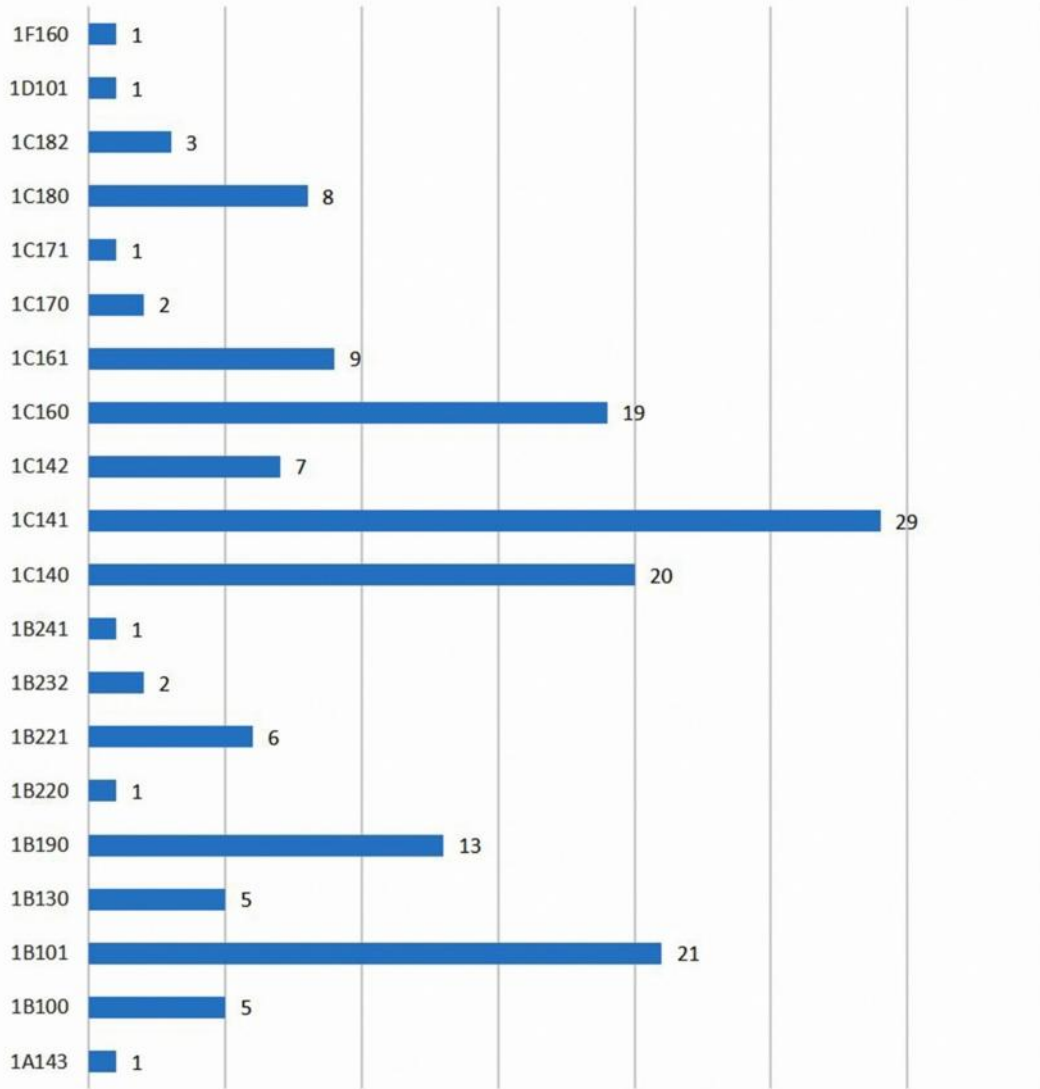
¹⁴ Poblome 1999, 305, 349, fig. 13.

¹⁵ Poblome 1999, 305.

bazen yuvarlatılmış (no. 2), bazen de hafif içe döndürülmüştür (no. 3). Form Poblome tarafından MS 4. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilmiştir¹⁶. Tripolis'te bu form için I. Valentianus Dönemi'ne (MS 364-375) ait sikke buluntusu dikkate alınarak MS 4. yy'ın 3. çeyreği önerilebilir.

Form 1B101

Tripolis'te bulunan Sagalassos kırmızı astarlıları içerisinde en fazla ele geçen örnekler arasında yer alan bu grupta, toplam 21 parça yer almaktadır. Ağız çapları 24-29 cm arasında değişmektedir. Cidar kalınlıkları ise 0,5 - 0,6 cm arasındadır. Genişletilmiş ve açık ağız kenarlı, gövdeden kaideye geçiş yumuşak döndürülmüş ve yüksek kaideli kase (no. 6). Parçaların dudak kenarları yuvarlatılmış olmakla beraber, 5 numaralı parçada düzleştirilmiştir. Süsleme olarak gövde üzerinde dikey çentik sırası yapılmıştır (no. 4). Form, Poblome tarafından MS 3. yy-4. yy'ın ilk yarısına¹⁷, Laodikeia'da MS 4. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilmiştir¹⁸. Tripolis örnekleri, MS 337-361 (II. Constantius) ve MS 364-375 (I. Valentianus) yıllarına tarihlenen sikkelerle bulunmuştur.

Figür 5: Tripolis'te Bulunan Sagalassos Kırmızı Astarlılarının form gruplarını gösteren grafik

¹⁶ Poblome 1999, 305, 354, fig. 18.

¹⁷ Poblome 1999, 305, 355, fig. 19.

¹⁸ Duman 2014a, 11, fig. 3 (66-67).

Form 1B130

Tripolis'te bu form grubuna ait toplam 5 örnek bulunmuş, ağız çapları 12-15 cm arasında değişmektedir. Cidar kalınlıkları ise 0,4-0,5 cm arasındadır. Açık ağız kenarlı, dudak kenarından dışa doğru yuvarlatılarak bazen de düzleştirilerek döndürülen ağız kenarı kaideye doğru oval bir şekilde devam ettirilmiş kase (no. 7). Poblome tarafından bu grup MS 4. yy'a tarihlendirilmiştir¹⁹. Tripolis'te ise bazı örnekler MS 4. yy'a tarihlendirilen pişmiş toprak kandil ve MS 4. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilen I. Constantius (MS 307-337)-Constans (MS 337-350) sikkeleriyle bulunmuştur.

Form 1B190

Form grubuna ait toplam 13 parça bulunmuş, ağız çapları 12-22 cm arasında değişmektedir. Cidar kalınlıkları ise 0,3-0,6 cm aralığındadır. Dudak kenarı üstten incelti olarak dışa döndürülmüş ve kalınlaştırılmış, dışta tek oluklu olup gövdeden kaideye geçiş sert ve hafif yüksek kaideli kase (no. 9). Form olarak bu grup her ne kadar birbirine benzese de dudak kenarı bir örnekte hafif içe döndürülmüş (no. 10), 8 numaralı parçada dışta aşağıya doğru uzatılmıştır²⁰. Poblome tarafından MS 3. yy-4. yy'ın ilk yarısına²¹ tarihlendirilmiştir. Benzer örnekler Patara'da²², Perge'de²³ ve Laodikeia'da²⁴ bulunmuştur. Tripolis'te bulunan örnekler MS 337-361 (II. Constantius), MS 351-354 (Constantius Gallus), MS 351-363 (Constantius Gallus-II. Julianus) yıllarına tarihlenen sikkelerle aynı tabakada bulunmuştur.

Form 1B220

Tripolis'te tek örnekle temsil edilen form, 23,8 cm ağız çapına sahiptir. Cidar kalınlığı 0,4 cm'dir. Dudak kenarı dışa kalınlaştırılmış, içte ağız kenarı altında ince tek oluklu, dışta gövde üzerinde ince oluklardan ve inceltmiş dip kısmından oluşan kase (no. 11). Form, Poblome tarafından MS 4. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilmiştir²⁵. Tripolis örneği ise MS 333-337 (Constans) yıllarına tarihlenen sikke ile beraber bulunmuştur.

Form 1B221

Tripolis'te 6 örnekle temsil edilen form, 24-30 cm arasında değişen ağız çapına sahiptir. Cidar kalınlıkları 0,8 cm'dir. Form olarak 1B220'ye benzese de, dudak kenarı üzerinde tek oluklu ve hafif yüksek kaide yapısıyla farklılık göstermektedir (no. 12). Poblome tarafından form, MS 4. yy'ın ilk yarısı ile MS 5.-6. yy'a tarihlendirilmiştir²⁶. Tripolis'te ise Kemerli Yapı'da bulunan sikke yoğunluğu dikkate alınarak MS 4. yy önerilebilir.

Form 1B232

Tripolis'te form grubuna dahil edilebilecek toplam 2 örnek bulunmuş, ağız çapları 24 cm olup, cidar kalınlıkları 0,6 cm'dir. Dudak kenarı üstten düzleştirilerek dışa doğru uzatılmış, üstte iki oluklu, gövdeden kaideye geçiş sert ve yüksek kaideli kase (no. 13). Form, Poblome tarafından MS 5. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilmiştir²⁷. Tripolis'te bu form içerisinde değerlendirilen örnekler, Geç Antik Çağ'a tarihlenen unguentarium parçalarıyla

¹⁹ Poblome 1999, 305, 359, fig. 22.

²⁰ Laodikeia'da benzer örnek için bk. Duman 2014a, 15, fig. 3 (77).

²¹ Poblome 1999, 306, 369, fig. 32.

²² Patara'da Form 1B190-191 olarak tanımlanmıştır (Uygun 2011, 265, lev. 47, no. 699-701, lev. 48, no. 702).

²³ Perge'de bulunan Form 1B190 ve 1B191 olarak tanımlanmış örnekler için bk. Fırat 1999, 52-53, lev. 36-37, no. 103-106 (MS 1. yy'ın ilk yarısı-MS 4. yy).

²⁴ Duman 2014a, 15, fig. 3, no. 76-83.

²⁵ Poblome 1999, 307, 374, fig. 36.

²⁶ Poblome 1999, 307, 375, fig. 37.

²⁷ Poblome 1999, 307, 377, fig. 40.

beraber bulunmuştur²⁸. Tripolis örneklerinin bulunduğu tabakada tarih verebilecek sikke buluntusu ile karşılaşılması olup, Poblome'nin önerdiği tarih verilebilir.

Form 1B241

Tek örnek olarak temsil edilen form, 12 cm ağız çapına sahiptir. Cidar kalınlığı 0,3 cm'dir. Dudak kenarı yukarı çekilerek dışa kalınlaştırılmış ve aşağı çekilmiş, gövde içbükey yapılarak düz bir şekilde devam ettirilmiş kase (no. 14). Poblome tarafından MS 4. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilen²⁹ formun benzer örnekleri, Perge'de³⁰ MS 1.-MS 4. yy'ın 2. yarısına tarihlendirilmiştir. Tripolis örnekleri için, Kemerli Yapı'daki sikke yoğunluğu dikkate alınarak MS 4. yy önerilebilir.

Form 1C140

Form grubuna ait toplam 20 parça bulunmuş, ağız çapları 25-40 cm arasında değişmektedir. Cidar kalınlıkları ise 0,5-0,8 cm aralığındadır. Açık ağız kenarlı, dudak kenarı üstten inceltirilerek kalınlaştırılmış gövdeden kaideye doğru bazen düz (no. 17), bazen de dışbükey kavisli devam ederek hafif yüksek kaide ile sonlandırılmıştır (no. 15). Bazı örneklerde içte dudak kenarı altında tek oluk yapılmıştır (no. 18). Süsleme olarak dışta dudak kenarı altında rulet (no. 17) ve rulet üzerinde nokta görülmektedir (no. 16). Poblome tarafından bu form MS 4. yy'ın ilk yarısına tarihlenmiştir³¹. Laodikeia'da bulunan benzer örnekler için de aynı tarih önerilmiştir³². Kemerli Yapı'da bulunan örnekler içerisinde 17 numaralı parça Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen matara kalıbı ile diğer buluntular ise MS 337-361 (II. Constantius) ve MS 351-354 (Constantius Gallus) sikkeleriyle bulunmuştur.

Form 1C141

Tripolis'te yaygın olarak görülen bu form içerisinde 29 parça değerlendirilmiş, ağız çapları ise 25-35 cm arasında değişmektedir. Cidar kalınlıkları 0,5-0,8 cm aralığındadır. Form olarak 1C140 ile benzerlik taşıya da dışa kalınlaştırılmış dudak kenarının düz bir şekilde aşağı indirilmesiyle farklılık göstermektedir (no. 19-20). Benzer örnekler için MS 4. yy önerilmiştir³³. Tripolis'te bu form grubuna ait seramikler MS 337-361 (II. Constantius-Constans) ve MS 351-354 (Constantius Gallus) yıllarına tarihlenen sikkelerle beraber bulunmuştur.

Form 1C142

Tripolis'te form grubuna ait toplam 7 parça bulunmuş, ağız çapları 30-35 cm arasında değişmektedir. Cidar kalınlıkları 0,5-0,7 cm aralığındadır. Form olarak 1C140 ile benzerlik göstermektedir, ancak dudak kenarının dışa kalınlaştırılmış bölümünde tek oluk yer almasıyla farklılık göstermektedir³⁴ (no. 22-23). Süsleme olarak dudak kenarının hemen altında kazıma şeklinde dalga süsleme yapılmıştır. Süslemenin bir bölümü ikili dalga şeklinde yapılmışken, ustanın süslemeyi tek sıra dalga süslemeyle devam ettirdiği görülmektedir (no. 21). Tripolis'te bu gruba ait seramikler, MS 317-337 (II. Constantinus), MS 337-361 (II. Constantius) yıllarına tarihlenen sikkelerle, 23 numaralı örnek ise MS 4. yy'ın 2. yarısına tarihlenen kandil ile aynı tabakada bulunmuştur.

²⁸ Tripolis'te bulunan mühürlü unguentariumlar için ayrıca bk. Duman 2018, 353-358 (fig. 11-15, 17).

²⁹ Poblome 1999, 307, 380, fig. 43.

³⁰ Fırat 1999, 55, lev. 37 (109), lev. 38 (110).

³¹ Poblome 1999, 308, 397-398, fig. 58.

³² Duman 2014a, 16, fig. 4, no. 101-103.

³³ Poblome *et al.* 1993, 114, 122, fig. 96 1C141.

³⁴ Form için bk. Poblome *et al.* 1993, 114, 122, fig. 96 1C142.

Form 1C160

Tripolis'te bu form grubuna ait toplam 19 adet parça bulunmuş olup, örneklerin ağız çapları 22-30 cm arasında değişmektedir. Cidar kalınlıkları ise 0,4-0,6 cm arasındadır. Dudak kenarı yukarı çekilerek üstten döndürülmüş gövdeye geçiş sert, dışta tek oluklu form yapısına sahip tabaklardır. Gövde formu bir örnekte içbükey olarak kaideye doğru devam etmektedir (no. 27). Dudak kenarı içte bazen inceltilmiş (no. 26), bazen de düzleştirilmiştir (no. 24-25). 28 numaralı parçada ise içte ağız kenarı basit yapılı, 27 numaralı parçada iç duvarda inceltme yer almaktadır. Bu örnekler dışında form olarak grup içerisinde değerlendirmeye alınan iki örnek tip olarak farklılık göstermektedir. 29 numaralı parçada içte ve dışta dalga süsleme ve dış gövde üzerinde inceltilmiş kabartma bölümü yer alırken, 30 numaralı parçanın ağız kenarı yuvarlatılarak, hafif dışa döndürülmüştür. Örneklerin ağız çapları 22-30 cm arasında değişmektedir. Form, Poblome tarafından MS 3. yy'a³⁵, Laodikeia'da MS 4. yy'ın ilk yarısına³⁶, Perge'de MS 3.-4. yy'a tarihlendirilmiştir³⁷. Tripolis'te bu form içerisinde değerlendirilen örneklerden 26 numaralı parça İmparator Severus Alexander Dönemi'nden başlayarak, Valerianus Dönemi'ne kadar tarihlenen (MS 222-268) gümüş sikkelerle, diğer parçalar ise MS 244-249 (Otacilia Severa I. Philippus Dönemi), MS 268-270 (Claudius Gothicus) yıllarına tarihlenen sikkelerle aynı tabakada bulunmuştur.

Form 1C161

Tripolis'te 9 örnekle temsil edilen form, 23-29 cm arasında değişen ağız çaplarına sahiptir. Cidar kalınlıkları 0,5 - 0,8 cm arasında değişmektedir. Form olarak 1C160 ile yakın benzerlik gösterse de içte dudak kenarı altında hafif içbükey yapılmasıyla farklılık taşımaktadır (no. 31, 33). Süsleme olarak 32 numaralı parçanın ağız kenarında ikili rulet süsleme görülmektedir. Poblome tarafından MS 3. yy ile 4. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilen form grubu³⁸, Patara'da³⁹ MS 3. yy-MS 4. yy'ın ilk yarısına, Laodikeia'da⁴⁰ MS 4. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilmiştir. Tripolis'te Kemerli Yapı'daki sikke buluntularının yoğunluğu ve diğer kentlerdeki tarihlendirmeler dikkate alınarak MS 4. yy'ın ortaları önerilebilir.

Form 1C170

Tripolis'te 2 örnekle temsil edilen form, 33 ve 36 cm ağız çapına sahiptir. Cidar kalınlıkları 0,7 - 0,8 cm arasında değişmektedir. Dudak kenarı içe ve dışa kalınlaştırılmış, kısa kenarlı ve alçak kaideli tabak (no. 34). Form, Poblome tarafından MS 3. yy'a tarihlendirilmiştir⁴¹. Tripolis'te bu seramikler, İmparator Severus Alexander Dönemi'nden başlayarak, Valerianus Dönemi'ne kadar tarihlenen (MS 222-268) gümüş sikkelerle⁴² aynı seviyede bulunmuştur.

Form 1C171

Tek örnekle temsil edilen form, 36 cm ağız çapına sahiptir. Cidar kalınlığı 0,6 cm'dir. Form olarak 1C170 ile benzerlik taşımaktadır; ancak içte dudak kenarı altında ve gövde ortasında ince olukludur (no. 35). Poblome tarafından MS 2. yy ile MS 4. yy'ın ilk yarısına⁴³, Laodikeia'da⁴⁴ MS 3. yy'ın ilk yarısı-MS 4. yy'ın ilk yarısına, Patara'da⁴⁵ MS 1. yy'ın ikinci

³⁵ Poblome 1999, 309, 401-402, fig. 61.

³⁶ Duman 2014a, 11.

³⁷ Fırat 1999, 58, lev. 38, no. 115.

³⁸ Poblome 1999, 309, 403, fig. 62.

³⁹ Uygun 2011, 261, lev. 45, no. 669.

⁴⁰ Duman 2014a, 11.

⁴¹ Poblome 1999, 309, 404-405, fig. 63.

⁴² Duman 2017a, 112.

⁴³ Poblome 1999, 309, 406, fig. 64.

⁴⁴ Duman 2014a, 11, fig. 4, no. 106, 108.

⁴⁵ Uygun 2011, 262, lev. 45, no. 677, lev. 46, no. 678, 680.

yarısı-MS 2. yy'ın başına tarihlendirilmiştir. Tripolis'te ise, Severus Alexander Dönemi'nden başlayarak, Valerianus Dönemi'ne kadar tarihlenen (MS 222-268) gümüş sikkelerle⁴⁶ aynı tabakada bulunmuştur.

Form 1C180

Tripolis'te toplam 8 adet bulunan form örnekleri, 28-32 cm arasında değişen ağız çaplarına sahiptir. Cidar kalınlıkları ise 0,4-0,8 cm arasında değişmektedir. Dudak kenarı dışa çekilerek düzleştirilmiş (no. 37) veya yuvarlatılarak (no. 38) aşağı sarkıtılmış, içte dudak kenarı altı bazen basit (no. 36), bazen de tek oluklu (no. 37) yapılarak boyundan gövdeye geçiş sert verilmiş profilli tabaklardır. Form, Poblome tarafından MS 4. yy'ın ilk yarısına tarihlenmiştir⁴⁷. Buluntu yoğunluğu Kemerli Yapı'da görülen form örnekleri için, sikke buluntuları dikkate alınarak MS 4. yy önerilebilir.

Form 1C182

Form grubuna ait toplam 3 adet seramik bulunmuş olup, örnekler 32, 34 ve 39 cm ağız çapına sahiptir. Cidar kalınlıkları ise 0,5-0,7 cm arasında değişmektedir. Form olarak 1C180 ile benzerlik göstermekte olup, dışta dudak kenarında yer alan oluk ile farklılık göstermektedir (no. 39-40). Poblome tarafından MS 4. yy'ın ilk yarısında yaygın bir form olarak değerlendirilmiştir⁴⁸. Tripolis'te, örneklerin buluntu tabakasında herhangi bir veri ile karşılaşılmaş olup, Poblome'nin önerisi ve Kemerli Yapı'daki sikke yoğunluğu dikkate alınarak, form için MS 4. yy önerilebilir.

Form 1D101

Tripolis'te tek örnekle temsil edilen form, 33 cm ağız çapına sahiptir. Cidar kalınlığı 0,6 cm'dir. Dudak kenarı dışa doğru kalınlaştırılarak uzatılmış, üstte dönüştürülmüş derin tek oluklu, uzatılmış bölüm alttan düzleştirilmiş, içte ağız kenarından gövdeye geçiş sert, yüksek kaideli tabak (no. 41). Form, Poblome⁴⁹ tarafından MS 1.-3. yy'a, Patara'da⁵⁰ MS 2.-3. yy'a tarihlendirilmiştir. Tripolis buluntusu ise MS 2.-3. yy'a tarihlenen çift burunlu kandille bulunmuş olup, bu tarih aralığı form için de verilebilir.

Form 1F160

Tek örnekle temsil edilen form 18 cm ağız çapına sahiptir. Cidar kalınlığı 0,6 cm'dir. Dudak kenarı içe döndürülerek inceltirilmiş, dışa doğru kalınlaştırılmış ve altta tek oluklu derin çanak (no. 42). Poblome tarafından benzer örnekler MS 4. yy'ın ilk yarısına tarihlenmiştir⁵¹. Aizanoi'de benzer formda bir kap için de bu tarih önerilmiştir⁵². Tripolis buluntuları ise Kemerli Yapı'da bulunan sikke yoğunluğu dikkate alınarak MS 4. yy'ın ortalarına tarihlendirilebilir.

Süsleme Grupları

Tripolis'te bulunan seramiklerin içerisinde form olarak hangi gruba ait olduğu belirlenemeyen iki adet gövde parçası bulunmuştur. Bunlarda, baskı tekniğiyle yapılmış, damla şeklinde (no. 44)⁵³ ve üst üste sıralı iki nokta arasında içbükey oval (no. 45) süslemeler mevcuttur. Bu süslemelerin yer aldığı formlar için 1A140⁵⁴ (no. 44) ve 1A150⁵⁵ (no. 45)

⁴⁶ Duman 2017a, 112.

⁴⁷ Poblome 1999, 309, 407, fig. 65.

⁴⁸ Poblome 1999, 309, 409, fig. 67.

⁴⁹ Poblome 1999, 310, 416, fig. 75.

⁵⁰ Uygun 2011, 264-265, lev. 47, no. 695-696.

⁵¹ Poblome 1999, 310, 423, fig. 80.

⁵² Dikbaş 2008, 265, kat. no. 543.

⁵³ MS 4. yy'a tarihlenen sikkelerle beraber bulunmuştur.

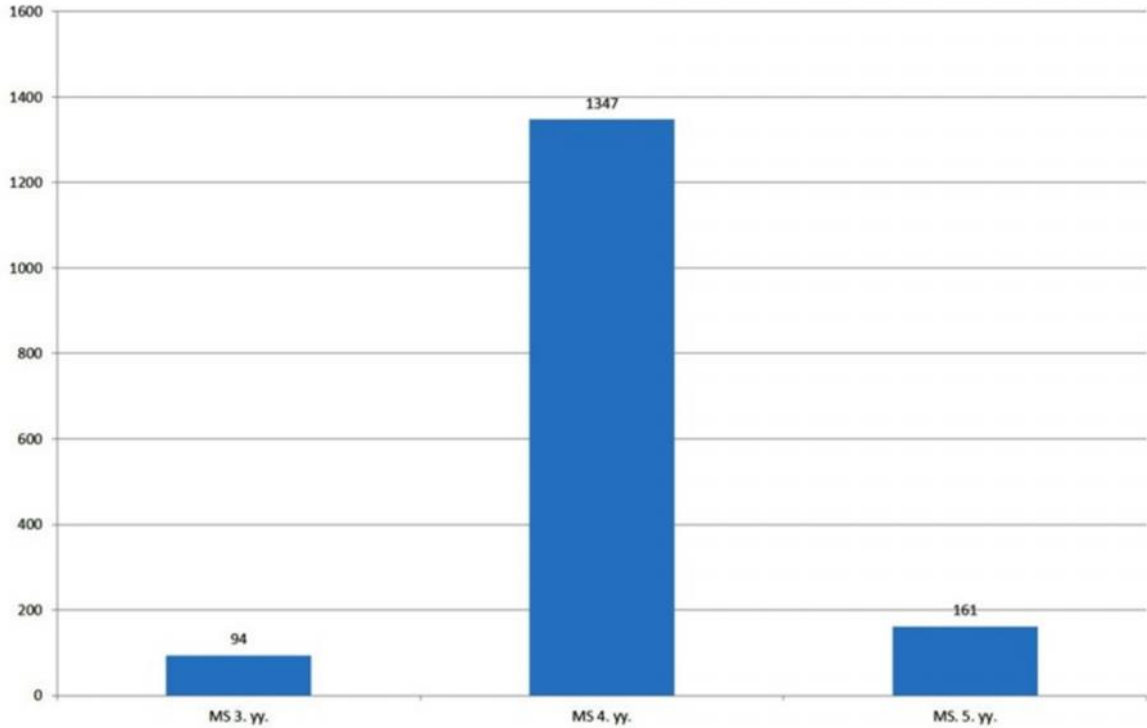
⁵⁴ Benzer süsleme için bk. Duman 2014a, fig. 3, 71.

önerilebilir. Bir diğer örnekte ise (no. 43) açık ağızlı kaseenin dudak kenarının hemen altından başlayarak yatay olarak eklenmiş bölüm üzerinde bitkisel süsleme yapılmıştır⁵⁶.

Sonuç

Tripolis, coğrafi konumu dolayısıyla antik dönem boyunca etkileşime açık olmuş, bölgelerarası ticaret vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir⁵⁷. Kent merkezinde yer alan ve farklı dönemlerde kullanım gören Kemerli Yapı hakkında seramikler dışında sikke, kemik obje, metal gibi çeşitli buluntular, tarihsel sürecin stratigrafisi hakkında bilgi vermektedir (fig. 6). Kent merkezinde ticaret ve üretim merkezi konumunda olan Kemerli Yapı'daki sikke yoğunluğunun MS 4. yy'a ait olması, kentin bu dönemde hareketli kent yaşantısı, ticari faaliyetlerin yoğunluğunun da bir göstergesi sayılabilir.

Günümüzdeki verilere göre Lykos Vadisi yerleşimleri içerisinde yer alan Tripolis'te Sagalassos Kırmızı Astarlılarının erken üretimlerine yönelik olarak tarihlenen örneklerin bulunmaması dikkat çekicidir. Çalışmalarda tespit edilen seramiklerin form ve yapısal özelliklerine bakılarak, iç bölgelerin fiziki yapısından dolayı, taşımacılıkta en az zarar görebilecek dayanıklı formlar olduğu gözlemlenmiştir.

Figür 6: Kemerli Yapı'da bulunan sikkeler

Sagalassoslu çömlekçilerin kentin yerel ihtiyacını karşılama yanısıra⁵⁸, MS 4. yy'da Lykos Vadisi kentleriyle ticari ilişkilerin yoğun olduğu görülmektedir. Sagalassos Sigillataları'nın buluntu yoğunluğu ve form çeşitliliği dikkate alınarak, Tripolis'in Sagalassos ile ticari ilişki içerisinde olduğu somut verilerle ortaya konmuştur.

⁵⁵ Poblome tarafından Form 1A150 MS 2-erken 3. yy'a tarihlendirilmiştir Poblome 1999, 350, fig. 14; Duman 2014a, fig. 3, 74; Roma-Germen Merkez Müze'de bulunan tam formu örnek için bk. Kunzl 1997, 485, 489, fig. 24.

⁵⁶ Poblome 1999, fig. 84, 9; Hierapolis'te tiyatro kazı çalışmalarında benzer süsleme için bk. Polito 2016, 134-136, fig. 25, 17 (MS 4. yy sonu-5. yy başı); Tarsus'ta kulplu bölümü süslemeli örnekler için bk. Jones 1950, fig. 155, 688-689; Sagalassos'ta bulunan dekoratif kulplu örnekler için bk. Poblome 1997, 441-468.

⁵⁷ Duman 2018, 344, fig. 1.

⁵⁸ Sagalassos'ta seramik üretim ölçeği ve yerel talep arasındaki ilişki hakkındaki çalışma için bk. Willet - Poblome 2015, 133 vd.

Tripolis'te bulunan Sagalassos Sigillataları bazı örnekler dışında sikke yoğunluğu ve karşılaştırmalar dikkate alınarak tarihlendirilmiştir. Bunlar içerisinde Mekân A'da bulunan Form 1C170/171'e dâhil edilen örnekler ve Form 1C160 içerisinde yer alan 26 numaralı örnek bu alanda bulunan MS 222-268 yıllarına tarihlendirilen gümüş sikkelerle aynı tabakada bulunmuştur⁵⁹. Konut Alanı 2 numaralı mekânda ise 45 numaralı örnek, MS 3. yy'ın 2. yarısına tarihlenen bir adet sikke ile bulunmuştur. Bu veriler dikkate alınarak Tripolis'te bulunan Sagalassos Sigillataları MS 3. yy ile MS 4. yy'ın 1.-3. çeyreğine tarihlendirilebilir.

⁵⁹ Sikke buluntuları için bk. Duman 2017a, 112, 125, 126, fig. 9-10; Tripolis'te bulunan sikkelerin darp edildiği kentlerle ilgili ayrıca bk. Duman 2016, 9, fig. 15.

Bibliyografya

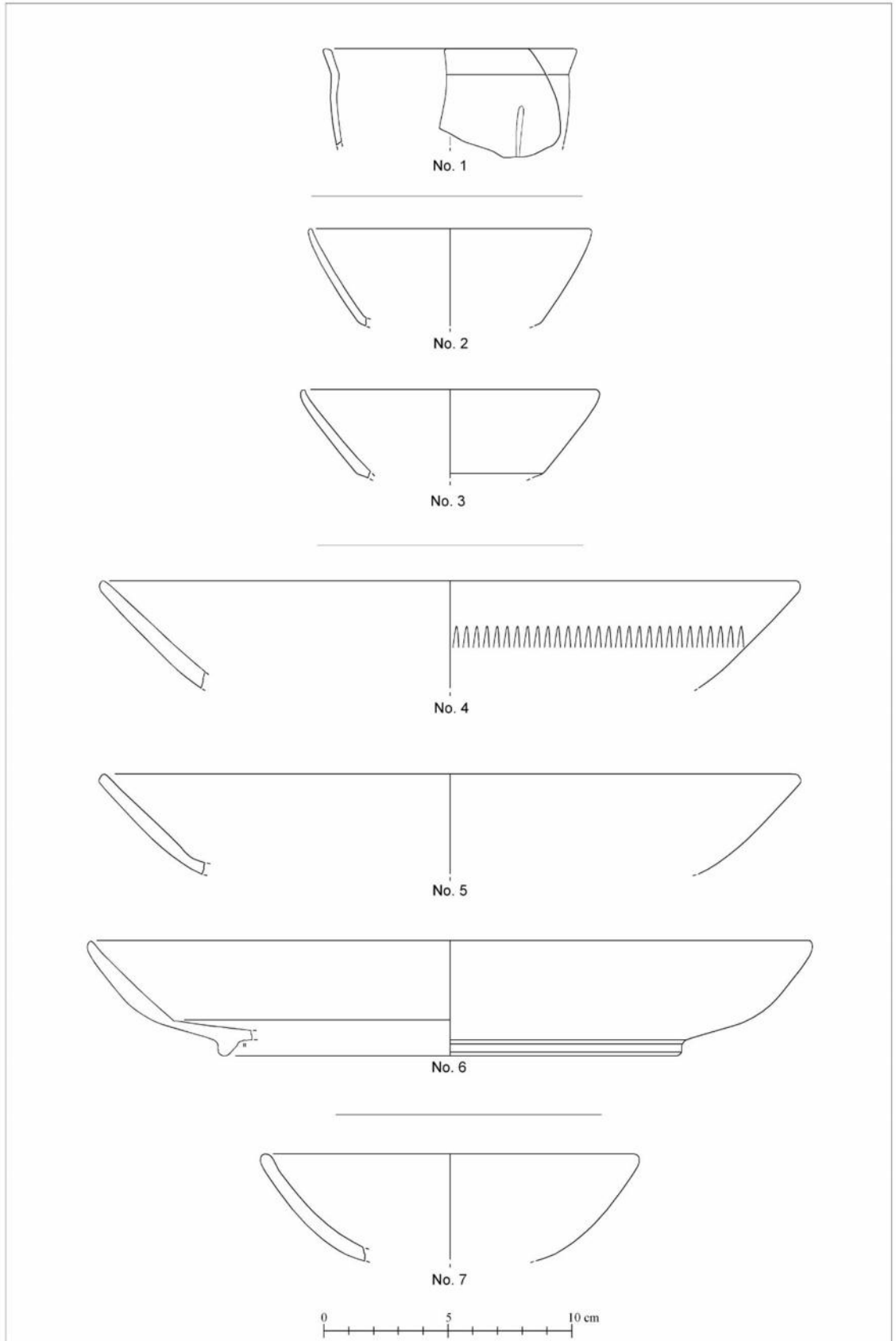
- Ceylan 2014 S. Ceylan, "Mamak (Çanaklı) Beldesinde (Ağlasun-Burdur) Geleneksel Yöntemlerle Sürdürülen Toprak Kap Üretiminin Kırsal Turizm Bağlamında İrdelenmesi", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt 19, Sayı 32 (2014), 231-242.
- Dikbaş 2008 G. Dikbaş, *Die Graue Keramik von Aizanoi, von der späten Eisenzeit bis zur spätantiken Zeit*, PhD. Diss., Universität zu Köln, Köln, 2008.
- Duman 2013 B. Duman, "Son Arkeolojik Araştırmalar ve Yeni Bulgular Işığında Tripolis ad Maeandrum", *Cedrus I* (2013), 179-200.
- Duman 2014a B. Duman, "Red Slip Pottery from Laodicea/Phrygia", *RCRF Acta 4* (2014), 9-17.
- Duman 2014b B. Duman, "A Group of local production Middle Byzantine Period Pottery from Tripolis: Micaceous White Painted Ware", *Anatolia Antiqua XXII* (2014), 225-234.
- Duman 2016 B. Duman, "Tripolis'in Yeri, Önemi ve Kısa Tarihi", Ed. Bahadır Duman, *Tripolis Araştırmaları 1*, 2016, 1-16.
- Duman 2017a B. Duman, "Tabernae in Tripolis", Eds. C. Şimşek - F. D'Andria. *Landscape and History in the Lykos Valley, Laodikeia and Hierapolis in Phrygia*, Cambridge, 2017, 109-142.
- Duman 2017b B. Duman, "Tripolis 2016 Yılı Kazı, Koruma ve Onarım Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı 39-2*, 2017, 261-284.
- Duman 2018 B. Duman, "Geç Antik Çağ'da Lydia Tripolis'i (MS 4. yy'dan Sasani Tahribatı'na Kadar)", *Geç Antik Çağ'da Lykos Vadisi ve Çevresi*, Laodikeia Çalışmaları Ek Yayın Dizisi 1, 2018, 343-368.
- Fırat 1999 N. Fırat, *Perge Konut Alanı Seramiği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1999.
- Hayes 2008 J. W. Hayes, *Roman Pottery, Fine Ware Imports*, Agora XXXII, Princeton, 2008.
- Hudson 2008 N. Hudson, "Three centuries of Late Roman pottery", Eds. C. Ratte - R.R.R. Smith. *Journal of Roman Archaeology, Aphrodisias Papers 4. New Research on the City and Its Monuments*, Portsmouth, 2008, 319-345.
- Jones 1950 F. F. Jones, "Pottery", Ed. H. Goldman. *Excavations At Gözllü Kule, Tarsus*, Princeton, 1950, 149-296.
- Konakçı 2016 E. Konakçı, "Prehistorik Tripolis: Akkaya (Yenice) ve Hamambükü Höyük", Ed. Bahadır Duman. *Tripolis Araştırmaları 1*, 2016, 23-46.
- Korkmaz - Doğanay 2015 Z. Korkmaz - O. Doğanay, "Hellenistic and Roman Pottery of Zengibar Kalesi (Isaura Nova?): from the South Necropolis Survey", *Soma I* (2015), 349-360.
- Künzl 1997 S. Künzl, "Sagalassos Red Slip Ware im Römisch-Germanischen Zentralmuseum Mainz", Eds. M. Waelkens - J.

- Poblome, *Sagalassos IV*, Leuven, 1997, 496-489.
- Özdilek 2017 B. Özdilek, "Andriake Sinagogu'ndan Ele Geçen DSA Grubu Seramikler, ESA Group Ceramics Obtained from Andriake Synagogue", *Cedrus V* (2017), 337-395.
- Poblome 1997 J. Poblome, "Decorated Handles of Sagalassos Red Slip Ware Found at Site L and Roman Silver Plate", Eds. M. Waelkens - J. Poblome, *Sagalassos IV*, Leuven, 1997, 441-468.
- Poblome 1999 J. Poblome, *Sagalassos Red Slip Ware: Typology and Chronology*, Ed. M. Waelkens. Studies in Eastern Mediterranean Archaeology II, Turnhout, 1999.
- Poblome et al. 2001 J. Poblome - P. Degryse - D. Cottica - N. Fırat, "A New Early Byzantine Production Centre in Western Asia Minor. A Petrographical and Geochemical Study of Red Slip Ware From Hierapolis, Perge and Sagalassos", *RCRF Acta 37*, 2001, 119-126.
- Poblome et al. 1993 J. Poblome - R. Degeest - M. Waelkens - E. Scheltens, "Part III. Ceramic Studies Sagalassos Ware", Ed. M. Waelkens. *Sagalassos I, First General Report on the Survey (1986-1989) and Excavations (1990-1991)*, Leuven, 1993, 113-130.
- Poblome et al. 1995 J. Poblome - R. Degeest - W. Viaene - R. Ottenburgs, "Sagalassos Ware Typology and Analytical Results", *Kazı Sonuçları Toplantısı 15-2*, Ankara, 1995, 408-418.
- Poblome et al. 2002 J. Poblome - P. Degryse - W. Viaene - R. Ottenburgs - M. Waelkens - R. Degeest - J. Naud, "The Concept of a Pottery Production Centre. An Archaeometrical Contribution from Ancient Sagalassos", *Journal of Archaeological Science 29-8* (2002), 873-882.
- Polito 2016 C. Polito, "Saggi stratigrafici nell'area del Teatro", *Hierapolis Di Frigia VIII.1, Le Attivita Delle Campagne di Scavo e Restauro 2007-2011*, İstanbul, 2016, 121-140.
- Semiz 2017 B. Semiz, "Tripolis'ten Bir Grup Kırmızı Astarlı Seramiğin Arkeometrik İncelemesi", *Arkeoloji Dergisi XXII* (2017), 317-327.
- Uygun 2011 Ç. Uygun, *Tepecik Kırmızı Astarlı Seramikleri (İÖ 2. yy-İS 4. yy)*, Patara IV.2, İstanbul, 2011.
- von der Enden et al. 2014 M. von der Enden - J. Poblome - P. Bes, "From Hellenistic to Roman Imperial in Psidian tableware: The genesis of Sagalassos Red Slip Ware", *Late Hellenistic to Mediaeval Fine Wares of the Aegean Coast of Anatolia*, Warszawa, 2014, 81-94.
- Waelkens et al. 1991 M. Waelkens - S. Başer - D. Roland - M. Lodewickx, "Sagalassos 1989: The Rescue Excavation in the Potter's Quarter and The Sagalassos Ware", *Kazı Sonuçları Toplantısı 12-2*, Ankara, 1991, 119-154.
- Waldner - Ladstätter 2014 A. Waldner - S. Ladstätter, "Keramik", *Hanghaus 2 in Ephesos, Die Wohninheit 6*, Band VIII/9, Wien, 2014, 435-473.
- Willet - Poblome 2015 R. Willet - J. Poblome, "The Scale of Sagalassos Red Slip Ware Production-Reconstruction of Local Need and Production

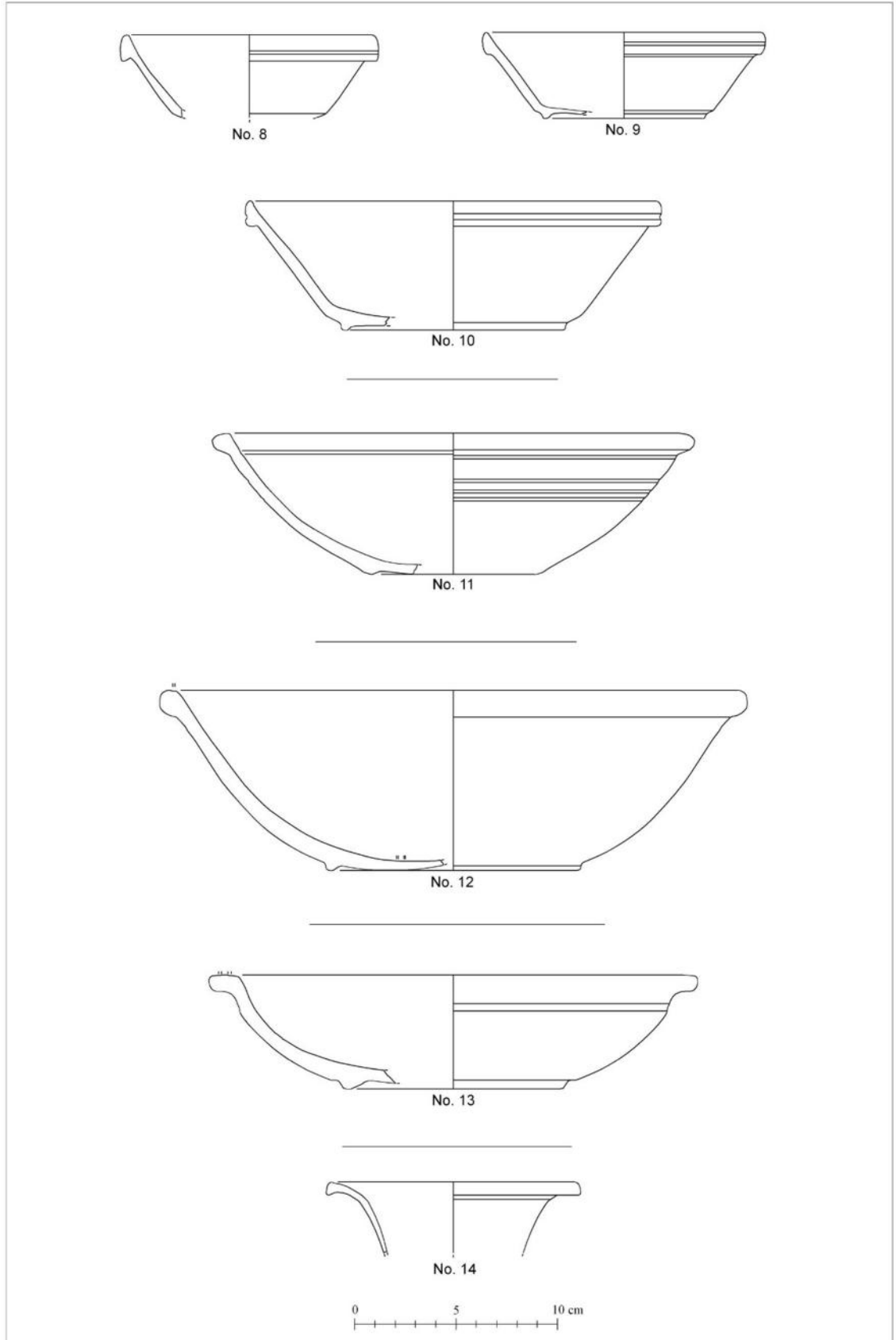
Yıldız 2016

Output of Roman Imperial Tableware", *Adalya* XVIII (2015), 133-158.

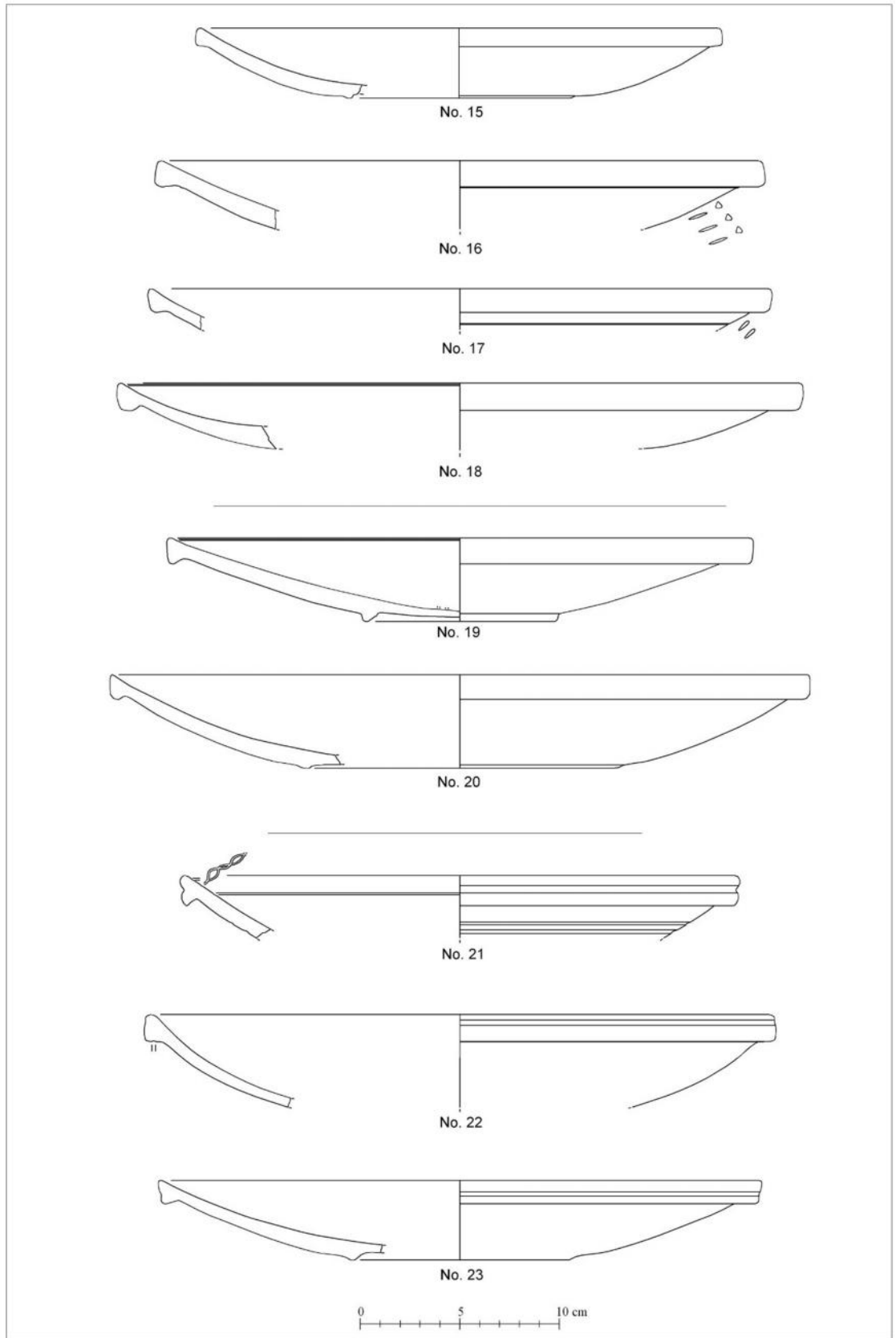
V. Yıldız, "Akhisar Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Bir Grup Roma Seramiği", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt: 14-3 (2016), 255-276.

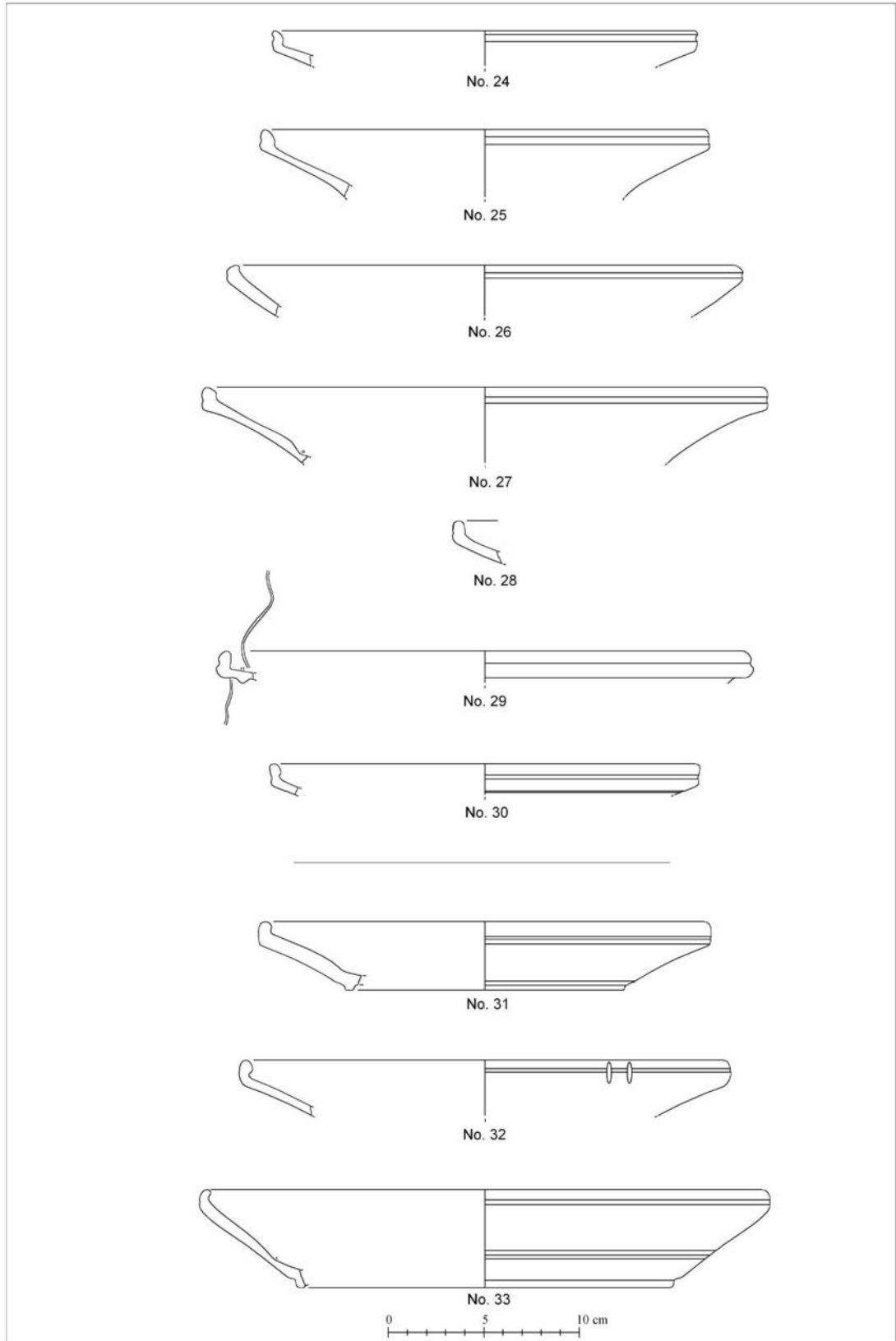
Figür 7: Form 1A143 (no. 1); Form 1B100 (no. 2 - 3); Form 1B101 (no. 4 - 6); Form 1B130 (no. 7)

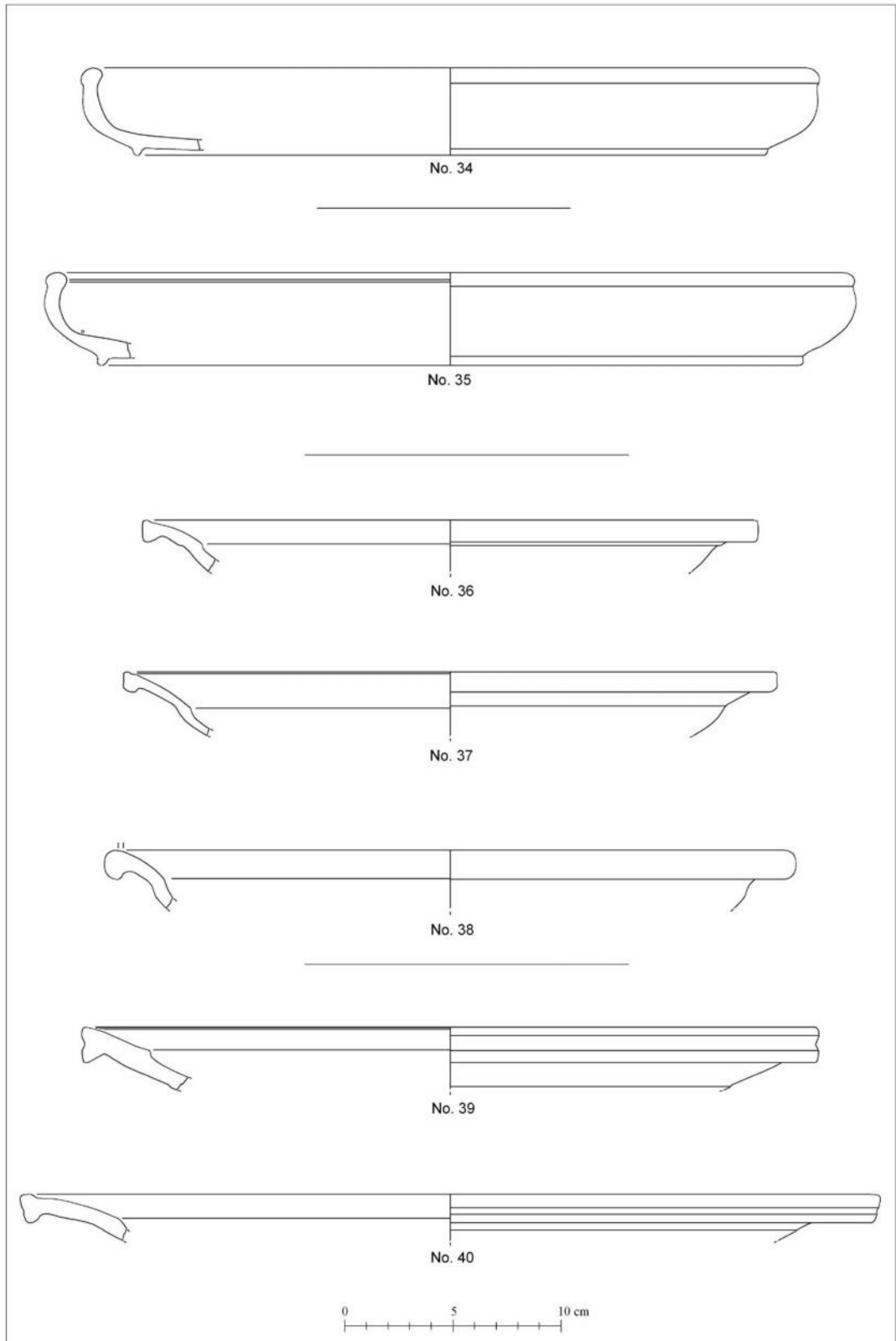
Figür 8: Form 1B190 (no. 8 - 10); Form 1B220 (no. 11); Form 1B221 (no. 12); Form 1B232 (no. 13); Form 1B241 (no. 14)

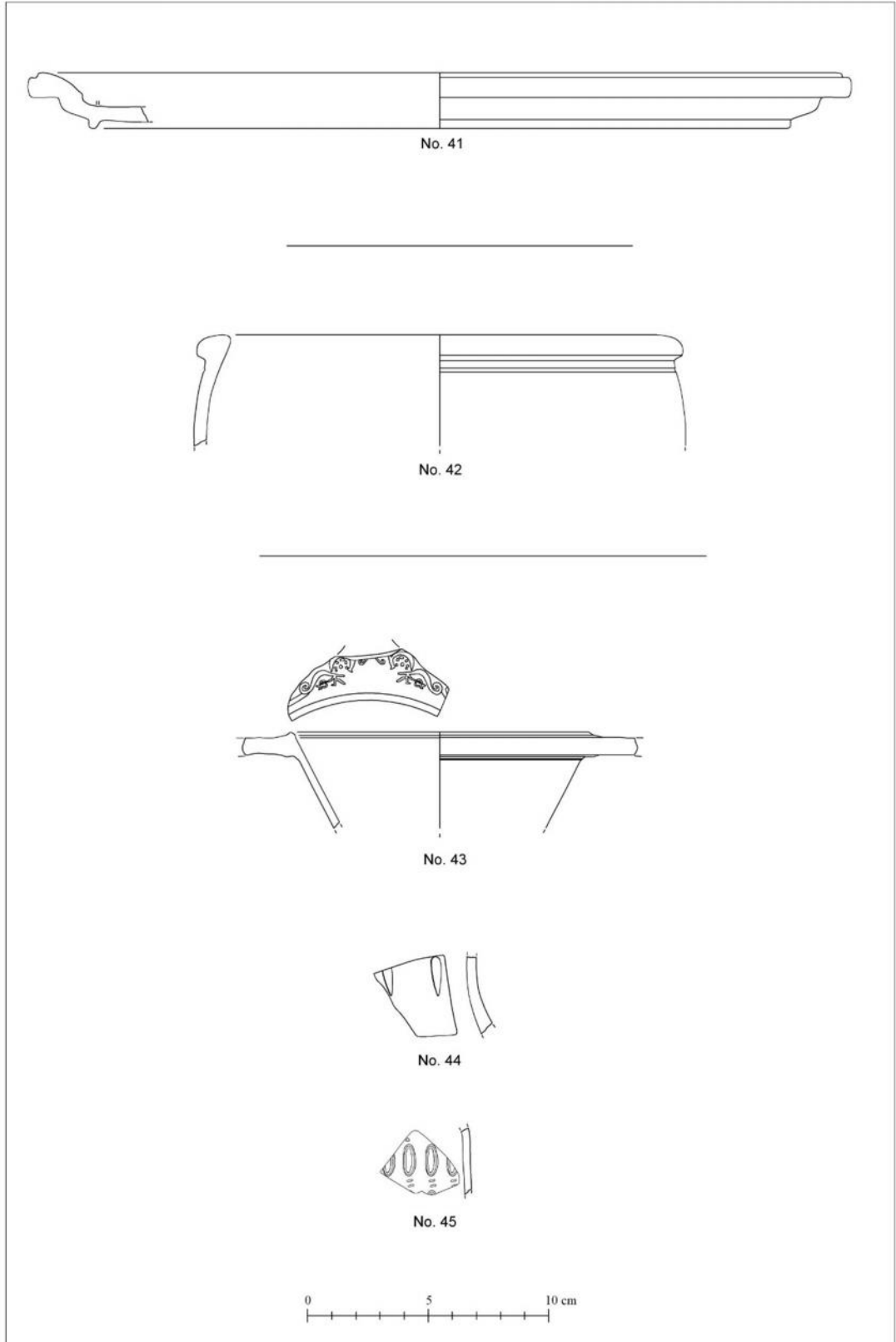
Figür 9: Form 1C140 (no. 15-18); Form 1C141 (no. 19-20); Form 1C142 (no. 21-23)

Figür 10: Form 1C160 (no. 24 - 30); Form 1C161 (no. 31-33)

Figür 11: Form 1C170 (no. 34); Form 1C171 (no. 35); Form 1C180 (36 - 38); Form 1C182 (39 - 40)

Figür 12: Form 1D101 (no. 41); Form 1F160 (no. 42); Süslemeli Örnekler (no. 43 - 45)

Arkhaia Anatolika
Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi
The Journal of Anatolian Archaeological Studies
Volume 1 (2018)

Kekova Adası Erken Bizans Dönemi Korinth Başlıkları
Early Byzantine Period Corinthian Capitals from Kekova Island

Geliş Tarihi: 27.06.2018 | Kabul Tarihi: 09.08.2018 | Online Yayın Tarihi: 15.11.2018

Makale Künyesi: E. Aslan, “Kekova Adası Erken Bizans Dönemi Korinth Başlıkları”, *Arkhaia Anatolika* 1 (2018), 52-60. DOI: 10.32949/Arkhaia.2018.3

Arkhaia Anatolika, Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi “Açık Erişimli” (Open Access) bir dergidir. Kullanıcılar, dergide yayınlanan makalelerin tamamını tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstermek suretiyle bilimsel çalışmalarında bu makalelerden faydalanabilir. Bunun için yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almasına gerek yoktur.

Dergide yayınlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Arkhaia Anatolika, The Journal of Anatolian Archaeological Studies follows Open Access as a publishing model. This model provides immediate, worldwide, barrier-free access to the full text of research articles without requiring a subscription to the articles published in this journal. Published material is freely available to all interested online readers.

The scientific and legal propriety of the articles published in the journal belongs exclusively to the author(s).

Arkhaia Anatolika

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 1 (2018) 52-60
DOI: 10.32949/Arkhaia.2018.3

Kekova Adası Erken Bizans Dönemi Korinth Başlıkları *Early Byzantine Period Corinthian Capitals from Kekova Island*

Erdoğan ASLAN¹

Özet

Antalya İli Demre İlçesi sınırları içinde yer alan Kekova Adası üzerinde yapılan yüzey araştırmalarında üç adet yerleşim birimi ve bu yerleşim birimlerinde de dört kilise tespit edilmiştir. Bu kiliselerde çok sayıda liturjik taş eser bulunmakta ancak sadece iki tanesinde, çoğu kırılmış durumda toplam sekiz adet *korinth* başlığı bulunmuştur. Çalışmamıza konu olan başlıklar önce buluntu yerine göre ele alınmış, daha sonra stilistik özellikleri bakımında beş farklı gruba ayrılmış ve benzerlerinden yola çıkılarak tarihlendirilmeleri yapılmıştır. Değerlendirmesi yapılan başlıkların tamamı MS 5. yy'ın ikinci yarısı ile MS 6. yy'ın ilk yarısı arasına tarihlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kekova, Korinth başlığı, Kilise, Akanthus, Bizans

Abstract

Kekova Island located in the boundaries of the Demre District of Antalya. Surveys on Kekova Island revealed three settlements. In these settlements four churches were identified. There are many in this church liturgical stone work, but only in two churches, a total of eight *Corinthian* capital was found broken in most cases. The *Corinthian* capitals were subject to my work were first handled according to the place of the find, then five different groups were separated in terms of their stylistic features and dated from similar ones. All of the assessed *Corinthian* capital were dated between the second half of the 5th century AD and the first half of the 6th century AD.

Keywords: Kekova, Corinthian capital, Church, Acanthus, Byzantium

Kekova (Dolikhiste) Adası¹ üzerinde yapılan yüzey araştırmalarında adanın üç farklı bölgesinde üç ayrı kıyı yerleşimi tespit edilmektedir. Yerleşimlerden ilki adanın batı ucundaki Tersane Koyu adı verilen alanda, ikincisi adanın kuzey yamacında bulunan Kuzey Yerleşim alanında ve üçüncüsü adanın doğu ucunda bulunan Fener Yerleşimi adı verilen alandadır. Bu kıyı yerleşimleri eğimli, dağlık ve kayalık arazi yapısına uygun olarak çoğunlukla ana kayanın kesilmesi ile oluşturulan teraslı bir yerleşim yapısına sahiptir (har. 1). Yerleşimlerde Hellenistik çağdan Geç Antik Çağ'a kadar değişik dönemlere ait, konutlar, ışıklar, sarnıçlar, kanalizasyon ve yol düzenlemelerinin yanında Erken Bizans Dönemi'ne ait çok sayıda kilise ve şapel de bulunmaktadır. Çalışmamıza konu olan Kekova Adası yüzey

* Doç. Dr. Erdoğan Aslan, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Konya / Türkiye.

e-mail: erdoganaslan@gmail.com

¹ Ada, Antalya İli, Demre İlçesi, Üçağz Mahallesi sınırları içinde yer almakta ve ana karadan 1 km açıktadır, doğu-batı uzantılı yaklaşık 8 km uzunluğunda 2 km genişliğinde dağlık bir yapıdadır. 2012-2017 yılları arasında tarafımızca Kültür ve Turizm Bakanlığı izinleriyle Ada üzerinde ve kıyılarında arkeolojik yüzey/sualtı araştırmaları yapılmıştır.

araştırmalarında² tespit edilen *korinth* başlıklarının tamamı ada üzerindeki bu kiliselerden iki tanesinde bulunmuştur. Ada üzerindeki Erken Bizans Dönemi'ne ait dinsel yapıların yoğunluğu ada halkına hizmet vermenin yanında, Andriake kiliselerinde olduğu gibi³ buraya deniz yoluyla beş kilometre mesafede bulunan Myra'daki Aziz Nikolaos Kilisesi'ne deniz yoluyla gelen hacılara da hizmet veriyor olmalıdır. Nitekim ada kıyılarında yapılan sualtı araştırmalarında da yakın döneme (MS 5.-7. yy) tarihlendirilen çok sayıda ticari *amphora*⁴, bölgenin yoğun ticari trafiğinin bu haç ziyaretlerindeki tüketim ihtiyacını gidermeye yönelik olduğunu düşündürmektedir.

Harita 1: Kekova Adası yerleşim haritası

Kekova Adası Tersane Koyu yerleşiminde bulunan ve B Kilisesi olarak adlandırdığımız kilisede bir tanesi sağlam diğerleri oldukça tahrip edilmiş durumda altı adet *korinth* sütun başlığı, Kuzey Yerleşim E Kilisesi olarak adlandırdığımız kilisede ise farklı boyutlarda iki adet *korinth* başlığı tespit edilmiştir. Bilindiği üzere MÖ 5. yy'ın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanan ve Anadolu mimarisinde Hellenistik çağdan itibaren kullanılan bu mimari parçaların ilerleyen dönemlerde kullanımı artmıştır⁵. Erken Bizans Dönemi'nde ise daha çok Konstantinopolis etkili *korinth* başlıklarının Anadolu'da yaygınlaşmaya başladığı⁶ ve bu tür başlıkların sıklıkla kilise yapılarında kullanıldığı görülmektedir. Çalışmamızda ele alınan başlıklar stil yönünden büyük oranda başkent etkili, bazıları mermer bazıları ise yerel taşlardan imal edilmiş, Erken Bizans Dönemi'ne ait örneklerden oluşmaktadır.

Tersane Koyu B Kilisesi *Korinth* Başlıkları

Tersane Koyu B Kilisesi, Kekova Adası'nın batı ucundaki Tersane Koyu adı verilen alanda, güneye bakan kayalık kıyı şeridinde bulunmaktadır. Tersane Koyu B Kilisesi'nde

² Söz konusu çalışma ve yayın Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından 16401066 proje numaralı "Kekova Adası ve Çevresi Arkeolojik Sualtı ve Yüzey Araştırmaları" konusu ile ilgili olup, ilgili birimce desteklenmiştir" (This work is supported by the Scientific Research Project Unit of Selçuk University under the Project number 16401066).

³ Tekinalp 2000, 60 vd.; Öztürk - Çekilmez 2016, 194.

⁴ Aslan 2015, 321 vd.

⁵ Söğüt - Taşkıran 2014, 189.

⁶ Aydın 2014, 377.

yapılan araştırmalarda yüzeyde altı adet başlık tespit edilmiş ve bu başlıklardan bir tanesi sağlam diğerleri kırık durumdadır. Söz konusu başlıklar işçilikleri ve bölümleri bakımından üç farklı gruba ayrılmaktadır. İlk grupta dört adet *korinth* başlığı bulunmaktadır ve tamamı mermer kullanılarak yapılmıştır (fig. 1-4 - kat. no. 1-4). Bu gruptaki en sağlam örnek olan başlığın yüksekliği 0,57 m üst çapı 0,54 m, alt çapı ise 0,38 metredir. Bu başlık, normal *korinth* başlığı tipindeki çift sıra yaprak ayalı *kalathos* ve bezemesiz *abakus* levhasından oluşmaktadır. *Kalathos* yüzeyi alçak kabartma tekniğinde işlenmiş iki sıra *akanthus* yaprağı ile bezenmiştir (fig. 1 - kat. no. 1). Alt sıra *akanthus* yaprakları başlığın dört cephesinde de merkeze yerleştirilmiştir. İlk sıra *akanthus* yapraklarının arasından çıkan ikinci sıra *akanthus* yapraklarının her biri *abakus* köşelerinin altına yerleştirilmiş, üst ucu oluşturan uç yaprakçık kümesi dışa bükümlü şekillendirilerek *abakusu* destekler şeklinde betimlenmiştir. Alt ve üst sıra *akanthus* yaprakları uç yaprakçık ile birlikte beş yaprakçıktan oluşturulmuştur. Bu yaprak kümeleri üç dilimlidir. Yaprak dilimlerinin yüzeyi V kesitli profillendirilmiştir. Yaprakçıklar arasında oluşan gözler damla biçimindedir. *Akanthus* yapraklarının orta damarı düz yüzeyli, bu damarın her iki yanını sınırlandıran kanalcıklar V formu ve yüzeyseldir. Alt sıra *akanthus* yapraklarının geniş işlenmesi sonucu, sivri uçlu ve uzun olan yaprak dilimleri yanlara doğru paralel uzatılarak komşu yaprak uçlarıyla birleştirilmiş, böylece yaprak dilimleri arasında geometrik şekilli, köprü biçiminde kapalı boşluklar ve gözler oluşmuştur. Başlığın dört cephesinde de ikinci sıra *akanthus* yaprakları arasında kalan *kalathos* yüzeyine, ilk sıra *akanthus* yapraklarının arkasındaki zeminden çıkarak *abakusa* kadar devam eden bitkisel bezek işlenmiştir. Bu bezegın her iki yanından çıkan filizler *abakusun* altına kadar devam etmekte ve burada tek sarmalla son bulmaktadır. *Abakus* levhası çift kademeli işlenmiş, merkeze stilize şekillendirilmiş rozet motifinden oluşan *abakus* çiçeğı yerleştirilmiştir. *Kalathos* yüzeyindeki bezemelerin aksine *abakus* çiçeğı yüksek kabartma şeklindedir. Gruptaki diğer başlıklar kırık durumda olmalarına karşın stilistik açıdan benzer olmaları nedeniyle ayrıca burada anlatılmamış sadece katalog bilgilerine yer verilmiştir (fig. 2-4 - kat. no. 2-4).

Figür 1: Kat. no. 1

Figür 2: Kat. no. 2

İkinci tip *korinth* başlığı ise 0,26 x 0,37 m ölçülerinde ve kırılmış durumdadır (fig. 5 - kat. no 5). Başlığın sadece bir yüzünde yine kırılmış durumda yarım bir *akanthus* yaprağı ve altında damla biçimli yaprakçık gözleri görülebilmektedir. İlk gruptaki başlığın *akanthus* yaprağı düzenlemesine benzer biçimde işçilik gösteren başlıkta bezemeler daha yüzeysel verilmiş, yaprak arasındaki damarlar ve gözler ilk gruba göre daha az derinlikte nispeten çizgiseldir. Başlığın alt bölümü ve üst bölümü günümüze ulaşmadığı için *kalathos* yüzeylerinin biçimi görülememektedir.

Üçüncü tip olarak ayırdığımız başlık kireç taşından yapılmıştır. Başlığa ait sadece iki parça bulunabilmektedir (fig. 6 – kat. no. 6). Bu parçalardan ilki 0,15 x 0,16 m ölçülerindedir ve başlığın *abakus*, *kalathos* dudağı, volüt ve üst yaprak çelengi bölümünün kısmen görülebildiği küçük bir parçasıdır. İkinci parça ise 0,20 x 0,20 m ölçülerinde, başlığın alt bölümüne ait bir parçadır. Üzerinde *kalathos* taban bileziği ve alt yaprak çelengi ile çelenk yaprakları arasındaki daha küçük ince uçlu yan yapraklar *kalathosun* tüm yüzeyini kaplamıştır. *Abakus* ve *kalathos* taban bileziği üzerinde iki sıra halinde matkapla açılmış delikli bir bordür bulunmaktadır. Bu başlık hem volütlü oluşu hem de işçiliği ve yaprak sitili ile diğer gruplardan ayrılmaktadır.

Figür 3: Kat. no. 3

Figür 4: Kat. no. 4

Kuzey Yerleşim E Kilisesi Korinth Başlıkları

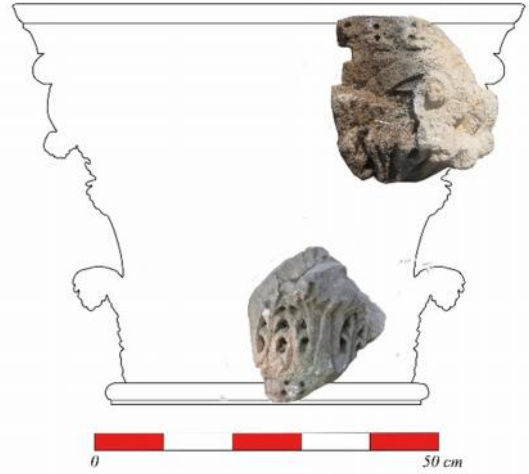
Kuzey Yerleşim E Kilisesi, Kekova Adası'nın kuzey yamacında bulunan yerleşim alanının en doğusunda ve yaklaşık +50 m kotundaki kayalık bir terasta bulunmaktadır. Kilise alanında kireç taşından yapılmış farklı boyutlarda iki adet *korinth* başlığı tespit edilmiştir (fig. 7-8 – kat. no. 7-8). Başlıklardan ilki, alt çapı 0,18 m, üst çapı 0,44 m ve yüksekliği 0,28 m ölçülerindedir. İnce uzun formdaki başlık büyük oranda korunmuştur ve dört cepheli olup dört yönde ikonografi aynıdır (fig. 7 – kat. no. 7). *Kalathosunda*, köşelerde başlık tabanından başlayıp volüte kadar uzanan ve volütü de taşır biçimde tek sıra beş yaprak kümesi olan, yaprak kümelerinde yedi ve beş dikenli *akanthus* yaprak çelengi bulunmaktadır. Merkezlerde ise köşelerdeki büyük *akanthus* yapraklarının merkeze doğru uzanan yan yaprak kümeleri arasında ikişerli yan yaprakçıklar bulunmaktadır, bu yaprakçıkların üzerinden başlayarak dışa taşkın biçimde yukarı doğru uzanan stilize *akanthus* yaprakları ise ikinci bir sıra *akanthus* yaprak çelengi görülmektedir. Söz konusu ikinci sıra *akanthus* yaprak çelengi çok aşınmış olduğu için yaprak kümeleri ve dikenleri net olarak seçilememektedir. Başlığın üst bölümünde iki kademeli *abakus*, üç yapraklı *abakus* çiçeği, üst yaprak çelengini çevreleyen stilize volütler görülmektedir. *Akanthus* yaprak dikenleri ve onların birbiri ile olan oryantasyonları yaprakların kapalı bir kontur oluşturmasını sağlamıştır. *Kalathos* taban bileziği, *kalathos* dudağı ve *kaulis* yoktur.

Kilisede bulunan ikinci başlık daha küçük boyutludur ve alt çapı 0,12 m, üst çapı 0,14 m ve yüksekliği 0,18 m ölçülerindedir (fig. 8 – kat. no. 8). Üzerinde durduğu sütunla birlikte işlendiği anlaşılan dörtgen formlu başlığın iki yan yüzü korunmuş olmasına karşın diğer iki yan yüzü kırılmış durumdadır. Başlığın korunmuş olan iki cephesinde de ikonografi aynıdır. Başlık ince uzun formdadır. *Kalathosunda* köşelere yerleştirilmiş iki adet üç yaprak kümeli, yaprakları üç dikenli *akanthus* yaprak çelengi bulunmaktadır. Bu *akanthus* yaprakları da aynı kilisede bulunan yukarıda detaylarına yer verdiğimiz (fig. 8 – kat. no. 8) başlıkta olduğu gibi

başlık tabanından başlayıp volüte kadar uzanmakta ve volütü de taşır biçimde verilmiştir. Başlıkta, iki kademeli *abakus*, *kalathos* dudağı ve yaprak çelengini çevreleyen stilize *heliksler* ve volütler görülmektedir. *Kalathos* taban bileziği bulunan başlıkta, *kaulis*, *kaulis* başlığı ve *abakus* çiçeği yoktur⁷. Çalışmamızda yer alan diğer başlıklar boyutları itibariyle ya kilise neflerini ayırmada kullanılan sütunların üzerinde ya da orta *nef* ile *bemayı* ayıran *templon* bölümünde kullanılmış olmalıdırlar. Ancak küçük boyutlu olan başlık ya da altar masasında ya da *kiborionda* kullanılmış olabilir.

Figür 5: Kat. no. 5

Figür 6: Kat. no. 6

Değerlendirme ve Sonuç

Korinth başlıkları ortaya çıktığı MÖ 5. yy'dan itibaren stil özellikleri bakımından sürekli değişim göstermektedir. Çalışmamıza konu olan *korinth* başlıkları bu tarihsel süreç içinde stil yönünden MS 3. yy'ın ikinci yarısından itibaren görülen *akanthus* yapraklarının birbirine dokunması ile oluşan kapalı geometrik şekiller, MS 4. yy'ın ikinci yarısından itibaren kaybolan *kaulisler* ve MS 5. yy'dan itibaren ise kaybolan iç *heliksler* gibi stil yeniliklerini içinde barındırması, ancak yine de yaprakların volümlü oluşu, *kalathos* yüzeyinden dışa taşkın verililişi ve derin kanallı işlenişi Roma Dönemi geleneğinin tam kaybolmadığını gösterir⁸. Dolayısıyla bu özellikler başlıkların ilk bakışta MS 5-6. yy'lar arasında bir tarihe verilebileceğini göstermektedir.

Daha detaylı bakıldığında ise birinci ve ikinci grubu oluşturan *korinth* başlıklarının zemine oldukça yakın işlenen *akanthus* çelenginin yaprak sayısı, dikenlerinin birbirine değmesi ile oluşan tipik maske deseni ve çok sade biçimlendirilmesiyle Prokonessos atölyelerinde seri üretimi yapılan mermer sütun başlıklarıyla aynı tip ve üslubu temsil ettiği görülür (fig. 1-5). Benzerlerine Kekova Adası'nın batısında yer alan Akvaryum koyundaki küçük bir adada bulunan kilisenin *naosunda*⁹, Olympos Piskoposluk Kilisesinde¹⁰, Xanthos Doğu Bazilikası'nda¹¹ rastlanmaktadır ve bu başlıklar sadeleştirilmenin ulaştığı MS 5. yy'ın ikinci yarısına ya da MS 6. yy'ın başına tarihlenmektedir¹².

Diğer yandan üçüncü grup olarak ayırdığımız kireç taşı *korinth* başlığı ise (fig. 6) yukarıda sayılan benzer stil özelliklerinin yanında volütlü oluşu, *kalathosun* tüm yüzeyinin

⁷ Benzeri için bk. Türker 2018, 99, fig. 160.

⁸ Öztaşkın - Sertel 2017, 82.

⁹ Foss, 1994, 18, fig. 37.

¹⁰ Öztaşkın - Sertel 2017, kat. no. 14-20.

¹¹ Sodini 1980, lev. XXXVe-f.

¹² Foss 1994, 17; Elton et. al. 2009, 91-92; Cumalıoğlu 2011, 282, kat. no. 205.

ince uçlu yan yapraklar ve *akanthus* yaprakları ile kaplanması ve matkap işçiliği ilk iki gruptan ayrılmasına neden olmaktadır. Ancak tarihlendirme konusunda ilk iki tipte yakın tarihlerdir ve bu tipin kireç taşından yapılanlarının Likya, Kilikya ve Isauria'da yaygın bir özellik olarak görüldüğü bilinmektedir¹³. Bu tür başlıklar "Theodosian tipi başlıklar" olarak adlandırılmakta ve MS 5. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirilmektedirler¹⁴.

Figür 7: Kat. no. 7

Figür 8: Kat. no. 8

Kuzey Yerleşim E Kilisesi *korinth* başlıkları ise stilistik açıdan yukarıda tanımlanan başlıklardan ayrılmakta ancak kendi içinde bir bütünlük göstermektedir. Öyle ki her ne kadar boyut ve kompozisyon bakımından farklı görünseler de başlık tabanından başlayıp volüte kadar uzanan ve volütü de taşır biçimde verilen köşe *akanthus*ları, yaprakların verilmiş biçimi ile benzerlik taşımaktadırlar (fig. 8). Kuzey Yerleşim E Kilisesi başlıkları stilistik açıdan benzerleri Ayasuluk Tepesi'nde, Beyşehir Yunuslar Köyü'nde ve Bergama'da MS 5- 6. yy'lar arasına tarihlendirilmektedir¹⁵.

MS 5.-6. yy'lar arasına tarihlendirilen mimari başlıkların ait olduğu kiliseler ve ada üzerindeki mimari açıdan yakın benzerlik gösteren diğer kiliseler de yaklaşık bu tarihlerden olmalıdır. Ada üzerindeki kiliselerin benzer tarihlerden olması MS 5.-6. yy'larda imar faaliyetindeki artışı göstermesi bakımından ulaşılan sonuçlardan biridir. Daha çok sivil mimari yapılarına rastlanan ada yerleşiminin bu dönemde orta büyüklükte beş kiliseye sahip olması Erken Hristiyanlık Dönemi'nde ada yerleşimcilerinin gerek dini kimliğini gerekse yoğunluğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

¹³ Strube 1983, 103; Aydın 2014, 376-377.

¹⁴ Aydın 2014, 376-377.

¹⁵ Ratd 1988, lev. 58.1; Mert - Niewöhner 2010, 406, fig. 36; Baranaydın 2016, 72-73, şek. 28.3- 28. 4.

Katalog**Kat. No:** 1 (fig. 1)**Yıl-Env. No:** 2013 TKBK 8**Buluntu yeri:** Tersane Koyu B Kilisesi**Tür:** *Korinth* Başlığı**Malzeme:** Mermer**Ölçüleri:** Y.: 0,57 m, Üst Ç.: 0,54 m, Alt Ç.: 0,38 m.**Tanım:** Başlık tam korunmuştur ve dört cepheli olup dört yönde ikonografi aynıdır. İnce uzun formdadır. *Kalathos*unda iki sıra altta (*ima folia*) ve üstte (*secunda folia*) dörder adet beş yapraklı, yaprakları üç dikenli *akanthus* yaprak çelengi, iki kademeli *abakus*, sapsız beş yapraklı *abakus* çiçeği ve üst yaprak çelengini çevreleyen stilize *heliksler* görülmektedir. *Akanthus* yaprak dikenleri ve onların birbiri ile olan oryantasyonları yaprakların kapalı bir kontur oluşturmasını sağlamıştır. *Kalathos* taban bileziği, *kalathos* dudağı, *kaulis* ve volütler yoktur.**Tarihi:** MS 5. yy**Kat. no:** 2 (fig. 2)**Yıl-Env. no:** 2013 TKBK 10**Buluntu yeri:** Tersane Koyu B Kilisesi**Tür:** *Korinth* başlığı**Malzeme:** Mermer**Ölçü:** 0,33 x 0,41 m.**Tanım:** Mermer üzerine yontma tekniği ile *akanthus* motifinin bezenmiş olduğu *korinth* başlığı günümüze kırık halde ulaşmıştır. *Kalathos*unda iki sıra altta (*ima folia*) ve üstte (*secunda folia*) dörder adet beş yapraklı, yaprakları üç dikenli *akanthus* yaprak çelengi, iki kademeli *abakus*, sapsız beş yapraklı *abakus* çiçeği ve üst yaprak çelengini çevreleyen stilize *heliksler* görülmektedir.**Tarih:** MS 5. yy**Kat. no:** 3 (fig. 3)**Yıl-Env. no:** 2013 TKBK 11**Buluntu yeri:** Tersane Koyu B Kilisesi**Tür:** *Korinth* başlığı**Malzeme:** Mermer**Ölçü:** 0,35 x 0,45 m.**Tanım:** Mermer üzerine yontma tekniği ile *akanthus* motifinin bezenmiş olduğu *korinth* başlığı günümüze kırık halde ulaşmıştır. *Kalathos*unda iki sıra altta (*ima folia*) ve üstte (*secunda folia*) dörder adet beş yapraklı, yaprakları üç dikenli *akanthus* yaprak çelengi, iki kademeli *abakus*, sapsız beş yapraklı *abakus* çiçeği ve üst yaprak çelengini çevreleyen stilize *heliksler* görülmektedir.**Tarih:** MS 5. yy**Kat. no:** 4 (fig. 4)**Yıl-Env. no:** 2013 TKBK 13**Buluntu yeri:** Tersane Koyu B Kilisesi**Tür:** *Korinth* başlığı**Malzeme:** Mermer**Ölçü:** 0,30 x 0,35 m.**Tanım:** Mermer üzerine yontma tekniği ile *akanthus* motifinin bezenmiş olduğu *korinth* başlığı günümüze kırık halde ulaşmıştır.**Tarih:** MS 5. yy**Kat. no:** 5 (fig. 5)**Yıl-Env. no:** 2013 TKBK 12**Buluntu yeri:** Tersane Koyu B Kilisesi**Tür:** *Korinth* başlığı

Malzeme: Mermer

Ölçü: 0,26 x 0,37 m.

Tanım: Mermer üzerine yontma tekniği ile *akanthus* motifinin bezenmiş olduğu *korinth* başlığı günümüze kırık halde ulaşmıştır.

Tarih: MS 5. yy

Kat. no: 6 (fig. 6)

Yıl-Env. no: 2013 TKBK 9

Buluntu yeri: Tersane Koyu B Kilisesi

Tür: *Korinth* başlığı

Malzeme: Kireçtaşı

Ölçü: Üst parça: 0,15 x 0,16 m; Alt parça: 0,20 x 0,20 m.

Tanım: Kireçtaşı üzerine yontma tekniği ile *akanthus* ve *heliks* motifinin bezenmiş olduğu *korinth* başlığı günümüze kırık halde ulaşmıştır. *Kalathos*unda iki sıra altta (*ima folia*) ve üstte (*secunda folia*) dörder adet beş yapraklı, yaprakları üç dikenli *akanthus* yaprak çelengi, iki kademeli *abakus*, sapsız beş yapraklı *abakus* çiçeği ve üst yaprak çelengini çevreleyen stilize *heliks*ler görülmektedir.

Tarih: MS 5. yy

Kat. no: 7 (fig. 7)

Yıl-Env. no: 2015 KYK203/16

Buluntu yeri: Kuzey Yerleşim E Kilisesi

Tür: *Korinth* başlığı

Malzeme: Kireçtaşı

Ölçü: Y.: 0,28 m, Üst Ç.: 0,44 m, Alt Ç.: 0,18 m.

Tanım: Başlık büyük oranda korunmuştur ve dört cepheli olup dört yönde ikonografi aynıdır. İnce uzun formdadır. *Kalathos*unda tek sıra beş yapraklı, yaprakları beş dikenli *akanthus* yaprak çelengi, iki kademeli *abakus*, saplı ve üç yapraklı *abakus* çiçeği, üst yaprak çelengini çevreleyen stilize *heliks*ler ve volütler görülmektedir. *Akanthus* yaprak dikenleri ve onların birbiri ile olan oryantasyonları yaprakların kapalı bir kontur oluşturmasını sağlamıştır. *Kalathos* taban bileziği, *kalathos* dudağı ve *kaulis* yoktur. Büyük *akanthus* yaprakları arasında ikişerli yan yaprakçıklar bulunmaktadır.

Tarih: MS 5. yy

Kat. no: 8 (fig. 8)

Yıl-Env. no: 2015 KYK203/17

Buluntu yeri: Kuzey Yerleşim E Kilisesi

Tür: *Korinth* başlığı

Malzeme: Kireçtaşı

Ölçü: Y.: 0,18 m, Üst Ç.: 0,14 m, Alt Ç.: 0,12 m.

Tanım: Kireç taşından yapılan ve dörtgen formlu başlığın iki yan yüzü korunmuş olmasına karşın diğer iki yan yüzü kırılmış durumdadır. Başlığın korunmuş olan iki cephesinde de ikonografi aynıdır. İnce uzun formdadır. *Kalathos*unda köşelere yerleştirilmiş iki adet üç yapraklı, yaprakları üç dikenli *akanthus* yaprak çelengi, iki kademeli *abakus*, *kalathos* dudağı ve yaprak çelengini çevreleyen stilize *heliks*ler ve volütler görülmektedir. Büyük *akanthus* yaprakları arasında tek yapraklı, yaprakları beş dikenli *akanthus* yan yaprakçığı bulunmaktadır. *Kalathos* taban bileziği bulunan başlıkta, *kaulis* ve *abakus* çiçeği yoktur.

Tarih: MS 5. yy

Bibliyografya

- Aslan 2015 E. Aslan, "2012-2013 Yılı Kekova Sualtı Araştırmalarında Bulunan Amphoraların Tipolojik Değerlendirmeleri", *Olba XXIII* (2015), 321-369.
- Aydın 2014 A. Aydın, "Adana ve Mersin Müzeleri'ndeki Figürlü Başlıklar", *Olba XXII* (2014), 369-391.
- Baranaydın 2016 F. Baranaydın, *Ayasuluk Tepesi Korinth Başlıkları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2016.
- Cumalıoğlu 2011 A. Cumalıoğlu, *Hadrianoupolis ve Çevresi Geç Antik- Erken Bizans Mimari Plastik Örnekleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2011.
- Elton et al. 2009 H. Elton – M. Jackson – G. Mietke – J. Newhard – L. Özgenel – E. Twigger, "Alahan'da (ISAURYA) Bir Roma Kentinin Keşfi", *Olba XVII*, (2009), 83-116.
- Foss 1994 C. Foss, "The Lycian coast in the Byzantine age", *Dumbarton Oaks Papers*, 48, (1994), 1-52.
- Öztaşkın – Sertel 2017 G. K. Öztaşkın – S. Sertel, "Olympos Bizans Dönemi Sütun Başlıkları ve Kaideleri", Ed. B. Yelda Olcay Uçkan. *Olympos I 2000-2014 Araştırma Sonuçları*, İstanbul, 2017, 79-116.
- Öztürk-Çekilmez 2016 N. Öztürk – M. Çekilmez, "2014 Yılı Myra-Andriake Liman Yerleşimi C Kilisesi Kazı Çalışmaları", Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Vol. 35 (2016), 192-209.
- Mert – Niewöhner 2010 İ. H. Mert – P. Niewöhner, "Blattkapitelle in Konya. Lykaonien zwischen Sidamaria und Binbirkilise" *IstMitt* 60 (2010), 373-410.
- Radt 1988 W. Radt, *Pergamon: Geschichte und Bauten Funde und Erforschung einer Antiken Metropole*, Köln, 1988.
- Söğüt – Taşkiran 2014 B. Söğüt – M. Taşkiran, "Stratonikeia'dan Augustus Dönemi Mısır Etkili Korinth Başlıkları" *Olba XXII* (2014), 189-211.
- Tekinalp 2000 V. M. Tekinalp, *Geç Antik Dönem Sonrasında ve Ortaçağ'da (M.S.4.-14. yy) Andriake Kenti*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2000.
- Türker 2018 A. Ç. Türker, *Byzantine Architectural Sculpture in Çanakkale, Research into the Early Christian and Byzantine Periods on the Valleys that reached the Hellespont I*, İstanbul, 2018.

Arkhaia Anatolika
Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi
The Journal of Anatolian Archaeological Studies
Volume 1 (2018)

Dorik Geisonlarda Mutulus Plakaları ile Guttaenin Dzenlenişi
Arrangment of Mutulus and Guttae in Doric Geison

Geliş Tarihi: 14.07.2018 | Kabul Tarihi: 19.10.2018 | Online Yayın Tarihi: 15.11.2018

Makale Knyesi: Z. Gider-Büyüközer, “Dorik Geisonlarda Mutulus Plakaları ile Guttaenin Dzenlenişi”, *Arkhaia Anatolika* 1 (2018), 61-92. DOI: 10.32949/Arkhaia.2018.4

Arkhaia Anatolika, Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi “Açık Erişimli” (Open Access) bir dergidir. Kullanıcılar, dergide yayınlanan makalelerin tamamını tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstermek suretiyle bilimsel çalışmalarında bu makalelerden faydalanabilir. Bunun için yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almasına gerek yoktur.

Dergide yayınlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Arkhaia Anatolika, The Journal of Anatolian Archaeological Studies follows Open Access as a publishing model. This model provides immediate, worldwide, barrier-free access to the full text of research articles without requiring a subscription to the articles published in this journal. Published material is freely available to all interested online readers.

The scientific and legal propriety of the articles published in the journal belongs exclusively to the author(s).

Dorik Geisonlarda Mutulus Plakaları ile Guttaenin Düzenlenişi *Arrangement of Mutulus and Guttae in Doric Geison*

Zeliha GİDER BÜYÜKÖZER

Özet

Mutulus-guttae'ya sahip *dorik geison* blokları MÖ 6. yy başından itibaren mimarideki yerini almıştır. Fakat erken örneklerde görülen farklı uygulamalar, *dorik geison* biçiminin zaman içinde gelişimini tamamladığını göstermektedir. MÖ 6. yy yapılarının karakteristiği olarak nitelendirilen uygulamalardan biri *metop* üzerine yerleştirilen *mutulus* plakasının *triglif* üzerine yerleştirilen *mutulus* plakasından daha dar işlenmesi ve buna bağlı olarak da *mutulus* plakalarının yüzeyinde yer alan *guttae* sayısının değişmesidir. MÖ 6. yy'daki mimarlar, *mutulus* düzenlemesi ve *guttae* sayısı ile ilgili pek çok denemeden sonra ancak MÖ 530 civarında *triglifler* ile *metoplar* üzerine gelen *mutulus* plakalarının genişliğini eşitlemiş ve *guttae* sayısını 3x6 olarak sabitlemiştir. *Metoplar* üzerindeki *mutulusların* dar işlenmesi Roma Dönemi yapılarında zaman zaman tekrar uygulanmıştır.

Klasik Dönem yapılarında *mutulusların* eğimi $\pm 15^\circ$ olarak uygulanmış, MÖ 4. yy'ın ikinci yarısından itibaren bu açı küçülmeye başlamıştır. MÖ 2. yy'da inşa edilen yapılarda *mutulusların* eğim derecesi genellikle çok düşüktür ya da eğim hiç yoktur ve bu uygulama Erken İmparatorluk Dönemi'nde de devam etmiştir.

Dorik geisonlarda erken evrelerden itibaren hem *mutulus* plakalarının hem de *guttaenin* yüksek çalışılması karakteristiktir. Anadolu'daki *dorik* yapılarda MÖ 3. yy'dan itibaren *mutulus* plakaları ile *guttae* yüksekliğini yitirmeye başlamıştır. Fakat *mutulusların* ince bir plaka şeklinde işlenmesi MÖ 2. yy'ın ilk yarısında başlamıştır ve bu tip *mutuluslar* Roma Dönemi boyunca da kullanılmaya devam etmiştir. Geç Hellenistik ve Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen *dorik geisonların* bir kısmında *mutuluslar* *viaedan* ince çizgisel bir hatla ayrılmıştır. Erken evrelerden itibaren *geison soffiti* ile damlalık arasındaki alana yerleştirilen *mutulus* plakaları, sözü edilen bu iki bölümle de bağlantılıdır. Zamanla *mutulus* plakalarının *geison soffiti* ve damlalık ile bağlantısı kesilmiş, böylece *geison soffitiyle* *mutulus* plakası arasında ve *mutulus* plakasıyla damlalık arasında ince bir *faskia* oluşmuştur. *Guttaeda* görülen bir diğer değişim, *mutulus* plakasının yüzeyine dağılımlarında tespit edilmiştir. Erken evrelerde özellikle üçlü dizimde *guttae* sıralarının arasındaki mesafe, *guttaenin* çapının yaklaşık 2 katı ya da 2 katından biraz fazladır. MÖ 4. yy yapılarında genellikle 1,5 katı olan bu mesafe MÖ 3. yy'da birkaç yapıda eşitlenmiş, MÖ 2. yy'da ise *guttae* arasındaki mesafe *guttae* çapından daha dar işlenmiştir. Sık dizime sahip *guttae* Roma Dönemi yapılarının karakteristiğidir. Erken İmparatorluk Dönemi yapılarında dört tarafta da kenara yaslandırılmış *guttaeya* sahip *mutulus* plakalarının yanı sıra bunun tam tersi uygulama olan dört tarafta da mesafe bırakılarak, içe çekilmiş *guttaeya* sahip *mutulus* plakaları bir arada kullanılmıştır. *Dorik geisonda* yaşanan bir diğer değişim *mutulus* plakasının genişliği ile *viaenin* genişliği arasındaki oranda tespit edilmiştir. Erken evrelerde 1:5,

* Doç. Dr. Zeliha Gider Büyüközer, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Konya / Türkiye.
e-mail: zgider@gmail.com

Söz konusu çalışma, SELÇUK ÜNİVERSİTESİ Bilimsel Araştırma Projeleri birimi tarafından 17401122 proje numaralı "Anadolu Dor Mimarisinde Entablatur" konusu ile ilgili olup, ilgili birimce desteklenmiştir.

oranında çalışılan *viae* dönem ilerledikçe istikrarlı bir şekilde daralmış ve MS 1. yy'ın sonlarına doğru 1:10 oranına kadar düşmüştür.

Anahtar Kelimeler: Dor düzeni, doric geison, mutulus, guttae, viae

Abstract

Doric geison blocks with *mutules-guttae* become standard elements of architecture in the beginning of the 6th century BC. The *Doric geison*, however, and its different applications in early cases show that distinct development over time. A characteristic of 6th century BC buildings that the *mutules-guttae* placed on the *metope* be narrower than the *mutules-guttae* on *triglyphs*; accordingly the number of *guttae* on the surface of the *mutules* changes. After much experimentation on *mutule* arrangement and *guttae* number, architects in the 6th century BC balanced the width of the *mutules* on the *metopes* with the *triglyphs* around 530 BC and fixed the number of *guttae* as 3x6. The narrow application of the *mutules* on the *metopes* was also reapplied occasionally in the Roman period.

In the Classical Period, the slope of the *mutules* was calculated as $\pm 15^\circ$ and from the second half of the 4th century BC this angle began to get smaller. In 2nd century BC, the slope of the *mutules* was usually either very low or there was no slope at all; this implementation continued in the Early Imperial Period.

In the earliest examples, thick *mutules* and long *guttae* are a characteristic feature in *Doric geisons*. In *Doric* buildings in Anatolia, beginning from the 3rd century BC, *guttae* and *mutules* began to shrink. *Mutules* executed in the form of thin plates, however, began in the first half of the 2nd century BC, and this type of *mutule* continued to be used throughout the Roman period. In some *Doric geisons* dated to the Late Hellenistic and Early Imperial periods, *mutules* were separated from *viae* by a fine line. The *mutules* placed in the area between the *geison soffit* and the drips from the early stages are also connected to these two elements. Over time *mutules* were disconnected from the *geison soffit* and drip; thus a fine *fascia* was formed between the *geison soffit* and the *mutules* and between *mutules* and drip.

The distribution of *guttae* over the surface of *mutules* also evolved over time. In the early stages, the distance between the *guttae* sequences in the triple sequence is about double or slightly more than double the diameter of the *guttae*. This distance, which is usually 3:2 in the 4th century BC, was equalized in a few buildings in the 3rd century BC, in the 2nd century BC; the distance between *guttae* was set narrower than the diameter of *guttae*. Densely set *guttae* are a characteristic of buildings from the Roman period. In the Early Imperial period, besides the *mutules*, with the *guttae* set aside on the four sides, the opposite practice, which was *mutules* with *guttae* pulled toward inside on the four sides, was also used together. Another change in *Doric geison* is evident in the area between the width of the *mutules* and the width of the *viae*. The *viae*, which were worked at the proportion of 1:5 in the early stages, narrowed steadily later in the period and towards the end of the 1st century AD it decreased as much as the proportion of 1:10.

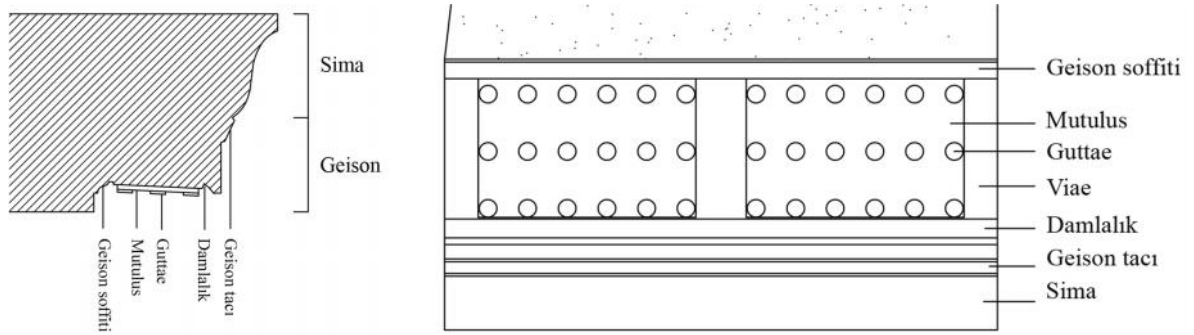
Keywords: *Doric order, doric geison, mutulus, guttae, viae*

Doric bir yapıda *triglif-metop* frizinin üzerine gelen *geison*, çatıya geçiş kısmını oluşturur. *Geison* bloğunun başlangıcını oluşturan düz yüzeyli *faskia* ile *mutulus* plakaları arasında *geison soffit* bulunmaktadır. Yatay *geisonun* altında dikdörtgen biçimli *mutulus* plakaları yer alır. Bu plakaların yüzeyine üç sıra halinde altışarlı *guttae* işlenir. *Mutulus* plakaları arasında kalan boşluklara ise *viae* denir. *Mutulus* plakalarından sonra damlalık kısmı vardır. Bu bölüm genellikle aşağıya doğru sarkıtılır. *Geison* bloğu üstte *geison* tacı ile son bulur. *Geisonun* devamına ise sima gelir (fig. 1).

Yatay *geisonun* alt yüzeyinde yer alan *mutulus* plakalarının genişliği, *regula* plakaları ile *triglif* genişliğine; bir *mutulus* plakası ile her iki yanında yer alan *viae*nin toplam genişliği ise *metop* genişliğine eşittir. Bu nedenle *doric* cepheli bir binanın üst yapısında (*entablatur*) sırasıyla *regula*, *triglif* ve *mutulus* plakaları aynı düşey ekseninde yer alır ve aynı genişliğe sahiptir.

Bu çalışmada Anadolu ve yakın çevresindeki dorik yapılara ait geison blokları incelenmiştir. Amaç, dorik geisonun Arkaik Dönem'den Roma Dönemi'ne kadarki süreçte geçirdiği değişim ve gelişim özelliklerini ortaya koymaktır.

Vitruvius, *dor* düzeninin kökenini tanımlarken, bölümlerin her birinin ahşap mimarının taklidi olduğunu aktarmaktadır (Vitr. IV. II). O'na göre *mutuluslar* ana merteklerin uzantılarından oluşmuştur. Böyle bir yaklaşım, *dor* düzeninin ahşap öncülünde kirişlerin düzenli yerleştirilmesini zorunlu kılmakta, bunun sonucunda da en erken taş yapıların *geisonlarında mutulus-guttae* beklentisi doğmaktadır. En erken taş yapıların bir kısmında *mutulus-guttaenin* işlenmemiş olması, bir kısmında ise farklı biçimlerde şekillendirilmesi, *dor* düzeninde görülen *mutulus-guttaenin* duruma göre uyarlanabilen dekoratif unsurlar olduğunu ortaya koymaktadır¹.

Figür 1: Dorik geison bloğunun bölümleri

Mutulus-guttaeya sahip *dorik geison* blokları MÖ 6. yy başından itibaren mimarideki yerini almıştır². Fakat erken örneklerde görülen farklı uygulamalar, *dorik geison* biçiminin zaman içinde gelişimini tamamladığını göstermektedir. Örneğin *dorik geisonların* erken örneklerinin bir kısmında bağımsız çalışılan silindirik biçimli *guttae*, *mutulus* plakasının yüzeyine açılan yuvalara yerleştirilmiştir. MÖ 580-570 yıllarına tarihlenen Aegina Aphaia Tapınağı'nın Arkaik evresi³ ile MÖ 570-560 yıllarına tarihlenen Atina Akropolisindeki Tapınak A⁴ bu tip *mutulus* plakalarının görüldüğü yapılardandır. Olympia'daki Megaralılar'ın Hazine Dairesi'nde ise kare biçimli yuvalara dörtgen prizma şeklindeki *guttae* yerleştirilmiş ve bunların uç kısmı silindirik biçimde şekillendirilmiştir⁵. Genellikle Arkaik Dönem yapılarında görülen bu farklı uygulama Klasik Dönem'de Bassae Apollon Tapınağı⁶ ile Paestum Poseidon Tapınağı'nda⁷ tekrar edilmiştir.

MÖ 6. yy yapılarının karakteristiği olarak nitelendirilen uygulamalardan biri de *metop* üzerine yerleştirilen *mutulus-guttaenin triglif* üzerine yerleştirilen *mutulus-guttaedan* daha dar işlenmesi ve buna bağlı olarak da *mutulus* plakalarının yüzeyinde yer alan *guttae* sayısının değişmesidir⁸. Bu yüzyılda inşa edilen yapılarda *guttae* üçerli, dörderli ve beşerli dizime sahip olup, üç sıra halinde değil iki sıra halinde işlenmiştir. MÖ 580-570 yıllarına tarihlenen yapılardan Aegina Aphaia Tapınağı'nın Arkaik evresinde *triglifler* üzerine gelen

¹ *Dor* düzeninin ahşap mimarının taklidi olduğunu gösteren varsayıma dayalı restitüsyon çizimi için bk. Durm 1910, 114, fig. 87. *Dorik geisonun* orijini için bk. Howe 1985, 93-117; Klein 1991, 163-169; Klein 1998, 344-345.

² Klein 1998, 340-345, tab. 1, fig. 4; Barletta 2001, 74-75; Barletta 2016, 39. İlk taş *geison* bloğu MÖ 690-650 yıllarına tarihlenen Isthmia Poseidon Tapınağı'nda görülür fakat bu yapıda *mutulus-guttae* yoktur (Klein 1998, 340, fig. 4; Barletta 2001, 71; Barletta 2016, 39).

³ Schwandner 1985, 42-54, fig. 26-35.

⁴ Dinsmoor 1950, 71.

⁵ Dyer 1906, 58-66, fig. 6-7.

⁶ Dinsmoor 1933, 204-227, fig. 2-3.

⁷ Koldewey - Puchstein 1899, 24-31, fig. 28.

⁸ Coulton 1977, 97-98.

mutuluslar 2x5, *metoplar* üzerine gelen *mutuluslar* ise 2x3⁹; Korkyra Artemis Tapınağı'nda *triglifler* üzerinde yer alan *mutulus* plakaları 2x4, *metoplar* üzerinde yer alan *mutulus* plakaları 2x3¹⁰; MÖ 570-560 yıllarına tarihlenen Atina Akropolisi'ndeki Tapınak A'nın *geison* bloklarında ise *triglifler* üzerindeki *mutuluslar* 2x5, *metoplar* üzerindeki *mutuluslar* 2x4 *guttaelıdır*¹¹. Olympia'daki Syrakusalılar'ın Hazine Dairesi'nde yukarıda sözü edilen örneklerden farklı olarak, tüm *mutulus* plakalarının yüzeyine 3x4 *guttae* işlenmiştir¹². İlk kez MÖ 566 civarına tarihlenen Atina Akropolisi'ndeki Hekatompedon'da sadece *triglifler* üzerinde yer alan *mutuluslar* altı *guttaelı* işlenmiş fakat kanonik *dorik geison*dan farklı olarak bunlar halen iki sıra halinde verilmiştir¹³.

Sicilya'daki MÖ 6. yy yapılarında, Kıta Yunanistan'daki yapılarda olduğu gibi *triglifler* üzerine gelen *mutuluslar*, *metoplar* üzerine gelen *mutuluslardan* daha uzun işlenmiştir¹⁴. Bu tip *dorik geison* Güney İtalya'dan sadece bir örnekle temsil edilmektedir¹⁵. Anadolu'daki tek Arkaik *dor* tapınağı olan Assos Athena Tapınağı'nda ise *triglifler* üzerine gelen *mutulus* plakaları *triglif* genişliğine eş iken, *metoplar* üzerine gelen *mutuluslar* daha dardır ancak *mutulus* plakaları *guttaesızdır*¹⁶. Tüm bu örnekler, MÖ 6. yy'daki mimarların, *mutulus* düzenlemesi ve *guttae* sayısı ile ilgili pek çok denemeden sonra ancak MÖ 530 civarında *triglifler* ile *metoplar* üzerine gelen *mutulus* plakalarının genişliğini eşitlediğini ve *guttae* sayısını 3x6 olarak sabitlediğini göstermektedir¹⁷. Sicilya'daki *dorik* yapılarda ise MÖ 6. yy sonlarına kadar farklı uygulamalar devam etmiştir¹⁸.

Metoplar üzerindeki *mutulusların* dar işlenmesi Roma Dönemi'nde tekrar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde *trigliflerin* genişlediği, *metopların* ise daraldığı bilinmektedir¹⁹. Lagina Kuzey Stoa'nın ilk inşa evresine ait korniş bloklarında *mutulus* plakaları eşit uzunluğa sahip iken, tamirat evresine ait olan korniş bloklarında *mutulus* plakaları, 25,5 cm ve 31 cm uzunluğunda, ardışık devam etmektedir²⁰ (fig. 2). MS 20-60 yıllarına tarihlenen Aphrodisias *Sebasteionu* Güney Portiko'nun *dorik geisonlarında* ise *mutulus* plakaları 21,5 cm ve 26,6 cm uzunluğunda, ardışık²¹. Benzer uygulama Ephesos Domitian Tapınak Terası'nın *geisonları* (lev. 9.5) ile Kos Agorası'nın, MS 2. yy'daki tamirat evresine ait *geison* bloklarında da tespit edilmiştir²². Halikarnassos Tiyatrosu *scaenae fronsunun dorik geisonunda*, tam olan *mutulus*

⁹ Schwandner 1976, 107-108, fig. 6, 11-12; Schwandner 1985, 42-54, fig. 26, 29-31, 34-35.

¹⁰ Schwandner 1985, 124-126, fig. 76; Barletta 2001, 74, dn. 70, fig. 38.

¹¹ Dinsmoor 1950, 71-72. MÖ 580-570 yıllarına tarihlenen Aegina Apollon I Tapınağı'nda da *mutulus-guttaeya* sahip *dorik geisonlar* kullanılmıştır (Hoffelner 1999, 23-26, 34, 40-41).

¹² Dyer 1906, 73-76, fig. 12; Dinsmoor 1950, 116.

¹³ Dinsmoor 1950, 71-72, lev. 20; Robertson 1969, 82, fig. 35. Kıta Yunanistan'daki Arkaik Dönem *dorik* yapılarında uygulanan *geisonlar* için bk. Klein 1998, 340-345, fig. 4-5, tab. 1.

¹⁴ MÖ 580-560 yıllarına tarihlenen Selinus Y Tapınağı (Mertens 1996, fig. 4, 6) ile Selinus Küçük *Metoplu* Tapınak'ta (Gâbrici 1935, 216-217, fig. 61, lev. 47.3) *triglifler* üzerine gelen *mutuluslar* 2x6 *guttaelı*, *metoplar* üzerine gelen *mutuluslar* ise 2x3 *guttaelı* işlenmiştir. Benzer uygulamanın Syrakusa Apollon Tapınağı'nda da tercih edildiği önerilmektedir (Mertens 1996, 25-38, fig. 3, 6a). MÖ 550 civarına tarihlenen Selinus C Tapınağı ile MÖ 540 civarına tarihlenen Selinus D Tapınağı 3x3 ve 3x6 *guttaelıdır* (Koldewey - Puchstein 1899, 95-110, fig. 71, 76, 81, 84; Mertens 1996, 25-38, fig. 6).

¹⁵ Metaponto'da bulunan bir *dorik geisonun* mevcut durumu *mutulus* plakalarına 2x4 *guttae* işlendiğini göstermektedir (Mertens 1993, 133-134, fig. 77).

¹⁶ Clarke *et al.* 1902, 153, fig. 1, 163-167; Wescoat 2012, 75-81, fig. 11.

¹⁷ Schwandner 1985, 126; Barletta 2001, 74-75.

¹⁸ MÖ 530 civarına tarihlenen Selinus F Tapınağı (Koldewey - Puchstein 1899, 117-121, fig. 94, 96) ile MÖ 510 civarına tarihlenen Akragas Herakles Tapınağı'nda (Koldewey - Puchstein 1899, 145-150, fig. 132; Klein 1998, fig. 13) her iki *mutulus* plakasına altı *guttae* işlenmiş ancak bunlar dört sıra halinde verilmiştir.

¹⁹ Gider-Büyüközer 2013, 287-291, tab. 36-37.

²⁰ Gider 2012, 265, 270, fig. 14-15; Gider-Büyüközer 2013, 670, kat. 39.12, fig. 346a-b.

²¹ Gider-Büyüközer 2013, 511-513, kat. 5b.8-9, fig. 149-150. Yapının tarihi için bk. Reynolds 1981, 317-319, no. 1, lev. 9a-h, 10a-e; Reynolds *et al.* 2007, no. 9.25.

²² Rocco - Livadiotti 2011, 401, fig. 22b.

plakasının yüzeyine üç sıra halinde beş *guttae* işlenmiştir²³ (fig. 3, lev. 8.4). Hyllarima'da teras duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmış olan *dorik geison*da da her iki yandaki yarım *mutulus* plakaları arasında kalan tam işlenmiş *mutulus* plakasının yüzeyinde üç sıra halinde beş *guttae* bulunmaktadır²⁴ (fig. 8). Benzer bir örnek Hierapolis'te Tapınak Çeşmesi'nin önünde tespit edilmiştir²⁵. Bu örnekler, Roma Dönemi'nde *metoplar* üzerine yerleştirilen *mutulus* plakalarının *triglifler* üzerine gelen *mutulus* plakalarından daha dar işlenebildiğinin göstergesidir. Bunun yanı sıra Roma Dönemi'ne ait *dorik* yapılarda zaman zaman *mutulus* plakalarının hiç işlenmediği, *guttaenin* doğrudan *geisonun* alt yüzeyine asıldığı örnekler de tespit edilmiştir (lev. 9.3). MS 1. yy ortasına tarihlenen Blaundos Tapınak 2'nin portikosu²⁶ ile Claudius Dönemi'ne tarihlenen Sidyma *Dorik Stoa*²⁷ bu uygulamaya örnektir.

Figür 2: Lagina Kuzey Stoa (tamirat)

Figür 3: Halikarnassos Tiyatrosu *scaenae frons*

Mutulus plakalarında görülen bir diğer uygulama, *mutulus* plakaları belirlenmiş olmasına karşın, *guttaenin* işlenmemesidir. Anadolu'da Assos Athena Tapınağı ile başlayan bu gelenek Geç Klasik ve Hellenistik Dönem boyunca devam etmiştir. Anadolu'daki *dorik* yapılardan MÖ 4. yy'ın 2. yarısına tarihlendirilen Knidos Dor Tapınağı'nın *dorik geisonları guttaesiz* işlenmiş olup, *mutulus* plakası oldukça yüksek çalışılmıştır²⁸ (fig. 4). MÖ 302-263 yıllarına tarihlenen Mamurt Kale Tapınağı²⁹, MÖ 3. yy'a tarihlenen Klaros Apollon Tapınağı³⁰, MÖ 3. yy sonuna tarihlenen Pergamon Asklepieionu *Dorik Mermer Tapınak*³¹ (lev. 4.3) ile MÖ 2. yy yapılarından Pergamon Tiyatro Terası Doğu Stoa³², Assos *Bouleuterionu* ve *Gymnasionu*'nun³³ *dorik geisonları guttaesiz*dir. *Mutulus* plakalarının işlenmiş olmasına karşın *guttaenin* açılmamasının iki nedeni vardır. Bunlardan biri D. E. Strong tarafından da önerildiği gibi *guttaenin* boya ile yapılmış olabileceği³⁴, diğeri ise *geison* bloklarının son işçiliğinin yapılamamış olmasıdır. Ta Marmara Mezar Anıtı'nın *dorik*

²³ Gider-Büyüközer 2013, 551, kat. 14b.3, fig. 193a-b. Yapı hakkında detaylı bilgi için bk. Pedersen 2004, 147-149, fig. 3-7.

²⁴ Gider-Büyüközer 2013, lev. 21.3-4.

²⁵ Ismaelli 2009, 358, fig. 380.

²⁶ Filges 2006, 56-63, fig. 38, 42, 44

²⁷ Benndorf - Niemann 1884, 61, 63, fig. 45; Kalinka 1920, 67; Coulton 1982, 56

²⁸ Gider-Büyüközer 2013, 601, kat. 29.5, fig. 251a-b. Yapı için bk. Bruns-Özgan 2002, 60-62; Bankel 2004, 104.

²⁹ Conze - Schazmann 1911, 27, fig. 5.

³⁰ Moretti 2012a, 209-212, fig. 9, 13; Moretti 2012b, 115, fig. 6.

³¹ Ziegenaus - de Luca 1968, 78-79, lev. 79; Ziegenaus - de Luca 1975, 17-26, lev. 8b, 98; Rumscheid 1994, 41, kat. 191.4, lev. 117.4.

³² Bohn 1896, 35, lev. 24; Deubner 1990, 93-94, fig. 5; Rumscheid 1994, kat. 234.3, lev. 135.5.

³³ Clarke *et al.* 1902, 59, 179.

³⁴ Strong 1963, 77.

*geison*larında *mutulus* plakaları iki kademeli işlenmiştir³⁵ (fig. 5). Burada ilk kademe *mutulus* plakalarını oluşturmakta iken, ikinci kademeye *guttaenun* açılması planlanmış fakat bu düşünce gerçekleştirilememiştir. Pergamon Tiyatro Terası Doğu Stoa'nın *geison*larında da *mutulus* plakasının iki kademeli işlendiği görülmektedir. Knidos Dor Tapınağı'nda ise *mutulus* plakası yüksek işlenmiş olup, tek kademelidir. Bu nedenle *guttaenun* planlanıp, planlanmadığı net değildir.

Figür 4: Knidos Dor Tapınağı

Figür 5: Ta Marmara Mezar Anıtı

Guttaesiz mutulus plakalarına sahip *dorik geison*lar Anadolu'da sadece Pergamon yapılarında tespit edildiğinden, bu uygulama Pergamon mimarlığının bir özelliği olarak kabul edilmektedir³⁶. *Guttaesiz dorik geisona* sahip yapılardan Ta Marmara Mezar Anıtı'nın Pergamon mimarisinin etkisinde kaldığı düşünülebilir fakat MÖ 4. yy'ın 2. yarısına tarihlendirilen Knidos Dor Tapınağı'nın Pergamon etkisinde olmadığı aşikardır³⁷.

*Dorik geison*larda alt yüzeyin eğimli işlenmesi karakteristiktir. *Mutulus* plakaları da *geisonun* bu eğimine uygun olarak şekillendirilir. W. Martini, Klasik Dönem yapılarında *mutulus* plakalarının eğiminin $\pm 15^\circ$ olarak uygulandığını, MÖ 4. yy'ın ikinci yarısından itibaren bu açının daima küçüldüğünü ve MÖ 197-159 yıllarına tarihlenen Pergamon Athena Kutsal Alan Stoası'nda olduğu gibi $3''$ 'ye kadar düştüğünü aktarmaktadır³⁸. MÖ 400 civarına tarihlenen Rhodos Apollon Eretimos Tapınağı'nda, klasik gelenekte olduğu gibi *mutulus*ların eğimi 15 derecedir³⁹ (lev. 1.1). MÖ 4. yy yapılarında 8° - 10° uygulanan *mutulus*ların eğim derecesi (lev. 1-2) MÖ 3. yy'da 10° - $15,5^\circ$ arasında değişmektedir⁴⁰ (tab. 1, lev. 2-4). MÖ 2. yy'da eski gelenekte çalışılan *mutulus*ların yanı sıra ilk kez *geison* alt yüzeyinin düz işlendiği örnekler de görülmektedir (lev. 5-6). W. Martini, *mutulus*ların eğiminin 10° olarak işlenmesinin MÖ 2. yy'ın 2. yarısına ait *dorik geison*larda kural olduğunu dile getirmektedir⁴¹.

³⁵ Gider-Büyüközer 2013, 760, kat. 56.6, fig. 463a-b. Yapı için bk. Wiegand 1902, 149-150, fig. 5-6; Rumscheid 1994, kat. 353, lev. 184.2-6; Kader 1995, 202-205; Berns 2003, 24-26, 260, kat. 39A, fig. 49.

³⁶ von Hesberg 1980, 57, dn. 224; Rumscheid 1994, 314.

³⁷ Bugüne kadar araştırmacılar tarafından Hellenistik Dönem'de inşa edildiği kabul edilen yapı, *dorik* mimari bloklarında görülen stil özelliklerinden hareketle MÖ 4. yy'ın 2. yarısına tarihlendirilmiştir. Bk. Gider-Büyüközer 2013, 598-599.

³⁸ Martini 1984, 84-86.

³⁹ Jacopi 1932, 84-101, fig. 9, 21-23, lev. II.

⁴⁰ Rumscheid 1994, ek D.

⁴¹ Martini 1984, 85-86, tab. E. W. Martini, karşılaştırmada kullandığı MÖ 2. yy yapılarından Miletos Güney Agora Güney Stoa, Aigai Market Yapısı, Assos Bouleuterionu ve Samos Kastro Tigani Hellenistik Villa'da *mutulus*ların eğimini 10° olarak hesaplamıştır. Yine MÖ 2. yy yapıları içinde değerlendirdiği Kos Asklepieionu Üst Teras Stoası'nda 9° , Alt Teras Stoası'nda ise 10° eğim açısı elde etmiştir. Fakat Erken İmparatorluk Dönemi stil özellikleri gösteren Kos Asklepieionu Üst Teras Stoası'nın *dorik geison*ları MS 1. yy'ın ilk yarısındaki tamirat evresiyle ilişkili olmalıdır. Bunun yanı sıra sözü edilen bu yapıda *mutulus*ların eğimi $7''$ 'dir. Benzer şekilde W.

Ancak mevcut örnekler böyle bir kuralın varlığından söz etmeyi mümkün kılmamaktadır. MÖ 2. yy' da inşa edilen yapılarda *mutulus*ların eğim derecesi genellikle çok düşüktür ve bu uygulama Erken İmparatorluk Dönemi'nde de devam etmiştir (tab. 1, lev. 7-9).

Yapı	Tarihi	MUTULUS		GUTTAE		Eğim	Mut. Viae
		Yüksek	Alçak	Yüksek	Alçak		
Rhodos Apollon Eretimos Tapınağı	MÖ 400 civarı	X		X		15°	0,26
Labraunda Andron B	MÖ 377-353	X		X		8°	0,26
Labraunda Andron A	MÖ 351-344	X		X		9°	0,26
Labraunda Dorik Yapı	MÖ 351-344	X		X		-	0,26
Amyzon Dorik Yapı	MÖ 4. yy'ın 2. yarısı	X		X		9°	0,26
Labraunda Anıt Mezar	MÖ 4. yy'ın 2. yarısı	X		X		10°	0,24
Ialysos Athena Tapınağı	MÖ 4. yy'ın 2. yarısı	X		X		-	-
Knidos Aslanlı Mezar	MÖ 4. yy'ın son çeyreği	X		X		9°	0,23
Miletos Liman Stoası	MÖ 4. yy sonu	±X		X		8°	0,20
Troia Athena Tapınağı	MÖ 300 civarı	X		X		14°	0,25
Lindos Athena Tapınağı	MÖ 300 civarı	X		X		12°	0,26
Lindos Athena Kutsal Alan <i>Propylonu</i>	MÖ 300 civarı	X		X		10°	0,26
Mamurt Kale Tapınağı	MÖ 302-263	X		-	-	12°	-
Samothrake Arsinoeionu	MÖ 299-270	X		X		15°	-
Belevi Mausoleumu	MÖ 290-270	X		X		15,5°	0,24
Knidos Dorik Stoa	MÖ 3. yy'ın ilk yarısı	±X		X		12°	0,24
Kamiros Dorik Stoa	MÖ 3. yy ortası	X		X		14°	0,23
Hermopolis Magna Ptolemaioslar Kutsal Alanı	MÖ 246-221	±X		X		8°	0,25
Delos Philippos Stoası	MÖ 216-200	±X		X		12,5°	-
Limyra Ptolemaionu	MÖ 3. yy'ın son çeyreği	X		X		-	0,23
Lindos Stoası	MÖ 3. yy sonu	X		X		12°	0,26
Pergamon Asklepieionu Dorik Mermer Tapınak	MÖ 3. yy sonu		X	-	-	15°	0,24
Pergamon Athena Kutsal Alan <i>Propylonu</i>	MÖ 197-159		X	X		3°	-
Pergamon Athena Kutsal Alanı L Şekilli Stoa	MÖ 197-159		X	X		3°	-
Pergamon Athena Kutsal Alanı Dorik Niş	MÖ 197-159		X	X		0°	-
Pergamon Mermer Salon	MÖ 2. yy'ın ilk yarısı		X	X		0°	0,21
Kos Asklepieionu Tapınak A	MÖ 160 civarı		X	X		12°	0,22
Ta Marmara Mezar Anıtı	MÖ 175-150		X	-	-	11°	0,23
Latmos Herakleiası <i>Bouleuterion Propylonu</i>	MÖ 2. yy'ın 2. çeyreği		X	X		0°	0,21
Latmos Herakleiası Agorası Güney Stoa	MÖ 2. yy		X	X		5°	0,23
Pergamon Hera Basileia Tapınağı	MÖ 159-138		X	X		7/8°	-
Atina Attalos Stoası	MÖ 159-138		X	X		10°	-
Aphrodisias Tiyatrosu <i>proskenionu</i>	MÖ 29/28		X	X		1°	0,23
Ephesos <i>Prytaneionu</i>	Augustus Dönemi	±X		X		-	0,26
Stratonikeia Tiyatrosu <i>proskenionu</i>	Augustus		X	X		5°	0,22
Lagina Kuzey Stoa	Augustus		X	X		4°	0,18
Stratonikeia Dorik Yapı B	Augustus		X	X		4°	0,16
Pisidia Antiokheiası Augustus KA Portikosu	MÖ 2-MS 2		X	X		-	0,15
Stratonikeia Dorik Yapı A	Augustus-Tiberius		X	X		0°	0,17
Kos Asklepieionu Üst Teras Stoası	MS 1. yy'ın ilk yarısı		X	X		7°	0,18
Halikarnassos Tiyatrosu <i>proskenionu</i>	MS 1. yy'ın ilk yarısı		X	X		6°	0,15
Halikarnassos Tiyatrosu <i>scaenae frons</i>	MS 1. yy'ın ilk yarısı		X	X		9°	0,13
Aphrodisias <i>Sebasteionu</i> Kuzey Portiko	MS 20-60		X	X		2°	0,13
Aphrodisias <i>Sebasteionu</i> Güney Portiko	MS 20-60		X	X		3°	0,13
Bargylia Agorası	MS 41-54		X	X		2°	0,20
Sidyma Dorik Stoa	Claudius Dönemi		X	X		0°	-
Ephesos Nero Stoası	Nero Dönemi		X	X		4°	0,12
Ephesos Domitian Tapınak Terası	Domitian Dönemi		X	X		-	0,10

Tablo 1: *Mutulus* ve *guttaenin* yüksekliği / *Mutulus* eğim derecesi / *Mutulus-viae* oranı

Martini tarafından yukarıda zikredilen MÖ 2. yy yapılarında tespit edilen eğim dereceleri de tartışmalıdır. Çünkü Delos Philippos Stoası'nda *mutulus*ların eğimi F. Rumscheid tarafından 12,5°, W. Martini tarafından ise 15° olarak hesaplanmıştır. Fakat yapıda uygulanan değer 12,5°'dir.

*Dorik geison*larda erken evrelerden itibaren yüksek çalışılmış *mutulus*lar karakteristiktir. Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi (tab. 1) *dorik* yapılarda MÖ 3. yy'a kadar *mutulus* plakaları yüksek çalışılmış (lev. 1-2), yüzyılın ilk yarısından itibaren ise yüksek çalışılan *mutulus* plakaları terkedilmeye başlanmıştır (lev. 2-4). Fakat *mutulus*ların ince bir plaka şeklinde işlenmesi MÖ 2. yy'ın ilk yarısında başlayan bir uygulamadır (lev. 5-6) ve bu tip *mutulus*lar Roma Dönemi boyunca da kullanılmaya devam etmiştir (lev. 7-9). Augustus Dönemi'ne tarihlenen Ephesos *Prytaneionu*'nun *mutulus* plakaları çağdaşı yapılara nazaran daha belirgindir⁴² (lev. 7.2). Sözü edilen bu yapıda yüksek çalışılan *mutulus*lara karşın *guttaen*ın izole işlenmesi ise dönemin stilini yansıtmaktadır. Geç Hellenistik ve Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen *dorik geison*ların bir kısmında *mutulus*lar *viaedan* ince çizgisel bir hatla ayrılmıştır.

Mutulus plakalarında olduğu gibi *guttae* da erken evrelerde yüksek çalışılmış fakat MÖ 3. yy'ın başlarından itibaren *guttaen*ın yüksekliği azalmaya başlamıştır (tab. 1, lev. 2-4). *Dorik* yapılarda *guttaen*ın yüksekliğinin azalmasının *mutulus* plakaları ile paralel olmadığı görülmektedir. Çünkü; MÖ 3. yy'da yüksek çalışılan *mutulus*larda *guttae* körelmeye başlamıştır. MÖ 2. yy'a gelindiğinde artık hem *mutulus* plakalarının hem de *guttaen*ın köreltiği görülmektedir⁴³ (lev. 5-6). Anadolu'daki *dorik* yapılarda MÖ 2. yy'dan sonra yüksek çalışılmış *guttae* örneğine rastlanmamıştır (lev. 7-9).

Erken evrelerden itibaren *geison soffiti* ile damlalık arasındaki alana yerleştirilen *mutulus* plakaları, sözü edilen bu iki bölümle de bağlantılıdır (fig. 6). Zamanla *mutulus* plakalarının *geison soffiti* ve damlalık ile bağlantısı kesilmiş, böylece *geison soffiti*yle *mutulus* plakası arasında ve *mutulus* plakasıyla damlalık arasında ince bir *faskia* oluşmuştur (fig. 7). Her iki bölümle bağlantısı koparılan *mutulus*lar, *geison*un alt yüzeyine asılı duran birer süs ögesine dönüşmüştür. Mevcut örnekler bu uygulamanın MÖ 2. yy'ın ilk yarısında ortaya çıktığını göstermektedir⁴⁴. Örneklerin çoğunluğu Pergamon yapılarından. Pergamon Tiyatro Terası Doğu Stoa'nın *guttaesiz mutulus* plakaları⁴⁵ ile Asklepion Batı Uzun Stoa⁴⁶, Mermer Salon⁴⁷ (lev. 5.2) ve Saray V'in⁴⁸ kanonik *geison*larında, *geison soffiti* ile *mutulus* plakaları arasında *faskia* oluşmuştur. Pergamon Athena Kutsal Alanı'ndaki *dorik* nişte⁴⁹ ise hem *geison soffiti* ile *mutulus* plakası arasında, hem de *mutulus* plakası ile damlalık arasında *faskia* vardır. Sözü edilen bu Pergamon yapıları haricinde Perge Dor Tapınağı⁵⁰, Miletos Batı Agora Stoası⁵¹, Samos *Gymnasionu*⁵² ile Samos Kastro Tigani Hellenistik Villa'nın kuzey peristilinde⁵³ de *mutulus* plakaları bağımsız çalışılmıştır. F. Rumscheid tarafından bu grupta değerlendirilen Ta Marmara Mezar Anıtı'nın *geison* bloklarında *mutulus* plakaları iki kademeli işlenmiş, *guttae* açılmamıştır⁵⁴. *Mutulus* plakalarını oluşturan ilk kademe *geison soffiti*ne yaslandırılmış durumda iken, ikinci kademe daha geriden başlamaktadır (fig. 5). Burada, ikinci kademe *guttaen*ın açılacağı bölüm olduğundan, bu yapıda bağımsız çalışılmış *mutulus* plakasının varlığından söz etmek mümkün değildir.

⁴² Steskal 2010, 193-194, lev. 60.

⁴³ von Hesberg 1980, 57-58; Rumscheid 1994, 314; Berns 1999, 116; Gider-Büyüközer 2013, 349, tab. 43, lev. 22-25.

⁴⁴ Rumscheid 1994, 314; Gider-Büyüközer 2013, 344-346, lev. 26-29.

⁴⁵ Bohn 1896, 35, lev. 24; Deubner 1990, 93-94, fig. 5; Rumscheid 1994, kat. 234.3, lev. 135.5.

⁴⁶ Zieganaus - de Luca 1975, 32-44, lev. 21b, 113; Rumscheid 1994, kat. 192.4, lev. 117.5.

⁴⁷ Filgis - Radt 1986, 49-51, lev. 38.1, 69a-c; Rumscheid 1994, 112-118, kat. 244.10, lev. 137.5, 138.1.

⁴⁸ Kawerau - Wiegand 1930, 32-39, fig. 50a; Rumscheid 1994, kat. 240.3, lev. 136.7-8.

⁴⁹ Bohn 1885, 45-46, lev. 26, 28; Hornbostel-Hüttner 1979, 54-58, fig. 9a; Rumscheid 1994, kat. 188.28, lev. 115.1-2.

⁵⁰ Mansel 1970, 169-175; Mansel 1975, 92-96; Rumscheid 1994, kat. 290.4, lev. 141.5.

⁵¹ von Gerkan 1925, 99-105, fig. 53; Rumscheid 1994, kat. 157.2, lev. 102.3.

⁵² Martini 1984, 18-23, 55, fig. 39, lev. 7.1-2.

⁵³ Tölle-Kastenbein 1974, 35-42, fig. 62-64, Z 38-47; Rumscheid 1994, kat. 80.10, lev. 54.2.

⁵⁴ Rumscheid 1994, 314.

Erken İmparatorluk Dönemi yapılarından Pisidia Antiokheiası Augustus Kutsal Alan Portikosu⁵⁵ (fig. 11, lev. 7.6), Bargylia Agorası⁵⁶ (lev. 9.2) ve Aphrodisias *Sebasteionu* Kuzey Portiko ile Güney Portiko'nun *geison* bloklarında⁵⁷ sadece *geison soffiti* ile *mutulus* plakaları arasında *faskia* vardır (lev. 8.5-9.1). Benzer bir örnek Stratonikeia Kuzey Cadde'de bulunan ve "Dorik Yapı B" olarak adlandırılan yapının dış sıralı *dorik geison*larında da görülmektedir⁵⁸ (fig. 10, lev. 7.5). Aphrodisias Tiyatrosu *proskenionu*⁵⁹ (fig. 7, lev. 7.1), Stratonikeia Dorik Yapı A⁶⁰ (lev. 8.1), Lagina Kuzey Stoa (fig. 2, lev. 7.4), Lagina Doğu Stoa⁶¹, Hyllarima Dorik Portiko⁶², Ephesos Nero Stoası⁶³ (lev. 9.4) ve Kos Asklepieionu Üst Teras Stoası'nın⁶⁴ *geison* blokları (lev. 8.2) ile Milas merkezde Müze tarafından kurtarma kazısı yapılan alanda bulunan dış sıralı *dorik geison* bloğunda⁶⁵ (fig. 9), hem *geison soffiti* ile *mutulus* plakası arasında, hem de *mutulus* plakası ile damlalık arasında *faskia* oluşturulmuştur. Stratonikeia Tiyatrosu *proskenionunun* Augustus Dönemi'ndeki tamirat evresine ait *geison-sima* bloğunda *mutulus* plakasının her iki yanında *faskia* vardır⁶⁶ (lev. 7.3). Latmos Herakleiası *Bouleuterion Propylonu*'nun *dorik geison-sima* bloğu⁶⁷ da Stratonikeia örneğiyle aynıdır fakat bu örnekte, *mutulus* plakaları ile aynı seviyede olması gereken damlalık kısmı yukarıya çekilmiştir (lev. 6.1). Bu örnekler doğrultusunda, bağımsız çalışılan *mutulus* plakalarına sahip *dorik geison*ların MÖ 1. yy ve MS 1. yy boyunca kullanılmaya devam ettiği söylenebilir. C. Berns, bağımsız çalışılan *mutulus* plakalarını Hellenistik özellik olarak değerlendirmekte ve Roma Dönemi yapılarında *mutulus* plakaları arasındaki *faskiaların* kaldırıldığını savunmaktadır⁶⁸. Ancak örneklerin çokluğu, *dorik geison*larda, *geison soffiti* ve damlalıkla bağlantısı koparılmış *mutulus* plakalarının Roma Dönemi'nde de kullanılmaya devam ettiğini göstermektedir.

Figür 6: Labraunda Andron A

Figür 7: Aphrodisias Tiyatrosu

⁵⁵ Taşlıalan 1993, 114-115, 279, çiz. 31, lev. 117; Taşlıalan 1994, 250-251, çiz. 7; Drew-Bear 1995, 14; Mitchell – Waelkens 1998, 141-146, 167.

⁵⁶ Gider-Büyüközer 2013, 519, kat. 7.4, fig. 157a-b. Yapının tarihi için bk. La Rocca 2005, 406-407.

⁵⁷ Gider-Büyüközer 2013, 503-504, kat. 5a.7-8, fig. 139-140; 511-513, kat. 5b.8-9, fig. 149-150. Yapının tarihi için bk. Reynolds 1981, 317-319, no. 1, lev. 9a-h, 10a-e; Reynolds *et al.* 2007, no. 9.1, 9.25.

⁵⁸ Gider-Büyüközer 2013, 751, kat. 54.3, fig. 453a-b.

⁵⁹ Reynolds 1982, 161-162, lev. 2.25-26; Rumscheid 1994, 9, kat. 17.5, lev. 10.3; Gider-Büyüközer 2013, 494-495, kat. 4.5-6, fig. 128-129.

⁶⁰ Gider-Büyüközer 2013, 747, kat. 53.5, fig. 449a-b.

⁶¹ Gider-Büyüközer 2013, 673-674, kat. 40.4-5, fig. 353-354.

⁶² MS 1. yy'a tarihlendirilen yapı için bk. Varinlioğlu – Debord 2003, 88-89, fig. 4; Gider-Büyüközer 2013, 564-565, fig. 206.

⁶³ Wilberg 1923, 80-81, fig. 133, 136; Lang 1985, 176-180, lev. 20, fig. 1; Steskal 2010, lev. 231-232.

⁶⁴ Schazmann 1932, 14-21, lev. 8.1-4, 9; Rumscheid 1994, kat. 98.5, lev. 61.5.

⁶⁵ Gider-Büyüközer 2013, 722, kat. 49.2, fig. 418.

⁶⁶ Gider-Büyüközer 2013, 730-731, kat. 51a.3, fig. 426a-b. Yapı için bk. Mert 2008, 106-111, 150, fig. 17-22; Söğüt 2012, 399-402, fig. 4-6; Söğüt 2013, 48-49.

⁶⁷ Wulzinger 1941, 22-33, lev. 32b; Rumscheid 1994, kat. 66.5, lev. 49.1; Gider-Büyüközer 2013, 695, kat. 44a.2, fig. 389a-b.

⁶⁸ Berns 1999, 116.

Mutulus plakalarında görülen bir diğer uygulama, kenarlarının kalkık işlenmesidir. Bu tip *mutulus*lara sahip *dorik geison* blokları Kos, Hyllarima (fig. 8) ve Mylasa'dan (fig. 9) birer örnekle temsil edilmektedir. F. Rumscheid, bu tip *mutulus*ların İmparatorluk Dönemi yapılarında görüldüğünü aktarmaktadır⁶⁹. Kos'ta Dionysos Kutsal Alanı'nda tespit edilen *dorik geison* bloğu H. Lauter tarafından MÖ 2. yy'a⁷⁰, F. Rumscheid tarafında ise İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilmiştir⁷¹. *Geison* bloğunun stil özellikleri MS 2. yy'ın ilk yarısına işaret etmektedir. Nitekim bu alanda bulunan *geison*-sima bloklarının bir kısmının Kos Agorası'nın Hadrian Dönemi tamirat evresine ait olduğu tespit edilmiştir⁷². Hyllarima'da teras duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmış olan *geison* bloğu Kos Agorası'nın *geison*-simalarıyla stil birliği içindedir. Bu nedenle Hyllarima örneği de MS 2. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilmiştir. Milas merkezde Müze tarafından yapılan kurtarma kazısında bulunan *dorik geison* bloğu ise MS 1. yy içinde değerlendirilebilir⁷³.

Figür 8: Hyllarima

Figür 9: Milas merkez

Lagina Kuzey Stoa, Lagina Doğu Stoa ve Stratonikeia *Dorik* Yapı B'nin dış sıralı *dorik geison*larında, *mutulus* plakaları dipten uca doğru hafif verev kesilmiştir (fig. 10, lev. 7.4-5). Karia Bölgesi'nde sadece Lagina ve Stratonikeia'daki çağdaş yapılarda tespit edilen bu tip *mutulus*lar Augustus Dönemi'ne tarihlenen Pisidia Antiokheiası Augustus Kutsal Alan Portikosu'nun *dorik geison*larında da görülmektedir⁷⁴ (fig. 11, lev. 7.6). Sözü edilen bu örneklerin tamamının Augustus Dönemi'ne tarihlenmesi, uç kısma doğru verev kesilen *mutulus* plakalarının sadece bu dönemde çalışıldığını ortaya koymaktadır.

Guttaeda görülen bir diğer değişim, *mutulus* plakasının yüzeyine dağılımlarında tespit edilmiştir. Erken evrelerde özellikle üçlü dizimde *guttae* sıralarının arasındaki mesafe, *guttae*nin çapının yaklaşık 2 katı ya da 2 katından biraz fazladır⁷⁵. Bu oran MÖ 377-353 yıllarına tarihlenen Labraunda Andron B⁷⁶ ile MÖ 351-344 yıllarına tarihlenen Andron A'da⁷⁷ yaklaşık 1,5 katı olarak uygulanmıştır. MÖ 300 civarına tarihlenen Troia Athena Tapınağı'nda⁷⁸ *guttae* sıraları arasındaki mesafe *guttae* çapının 1,1 katı iken yine MÖ 300

⁶⁹ Rumscheid 1994, 314.

⁷⁰ Lauter 1986, 271, lev. 39b.

⁷¹ Rumscheid 1994, 314, kat. 100.1, lev. 62.1.

⁷² Rocco - Livadiotti 2011, 401, fig. 22b.

⁷³ Gider-Büyüközer 2013, 720-722, kat. 49.2, fig. 418.

⁷⁴ Taşlıalan 1993, 114-115, 279, çiz. 31, lev. 117; Taşlıalan 1994, 250-251, çiz. 7; Drew-Bear 1995, 14; Mitchell - Waelkens 1998, 141-146, 167.

⁷⁵ MÖ 5. yy yapılarında inşa edilen Olympia Zeus Tapınağı, Atina Propylaia, Parthenon ve Hephaisteion gibi yapılarda üçlü dizimde *guttae* sıraları arasındaki mesafe *guttae* çapının 2 katından fazladır.

⁷⁶ Hellström - Thieme 1981, 58-70, fig. 18; Gider-Büyüközer 2013, 632, kat. 33.4, fig. 289a-b.

⁷⁷ Hellström - Thieme 1981, 71-74, fig. 26; Gider-Büyüközer 2013, 636, kat. 34.3, fig. 294a-b.

⁷⁸ Goethert - Schleif 1962, 17, lev. 14c; Rumscheid 1994, 18-19, kat. 74.4, lev. 50.4.

civarına tarihlenen Lindos Athena Tapınağı'nda⁷⁹ *guttaenin* çapı ile aralarındaki mesafe neredeyse eşitlenmiştir. MÖ 299-270 yıllarına tarihlenen Samothrake Arsinoeionu'nda⁸⁰ *guttae* arasındaki mesafe *guttaenin* çapının 1,75 katı, MÖ 3. yy yapılarından Limyra Ptolemaionu⁸¹, Priene Tiyatrosu *proskenionu*⁸² ile Lindos Stoası'nda⁸³ 1,5 katı, Belevi Mausoleumu'nda⁸⁴ ise 1,3 katıdır. Knidos Dorik Stoa'da *guttae* arasındaki mesafe *guttaenin* çapına eşittir⁸⁵. Bu durum MÖ 3. yy'dan itibaren üçlü dizimde, *guttae* arasındaki mesafenin kapanmaya başladığını göstermektedir (lev. 1-4).

Figür 10: Stratonikeia Dorik Yapı B

Figür 11: Pisidia Antiokheiası Augustus KA Portikosu

MÖ 2. yy'a gelindiğinde *guttae* arasındaki mesafenin daralmaya devam ettiği ve MÖ 2. yy'ın 2. yarısından itibaren üçlü dizimde *guttae* sıraları arasındaki mesafenin *guttaenin* çapından daha az olduğu görülmektedir (lev. 5-6). MÖ 197-159 yıllarına tarihlenen Pergamon Athena Kutsal Alanı L Şekilli Stoa⁸⁶ (lev. 5.1) ile MÖ 159-138 yıllarına tarihlenen Atina Attalos Stoası'nda (lev. 6.4) *guttae* çapı ile arasındaki mesafe eşit iken MÖ 160 civarına tarihlenen Kos Asklepionu Tapınak A⁸⁷ (lev. 5.3) ile MÖ 159-138 yıllarına tarihlenen Pergamon Hera Basileia Tapınağı'nda⁸⁸ (lev. 6.3) *guttae* arasındaki mesafe daralarak, *guttae* çapının 0,8 katına düşmüştür. Stilistik açıdan MÖ 2. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilen Pergamon Mermer Salon'un *geison*larında ise *guttae* arasındaki mesafe *guttae* çapının yarısıdır⁸⁹ (lev. 5.2).

MÖ 29/28 yıllarına tarihlenen Aphrodisias Tiyatrosu *proskenionu*nda *guttae* arasındaki mesafe, *guttae* çapının 0,8 katıdır (lev. 7.1). Augustus Dönemi'ne tarihlenen Lagina Kuzey Stoa (fig. 13, lev. 7.4), MS 20-60 yıllarına tarihlenen Aphrodisias *Sebasteionu* Güney Portiko (lev. 9.1), Ephesos Nero Stoası⁹⁰ (lev. 9.4) ve Ephesos Domitian Tapınak Terası'nın *geison*larında⁹¹ (lev. 9.5) *guttae* arasındaki mesafe, *guttae* çapının 0,7 katıdır.

⁷⁹ Dyggve 1960, 105-107, lev. IV.H, IV.J.

⁸⁰ McCredie *et al.* 1992, 70-73, lev. 52; Rumscheid 1994, 52-53, kat. 375.6, lev. 200.4-5.

⁸¹ Borchhardt – Stanzl 1990, 80, fig. 38; Borchhardt 1991, 309, fig. 7; Stanzl 1993, 184, lev. 45, fig. 10; Rumscheid 1994, 24, 92-98, kat. 130.3, lev. 76.4.

⁸² Wiegand – Schrader 1904, 235-257, fig. 242-243; von Gerkan 1921, lev. 6.3, 19-20, 21.1, 26.1; De Bernardi Ferrero 1970, 9-20, fig. 13; De Bernardi Ferrero 1974, 92, fig. 128; Rumscheid 1994, 45-46, kat. 31.5, lev. 169.1-2.

⁸³ Dyggve 1960, 229-232, fig. VI.F, VI.G, 1-3.

⁸⁴ Praschniker – Theuer 1979, 17, fig. 14.2.

⁸⁵ Gider-Büyükközer 2013, 610-611, kat. 30.7-8, fig. 262-263. Yapı için bk. Love 1970, 149, dn. 2; Love 1972, 64, dn. 7; Coulton 1976, 245-246; Love 1978, 1116-1117.

⁸⁶ Bohn 1885, 28-49, lev. 22; Rumscheid 1994, 35, kat. 188.5, lev. 113.6.

⁸⁷ Schazmann 1932, 11-12, lev. 4.5, 5.8, 26.20-22.

⁸⁸ Schazmann 1923, 104-110, lev. 34.7; Rumscheid 1994, 36, kat. 207.4, lev. 120.1-2, 6-7.

⁸⁹ Filgis – Radt 1986, 49-51, lev. 38.1, 69a-c; Rumscheid 1994, 112-118, kat. 244.10, lev. 137.3, 5, 138.1.

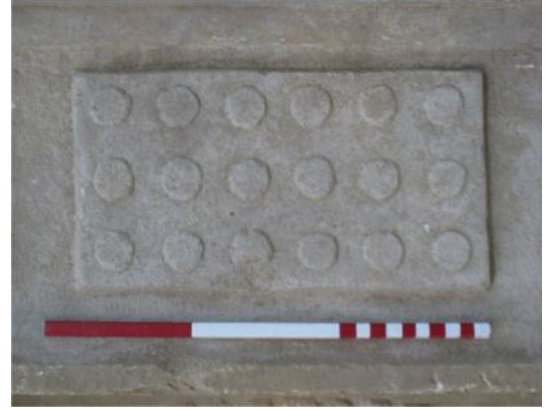
⁹⁰ Wilberg 1923, 80-81, fig. 133, 136; Lang 1985, 176-180, lev. 20, fig. 1; Steskal 2010, lev. 231-232.

⁹¹ Steskal 2010, lev. 235.2.

Aphrodisias *Sebasteionu* Kuzey Portiko'ya ait *geison* bloklarının bir kısmında *guttae* çapı ile arasındaki mesafe eşit iken bir kısmında 0,7 oranındadır (fig. 17, lev. 8.5). Pisidia Antiokheiası Augustus Kutsal Alan Portikosu'nun *geison*larında ise 0,5-0,7 arasında değişen değerler elde edilmiştir (fig. 11, lev. 7.6). Bu örnekler sık dizime sahip *guttaenın* Geç Hellenistik Dönem'de çalışılmaya başlandığını ve Roma Dönemi'nde yaygınlaştığını göstermektedir⁹².

Figür 12: Belevi Mausoleumu

Figür 13: Lagina Kuzey Stoa

Sık dizime sahip *guttaenın* kullanılmaya başlanmasıyla birlikte erken evrelerde özellikle *geison soffiti* ile *guttae* arasında bırakılan mesafe kapanmaya başlamış ve *guttae* kenara çekilmiştir. MÖ 4. yy yapılarında *geison soffiti* ile *guttae* arasındaki mesafe korunmuş iken (fig. 14) MÖ 300 civarına tarihlenen Lindos Athena Tapınağı ve Kutsal Alan *Propylonu*'nun *geison*larında⁹³ *guttae geison soffitine* yaklaşmıştır (lev. 2.2-3). Bu uygulama MÖ 299-270 yıllarına tarihlenen Samothrake *Arsinoeionu*⁹⁴ (lev. 2.4), MÖ 3. yy'nin ilk yarısına tarihlenen Belevi Mausoleumu'nun *dorik geisonları*⁹⁵ (fig. 12, lev. 3.1), MÖ 3. yy'nin son çeyreğine tarihlenen Limyra *Ptolemaionu* (lev. 4.1) ile MÖ 3. yy sonuna tarihlenen Lindos *Stoası*'nda da görülmektedir (lev. 4.4). Buna karşın, MÖ 3. yy'nin ilk yarısına tarihlenen Knidos *Dorik Stoa* (lev. 2.5), MÖ 3. yy ortasına tarihlenen Kamiros *Dorik Stoa* (lev. 3.2), MÖ 221-200 yıllarına tarihlenen Delos *Philippos Stoa*sı (lev. 3.3), MÖ 3. yy'nin 2. yarısına tarihlenen Priene *Asklepios Kutsal Alan Stoası*⁹⁶ ile Priene *Tiyatrosu proskenionunun*⁹⁷ *dorik geison*larında (lev. 4.2) *geison soffiti* ile *guttae* arasındaki mesafe azalmış olsa da, kısmen korunmuştur. Bu da Anadolu ve yakın çevresindeki MÖ 3. yy yapılarında kenara çekilmiş *guttae* ile eski gelenekte işlenen *guttaenın* birarada kullanıldığını göstermektedir. Tamamen geriye çekilmiş *guttae* daha çok MÖ 2. yy'da yaygındır. Bu örneklerde *guttae*, *mutulus* plakasının dört tarafında da kenara yaslandırılmıştır⁹⁸ (lev. 5-6). Erken İmparatorluk Dönemi'ne gelindiğinde birkaç istisna dışında kenara çekilmiş *guttaenın* kullanımı devam etmiştir⁹⁹ (lev. 7-9). Bu dönemde kenardaki *guttaenın* bir kısmı tam yuvarlak değil, $\frac{3}{4}$ oranında işlenmiştir. $\frac{3}{4}$ oranında işlenmiş *guttae* Aphrodisias *Tiyatrosu proskenionuna* ait

⁹² Augustus Dönemi'ne tarihlenen Ephesos *Prytaneionu*'nda uygulanan 2 katı oran klasik etkinin yansıması olmalıdır. Bk. Steskal 2010, 193-194, lev. 60.

⁹³ Dyggve 1960, 105-107, lev. IV.H, IV.J (tapınak); 162-165, lev. V.F, V.G, V.H (propylon).

⁹⁴ McCredie *et al.* 1992, 70-73, lev. 52; Rumscheid 1994, 52-53, kat. 375.6, lev. 200.4-5.

⁹⁵ Praschniker - Theuer 1979, 17, fig. 14-16a; Rumscheid 1994, 9, kat. 28.4, lev. 12.2; Strocka 2005, 346.

⁹⁶ Wiegand - Schrader 1904, 136-139, fig. 107-108; Kienlin 2000, 80-81, fig. 2; Kienlin 2004, 86-89, 268, lev. 237-238.

⁹⁷ Wiegand - Schrader 1904, 235-257, fig. 242-243; von Gerkan 1921, lev. 6.3, 19-20, 21.1, 26.1; De Bernardi Ferrero 1970, 9-20, fig. 13; Rumscheid 1994, 45-46, kat. 31.5, lev. 169.1-2.

⁹⁸ Atina *Attalos Stoa*sı'nda *geison soffiti* ile *guttae* arasında mesafe vardır. Bk. lev. 6.4.

⁹⁹ MÖ 29/28 yıllarına tarihlenen Aphrodisias *Tiyatrosu proskenionunun geison* bloklarının bir kısmında (Reynolds 1982, 161-162, lev. 2.25-26; Rumscheid 1994, 9, kat. 17.5, lev. 10.3; Gider-Büyüközer 2013, 494, kat. 4.5, fig. 128a-b) ve Augustus Dönemi'ne tarihlenen Ephesos *Prytaneionu*'nun *dorik geison*larında *geison soffiti* ile *guttae* arasında mesafe vardır (Steskal 2010, 49-50, 179-182, lev. 60).

geison bloklarının bir kısmında, Halikarnassos Tiyatrosu *proskenionunun* Roma Dönemi tamirat evresine ait *geisonlar* (lev. 8.3) ile *scaenae fronsuna* ait *geisonlarda*¹⁰⁰ (lev. 8.4) tespit edilmiştir. Stratonikeia Dorik Yapı A'nın *geisonlarında* ise sadece köşelerdeki *guttae* $\frac{3}{4}$ ölçüsünde işlenmiştir (fig. 15, lev. 8.1).

Figür 14: Miletos Liman Stoası

Figür 15: Stratonikeia Dorik Yapı A

Erken İmparatorluk Dönemi yapılarında dört tarafta da kenara yaslandırılmış *guttaeya* sahip *mutulus* plakalarının yanı sıra bunun tam tersi uygulama olan dört tarafta da mesafe bırakılarak, içe çekilmiş *guttaeya* sahip *mutulus* plakalarının varlığı da tespit edilmiştir. Augustus Dönemi'ne tarihlenen Pisidia Antiokheiası Augustus Kutsal Alan Portikosu'nun *geisonlarında* *guttae* içe çekilmiştir (fig. 11, lev. 7.6). Yine Augustus Dönemi yapılarından olan Lagina Kuzey Stoa'ya ait *dorik geison* bloklarının bir kısmında *guttae mutulus* plakasının dört tarafında da içe doğru çekilmiş (fig. 2) fakat bir kısmında *guttae* dört tarafta da kenara yaslandırılmıştır (fig. 13, lev. 7.4). Benzer uygulama Lagina Doğu Stoa ile Stratonikeia Dorik Yapı B'de de görülmektedir (fig. 10, lev. 7.5). Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen Menderes Magnesiası Artemis Kutsal Alanı Kuzey Stoa¹⁰¹ ile Hyllarima Dorik Portiko'nun¹⁰² *geisonlarında* da *guttae* içe çekilmiştir. Bu nedenle *guttaenin* içe çekilmesinin klasistik etkiyle yeniden ortaya çıktığı fakat Klasik Dönem yapılarında sadece *geison soffiti* ile *guttae* arasında bırakılan açıklığın bu dönemde *mutulus* plakalarının dört tarafına da uygulandığı söylenebilir.

Dorik geisonların bir kısmında *guttaenin* yüzeyinde farklı uygulamalar tespit edilmiştir. MÖ 3. yy yapılarından Belevi Mausoleumu (fig. 12) ile Samos Kastro Tigani Hellenistik Villa'nın kuzey peristiline ait *dorik geisonlarda*¹⁰³ pergel deliği görülebilmektedir. Aphrodisias Tiyatrosu *proskenionu* *dorik geison* bloklarının bir kısmı (lev. 7.1) ile Stratonikeia Dorik Yapı B'nin dış sıralı *dorik geisonunda* (lev. 7.5), *guttaenin* her birinin ortasında + şeklinde kazıma çizgiler vardır. Bu tip *guttaeya* sahip *dorik geison* Lagina Hekate Kutsal Alanı'nın kuzeydoğu köşesinde yapılan kazı çalışmalarında da bulunmuştur. *Guttaenin* yüzeyinde bulunan + şeklindeki bu kazıma çizgiler mimari izlerdir. *Guttaenin* açılacağı bölümün yüzeyi önce yatay ve dikey çizgilerle bölünmüş, bu çizgilerin kesiştiği noktalara pergel yerleştirilerek *guttaenin* çapı belirlenmiş ve etrafı oyulmuştur. *Dorik geisonların* tamamında *guttae* bu şekilde işlenir. Fakat blokların büyük bir kısmında *guttaenin* yüzeyi perdahlanarak bu izler silinmiştir. Bir kısmında ise bu çizgiler kazıma olarak değil de kalemle çizilmiş olmalıdır. Kos Asklepionu Tapınak A'nın *geison* bloklarında *guttaenin* merkezinde pergel deliği çok net görülmekte iken, kazıma çizgiler yoktur (lev. 5.3). Bu da *guttaenin* merkezini belirleyen çizgilerin kalemle ya da boyayla çizildiğinin ve sonrasında

¹⁰⁰ Gider-Büyüközer 2013, 549, kat. 14a.3, fig. 190a-b; 551, kat. 14b.3, fig. 193a-b.

¹⁰¹ Humann 1904, 100, fig. 102. Tarihi için bk. Humann 1904, 100-102; Pülz 1989, 41, dn. 245; Rumscheid 1994, 84, dn. 126, 314.

¹⁰² Varinlioğlu - Debord 2003, 88-89, fig. 4; Gider-Büyüközer 2013, 564-565, fig. 206.

¹⁰³ Tölle-Kastenbein 1974, 35-42, fig. 62-64, Z 38-47; Rumscheid 1994, kat. 80.10, lev. 54.2.

silindiğinin kanıtıdır. Marmaris'in yaklaşık 25 km güneybatısındaki Bayır Köyü'nün meydanında yer alan, aynı yapıya ait iki *geison* bloğunda, *guttaenun* merkezi genişçe ve derince oyulmuştur (lev. 4.5)¹⁰⁴. Benzer uygulama Bargylia Agorası'nın *geison*larında da görülmektedir (lev. 9.2).

Dorik geisonlar üzerine yapılan çalışmalar, *viae* genişliğinde değişimler olduğunu ortaya koymuştur (tab. 1). Bu bağlamda yapılan oranlamalarda, MÖ 4. yy yapılarında *mutulus* genişliğinin yaklaşık 1:4 oranında çalışılan *viae*nin, dönem ilerledikçe genişliklerinin de azaldığı sonucuna varılmıştır (fig. 16-17). MÖ 4. yy'a ait *dorik geison*larda genellikle 1:0,26 oranı (lev. 1-2), MÖ 3. yy yapılarında ise 1:0,26 ile 1:0,23 arasında değişen oranlar tespit edilmiştir (lev. 2-4). MÖ. 2. yy'da uygulanan 1:0,23-1:0,21 oranları, *viae* genişliği *mutulus* genişliğinin yaklaşık 1:5 oranında belirlendiğini göstermektedir (lev. 5-6).

Figür 16: Labraunda Andron B

Figür 17: Aphrodisias Sebasteionu Kuzey Portiko

Augustus Dönemi ile birlikte, *viae* genişliklerindeki daralma artarak devam etmiştir. MÖ 29/28 yıllarına tarihlenen Aphrodisias Tiyatrosu *proskenionu*'nda uygulanan 1:0,23 oranı, Augustus Dönemi'ne tarihlenen Ephesos *Prytaneionu*'nda tespit edilen 1:0,26 oranı ile Stratonikeia Tiyatrosu *proskenionunun* Augustus Dönemi'ndeki tamirat evresine ait *geison-sima* bloğunda uygulanan 1:0,22 oranı eski geleneğin devam ettirildiğini gösterse de, bu döneme ait diğer yapılarda tespit edilen oranlar 1:0,18 ile 1:0,15 arasında değişmektedir (tab. 1). MS 20-60 yıllarına tarihlenen Aphrodisias *Sebasteionu* Kuzey ve Güney Portiko'da oranların 1:0,13'e kadar düştüğü görülmektedir. Ephesos Nero Stoası'nda uygulanan 1:0,12 oranı ile Ephesos Domitian Tapınak Terası'nda uygulanan 1:0,10 oranı, MS 1. yy'ın sonlarına doğru *viae* genişliğinin *mutulus* genişliğinin yaklaşık 1:10 oranına ulaştığını göstermektedir. Tüm bu veriler erken evrelerde geniş olan *viae*nin dönem ilerledikçe istikrarlı bir şekilde daraldığını ortaya koymaktadır¹⁰⁵.

Değerlendirme ve Sonuç

MÖ 4. yy yapılarındaki *dorik geison*larda, *mutulus* plakaları ile *guttae* yüksek çalışılmıştır. *Geison soffiti* ile damlalık arasındaki alana yerleştirilen *mutulus* plakaları, sözü edilen bu iki bölümle de bağlantılıdır. *Geison soffiti* ile *guttae* arasındaki mesafe korunmuştur. Bu yüzyılda *mutulus* plakalarının eğim derecesi 8° ile 10° arasında değişmektedir. *Viae* genişliği ise *mutulus* genişliğinin yaklaşık 1:4 oranında çalışılmıştır (lev. 1-2).

*Dorik geison*larda, MÖ 3. yy'ın ilk yarısına tarihlenen yapıların bir kısmında *mutulus* plakaları eski gelenekte olduğu gibi yüksek çalışılmıştır. Buna karşın, ilk kez bu evreye

¹⁰⁴ Bozburun Yarımadası'nda bulunan Bayır Köyü'nün 2 km kuzeydoğusundaki Yoncağız tepesi üzerinde ve çevresinde bulunan kalıntılar antik Syrna yerleşimi olarak lokalize edilmiştir (Fraser - Bean 1954, no. 16). *Dorik geison* blokları, Syrna antik kentinde dor düzeninde inşa edilen bir yapının varlığını belgelemesi açısından önemlidir. *Geison* bloklarının stil özellikleri MÖ 3. yy sonları-2. yy başlarına işaret etmektedir.

¹⁰⁵ *Viae* genişliğinin *mutulus* genişliğine oranı için bk. Gider-Büyüközer 2013, 389-391, tab. 49.

tarihlenen birkaç yapıda *mutulus* plakalarının yüksekliklerini yitirmeye başladığı da görülmektedir (lev. 2-4). Benzer durum *guttae* için de söylenebilir. MÖ 3. yy'ın ilk yarısından itibaren *guttae*nin yüksekliği azalmaya başlamıştır. *Geison soffiti* ile damlalık arasındaki alana yerleştirilen *mutulus* plakalarının, sözü edilen bu iki bölümle de bağlantısı devam etmektedir. MÖ 3. yy'da *guttae*nin *mutulus* yüzeyine dağılımında değişimler yaşanmıştır. İlk kez bu yüzyılda, üçlü dizimde, *guttae* sıralarının arasındaki mesafe *guttae* çapına eşitlenmiştir. Bu döneme ait yapıların bir kısmında eski gelenekte olduğu gibi *guttae* arasındaki mesafenin *guttae* çapının yaklaşık 2 katı olarak belirlendiği de görülmektedir. Bu durum MÖ 3. yy'da eski gelenek ile yeni modanın birarada kullanıldığını göstermektedir. Mevcut yapılar, bu yüzyılda *mutulus*ların eğim derecesinin genellikle 10°-15,5° arasında değiştiğini göstermektedir. *Viae* genişliği ile *mutulus* genişliği arasında ise 1:0,26 ile 1:0,23 arasında değişen oranlar tespit edilmiştir.

MÖ 2. yy, *dorik geison*larda dejenerasyonun yaşandığı dönemdir. Bu yüzyılda *mutulus* plakaları çoğunlukla ince plaka şeklinde işlenmiş, *guttae* da oldukça körelmiştir (lev. 5-6). Zaman zaman kısmen belirgin çalışılmış *mutulus* plakalarına rastlansa da, bu yüzyılda yüksek çalışılan *guttae* yoktur. *Guttae*nin *mutulus* plakasının yüzeyindeki dağılımlarında, MÖ 4. ve 3. yy'dan farklı olarak bu yüzyılda, *guttae* dört tarafta da kenara yaslandırılmıştır. Bu evrede ilk kez *mutulus* plakalarının eğim derecesi oldukça azalmış ve hatta eğimsiz de işlenebildikleri tespit edilmiştir. Erken evrelerden itibaren *geison soffiti* ile damlalık arasındaki alana yerleştirilen *mutulus* plakaları, sözü edilen bu iki bölümle de bağlantılıdır. MÖ 2. yy'ın ilk yarısında *mutulus* plakalarının *geison soffiti* ve damlalık ile bağlantısı kesilmiş, böylece *geison soffiti*yle *mutulus* plakası arasında ve *mutulus* plakasıyla damlalık arasında ince bir *faskia* oluşmuştur. *Viae* genişliği *mutulus* genişliğinin yaklaşık 1:5 oranında belirlenmiştir.

MÖ 1. yy'da Anadolu'da yaşanan siyasi karışıklıklar ekonomiye de yansımış, bu nedenle yeni mimari projeler başlayamamış, var olan pek çok mimari proje de kesintiye uğramıştır. Bu nedenle MÖ 1. yy'a tarihlenen yapıların sayısı yok denecek kadar azdır. Anadolu'daki antik kentlerde ancak MÖ 1. yy'ın son 30 yılından itibaren yoğun imar faaliyetleri başlamıştır.

Augustus Dönemi'nde inşa edilen *dorik* yapılarda, *geison*ların alt yüzeyine işlenen *mutulus* plakaları ile *guttae*da dönemsel stil özelliklerini belirlemek mümkündür. *Geison soffiti* ve damlalık kısmı ile bağlantısı koparılan, böylece *geison*un alt yüzeyine asılı duran birer süs ögesine dönüşmüş *mutulus* plakaları bu evrede yaygınlaşmıştır. Erken evrelerden itibaren *dorik mutulus*larda uygulanan eğim bu evrede ya hiç uygulanmamış ya da eğim derecesi düşürülmüş *mutulus*lar tercih edilmiştir. Ayrıca bu dönemde inşa edilen birkaç yapıda *mutulus* plakaları dipten uca doğru hafif verev kesilmiştir. Bu nedenle, kenarları hafif verev kesilen *mutulus* plakalarının Augustus Dönemi'nde çalışılan bir stil olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. *Guttae* silindirik biçimli işlenmiş olup, oldukça izoledir. MÖ 2. yy yapılarında dört tarafta da kenara yaslandırılan *guttae*, bu evrede inşa edilen bazı yapılarda içe doğru çekilmiş, böylece *mutulus* plakalarının her bir kenarında boşluklar oluşmuştur. *Mutulus* plakaları arasındaki *viae* da daralmıştır (lev. 7).

MS 1. yy yapılarında, *mutulus* plakaları ile *guttae*ya sahip kanonik *dor geison*larının kullanımı devam etmiştir¹⁰⁶. Bunların çoğunluğunda *mutulus* plakaları oldukça ince işlenmiş,

¹⁰⁶ MS 1. yy yapılarından Aphrodisias Sebasteionu, Stratonikeia Dorik Yapı A, Hyllarima Dorik Portiko, Knidos Dorik Agora, Sidyma Dorik Stoa, Bargylia Agorası, Blaundos Tapınak 2'nin portikosu, Ephesos Nero Stoası, Aizanoi Tiyatrosu, Ephesos Domitian Tapınak Terası, Oinoanda Mk 2 yapısı, Balboursa Dorik Yapı ile İsmaili (Asar) Dor Tapınağı'nda kanonik *dor geison*ları uygulanmıştır. Ayrıca bu tip *geison* Kos Asklepieionu Üst Teras Stoası'nın tamirat evresinde de kullanılmıştır. C. Berns, Roma Dönemi yapılarında çoğu zaman *mutulus-guttae*dan yoksun *geison*ların tercih edildiğini savunmaktadır (Berns 1999, 116). Fakat mevcut örnekler MS 1. yy yapılarında

bu nedenle *viae* ince bir çizgisel hatta dönüşmüştür (lev. 8-9). *Geison soffiti* ve damlalık kısmıyla bağlantısı koparılan, bağımsız *mutulus* plakaları bu yüzyılda oldukça yaygındır. Silindirik biçimli *guttae* oldukça izoledir. MS 1. yy'a tarihlenen bazı yapılarda, *metopların* daralmasına paralel olarak, *metoplar* üzerine gelen *mutulus* plakalarının genişliğinin azaltıldığı görülmektedir. Dar olan *mutuluslara* 3x5 *guttae* işlenebildiği gibi, bunlarda çapları küçültülmüş 3x6 *guttae* da bulunabilmektedir. Bu dönemde de eğim derecesi oldukça düşük *mutulus* plakaları uygulanmıştır. *Viae* genişliği ile *mutulus* genişliği arasındaki oran Augustus Dönemi yapılarında 1:0,18 ile 1:0,16 arasında değişen değerlere sahip iken, MS 1. yy'ın sonlarına doğru 1:0,10 oranına kadar düşmüştür.

MS 2. yy yapılarında, *mutulus* plakaları ile *guttaeya* sahip kanonik *dor geisonların* kullanımı oldukça azalmıştır. Bu yüzyılda sadece Kos Agorası'nın tamirat evresine ait *geisonlar mutulus-guttaeya* sahiptir¹⁰⁷. *Mutulus* plakaları ile *guttaenun* oldukça izole verildiği bu bloklarda, *metoplar* üzerine gelen *mutulus* plakaları daha dar işlenmiştir.

Sonuç olarak; *dorik* bir *geisonun* karakteristiği olan *mutulus-guttae* MÖ 6. yy başından itibaren *dorik* yapılardaki yerini almış ancak MÖ 530 civarında tam formunu yakalayarak 3x6 *guttae* sayısına ulaşmıştır. Klasik Dönem'de birkaç istisna dışında *mutulus-guttaenun* biçimi nettir. Geç Klasik-Erken Hellenistik Dönem'den itibaren *mutulus-guttaenun* düzenlenişinde değişim yaşanmaya başlandığı ve bu değişimin Geç Hellenistik Dönem'de eğim derecesi düşürülmüş, ince *mutulus* plakaları, izole işlenmiş, sık dizime sahip *guttae* ve ince çizgisel bir hatla belirlenen *viae* şeklinde yapılardaki yerini aldığı görülmektedir. Bu stil özellikleri Roma Dönemi stilinin oluşmasına büyük oranda katkı sağlamıştır.

dorik geisonlar ile *ionik geisonların* aynı oranda çalışıldığını göstermektedir. Detaylı bilgi için bk. Gider-Büyüközer 2013, 309-330.

¹⁰⁷ Rocco - Livadiotti 2011, 401, fig. 22b.

Bibliyografya

Antik Kaynaklar

- Vitr. (=Vitruvius, *De Architectura*)
Kullanılan Çeviri: Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, (Çev. S. Güven), 1998.

Modern Kaynaklar

- Bankel 2004 H. Bankel, "Knidos. Das Triopion. Zur Topographie des Stammesheiligtums der dorischen Hexapolis", Eds. E.-L. Schwandner – K. Rheidt. *Macht der Architectur - Architectur der Macht*, 2004, 100-113.
- Barletta 2001 B. A. Barletta, *The Origins of the Greek Architectural Orders*, Cambridge, 2001.
- Barletta 2016 B. A. Barletta, "Monumentality and Foreign Influence in Early Greek Temples", Ed. M. M. Miles. *A Companion to Greek Architecture*, Oxford, 2016, 31-45.
- Benndorf – Niemann 1884 O. Benndorf – G. Niemann, *Reisen in Lykien und Karien I*, Wien, 1884.
- Berns 1999 C. Berns, "Der Hellenistische Grabturm von Olba", *Olba II.1*, 1999, 111-129.
- Berns 2003 C. Berns, *Untersuchungen zu den Grabbauten der frühen Kaiserzeit in Kleinasien*, Asia Minor Studien 51, 2003.
- Bohn 1885 R. Bohn, *Das Heiligtum der Athena Polias Nikephoros*, AvP II, Berlin, 1885.
- Bohn 1896 R. Bohn, *Die Theater-Terrasse*, AvP IV, Berlin, 1896.
- Borchhardt – Stanzl 1990 J. Borchhardt – G. Stanzl, "Ein hellenistischer Bau des Herrscher-Kultes: Das Ptolemaion in Limyra", *Götter, Heroen, Herrscher in Lykien*, Wien, 1990, 79-84.
- Borchhardt 1991 J. Borchhardt, "Ein Ptolemaion in Limyra", *Revue archéologique, Bulletin de la SFAC*, 1991, 309-322.
- Bruns-Özgan 2002 C. Bruns-Özgan, *Knidos Antik Kent Rehberi*, Konya, 2002.
- Clarke et al. 1902 J. T. Clarke – F. H. Bacon – R. Koldewey, *Investigations at Assos*, Boston, 1902.
- Conze – Schazmann 1911 A. Conze – P. Schazmann, *Mamurt-Kaleh: Ein Tempel der Göttermutter unweit Pergamon*, Berlin, 1911.
- Coulton 1976 J. J. Coulton, *The Architectural Development of the Greek Stoa*, Oxford, 1976.
- Coulton 1977 J. J. Coulton, *Greek Architects at Work: Problems of Structure and Design*, London, 1977.
- Coulton 1982 J. J. Coulton, "Oinoanda: The Doric Building (Mk2)", *AnatSt* 32, 1982, 45-59.

- De Bernardi Ferrero 1970 D. De Bernardi Ferrero, *Teatri classici in Asia Minore III*, Roma, 1970.
- De Bernardi Ferrero 1974 D. De Bernardi Ferrero, *Teatri classici in Asia Minore IV*, Roma, 1974.
- Deubner 1990 O. Deubner, "Eine pergamenische Architekturordnung?", Eds. B. Otto - F. Ehrl. *Echo. Beiträge zur Archäologie des mediterranen und alpinen Raumes*, Innsbruck, 1990, 89-97.
- Dinsmoor 1933 W. B. Dinsmoor, "The Tempel of Apollo at Bassae", *MMS* 4.2, 1933, 204-227.
- Dinsmoor 1950 W. B. Dinsmoor, *The Architecture of Ancient Greece*, London, 1950.
- Drew - Bear 1995 Th. Drew-Bear, "Pisidia Antiocheia'sının Parlak Dönemlerini Yansıtan Yazıtlar", 12. *AST*, 1995, 13-17.
- Durm 1910 J. Durm, *Die Baukunst der Griechen*, Leipzig, 1910.
- Dyer 1906 L. Dyer, "Details of the Olympian Treasuries", *JHS* 26, 1906, 46-83.
- Dyggve 1960 E. Dyggve, *Le Sanctuaire d'Athana Lindia et l'architecture Lindienne, Lindos III.1. Fouilles de l'Acropole 1902-1914 et 1952*, Berlin, 1960.
- Filges 2006 A. Filges, Blaundos. Berichte zur Erforschung einer Kleinstadt im lydisch-phrygischen Grenzgebiet, *IstForsch* 48, 2006.
- Filgis - Radt 1986 M. N. Filgis - W. Radt, *Die Stadtgrabung I: Das Heroon*, AvP XV.1, Berlin, 1986.
- Fraser - Bean 1954 P. M. Fraser - G. E. Bean, *The Rhodian Peraea and Islands*, Oxford, 1954.
- Gàbrici 1935 E. Gàbrici, "Per la storia dell'architettura dorica in Sicilia", *MonAnt* 35, 1935, 137-250.
- Gider 2012 Z. Gider, "Lagina Kuzey Stoanın Ön Cephe Düzenlemesi", Ed. B. Söğüt. *Stratonikeia'dan Lagina'ya*, A. A. *Tırpan'a Armağan*, İstanbul, 2012, 263-280.
- Gider-Büyüközer 2013 Z. Gider-Büyüközer, *Karia Bölgesi Dor Mimarisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2013.
- Goethert - Schleif 1962 F. W. Goethert - H. Schleif, *Der Athenatempel von Ilion*, *Denkmäler Antiker Architektur* 10, 1962.
- Hellström - Thieme 1981 P. Hellström - T. Thieme, "The Androns at Labraunda. A Preliminary Account of their Architecture", *MedmusB* 16, 1981, 58-74.
- Hoffelner 1999 K. Hoffelner, *Das Apollon-Heiligtum. Tempel, Altäre, Temenosmauer, Thearion (Alt Ägina I,3)*, Mainz am Rhein, 1999.

- Hornbostel-Hüttner 1979 G. Hornbostel-Hüttner, *Studien zur römischen Nischenarchitektur*, Leiden, 1979.
- Howe 1985 T. N. Howe, *The Invention of the Doric Order*, PhD. Diss., Harvard University, London, 1985.
- Humann 1904 C. Humann, Eds. J. Kohte – C. Watzinger. *Magnesia am Maeander. Bericht über die Ergebnisse der Ausgrabungen der Jahre 1891-1893*, Berlin, 1904.
- Ismaelli 2009 T. Ismaelli, *Hierapolis di Frigia III: Architettura Dorica a Hierapolis di Frigia*, İstanbul, 2009.
- Jacopi 1932 G. Jacopi, "Il tempio e il teatro di Apollo Eretimio", *CIRh* II, 1932, 77-116.
- Jacopi 1932/33 G. Jacopi, *Esplorazione Archeologica di Camiro II, Necropoli, Acropoli*, *CIRh* VI-VII, 1932/33.
- Kader 1995 I. Kader, "Heroa und Memorialbauten", Eds. M. Wörrle – P. Zanker. *Stadtbild und Bürgerbild im Hellenismus*, München, 1995, 199-229.
- Kalinka 1920 E. Kalinka, *Tituli Lyciae linguis Graeca et Latina conscripti 1: Pars Lyciae occidentalis cum Xantho oppido, Tituli Asiae Minoris II*, Vienna, 1920.
- Kawerau – Wiegand 1930 K. Kawerau – Th. Wiegand, *Die Paläste der Hochburg*, AvP V.1, Berlin, 1930.
- Klein 1991 N. L. Klein, *The Origins of the Doric Order on the Mainland of Greece: Form and Function of the Geison in the Archaic Period*, PhD. Diss., Bryn Mawr College, Philadelphia, 1991.
- Klein 1998 N. L. Klein, "Evidence for West Greek Influence on Mainland Greek Roof Construction and the Creation of the Truss in the Archaic Period", *Hesperia* 67.4, 1998, 335-374.
- Koldewey – Puchstein 1899 R. Koldewey – O. Puchstein, *Die Griechischen Tempel in Unteritalien und Sicilien*, Berlin, 1899.
- Lang 1985 G. J. Lang, "Zur oberen Osthalle der Agora, der „Neronischen Halle“ in Ephesos", Eds. M. Kandler – S. Karwiese – R. Pillinger. *Lebendige Altertumswissenschaft: Festgabe zur Vollendung des 70. Lebensjahres von Hermann Vettors*, Vienna, 1985, 176-180.
- La Rocca 2005 E. La Rocca, "Survey archeologica nell'area del golfo di Mandalya (Turchia)", *PP* 60, 2005, 392-418.
- Lauter 1986 H. Lauter, *Die Architektur des Hellenismus*, Darmstadt, 1986.
- Love 1970 I. C. Love, "A Preliminary Report of the Excavations at Knidos, 1969", *AJA* 74.2, 1970, 149-155.
- Love 1972 I. C. Love, "A Preliminary Report of the Excavations at

- Knidos, 1970", *AJA* 76.1, 1972, 61-76.
- Love 1978 I. C. Love, "A Brief Summary of Excavations at Knidos 1967-1973", *The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology, Vol. II*, Ankara, 1978, 1111-1133.
- Mansel 1970 A. M. Mansel, "1970 Yılı Perge Kazısına Dair Ön Rapor", *TürkArkDerg* 19-1, 1970, 169-184.
- Mansel 1975 A. M. Mansel, "Bericht über Ausgrabungen und Untersuchungen in Pamphylien in den Jahren 1957-1972", *AA*, 1975, 49-96.
- Martini 1984 W. Martini, *Das Gymnasium von Samos*, Samos XVI, 1984.
- McCredie *et al.* 1992 J. R. McCredie – G. Roux – S. M. Shaw – J. Kurtich, *The Rotunda of Arsinoe*, Samothrace 7, Princeton, 1992.
- Mert 2008 İ. H. Mert, *Untersuchungen zur hellenistischen und kaiserzeitlichen Bauornamentik von Stratonikeia*, *IstForsch* 50, 2008.
- Mertens 1993 D. Mertens, *Der alte Heratempel in Paestum und die archaische Baukunst in Unteritalien*, Mainz am Rhein, 1993.
- Mertens 1996 D. Mertens, "Die Entstehung des Steintempels in Sizilien", Ed. E.-L. Schwandner. *Säule und Gebälk. Zu Struktur und Wandlungsprozeß griechisch-römischer Architektur*, *Bauforschungskolloquium in Berlin vom 16. bis 18. Juni 1994*, 1996, 25-38.
- Mitchell – Waelkens 1998 S. Mitchell – M. Waelkens, *Pisidian Antioch: The Site and its Monuments*, London, 1998.
- Moretti 2012a J.-C. Moretti, "Claros, le temple d'Apollon : travaux réalisés en 2011", *Anatolia Antiqua* XX, Paris, 2012, 205-213.
- Moretti 2012b J.-C. Moretti, "Le temple de l'oracle d'Apollon a Claros" Ed. O. Henry, *Archéologies et espaces parcourus. Premières Rencontres d'Archéologie de l'IFEA İstanbul (11-13 Novembre 2010)*, İstanbul, 2012, 111-128.
- Pedersen 2004 P. Pedersen, "Halikarnassos and the Ptolemies II. The Architecture of Hellenistic Halikarnassos", Eds. S. Isager – P. Pedersen. *Halicarnassian Studies IV: The Salmakis Inscription and Hellenistic Halikarnassos* Odense, 2004, 145-164.
- Praschniker – Theuer 1979 C. Praschniker – M. Theuer, *Das Mausoleum von Belevi*, Ephesos VI, Wien, 1979.
- Pülz 1989 S. Pülz, *Untersuchungen zur kaiserzeitlichen Bauornamentik von Didyma*, *IstMitt-BH* 35, 1989.
- Reynolds 1981 J. M. Reynolds, "New Evidence for the Imperial Cult in Julio-Claudian Aphrodisias", *ZPE* 43, 1981, 317-327.

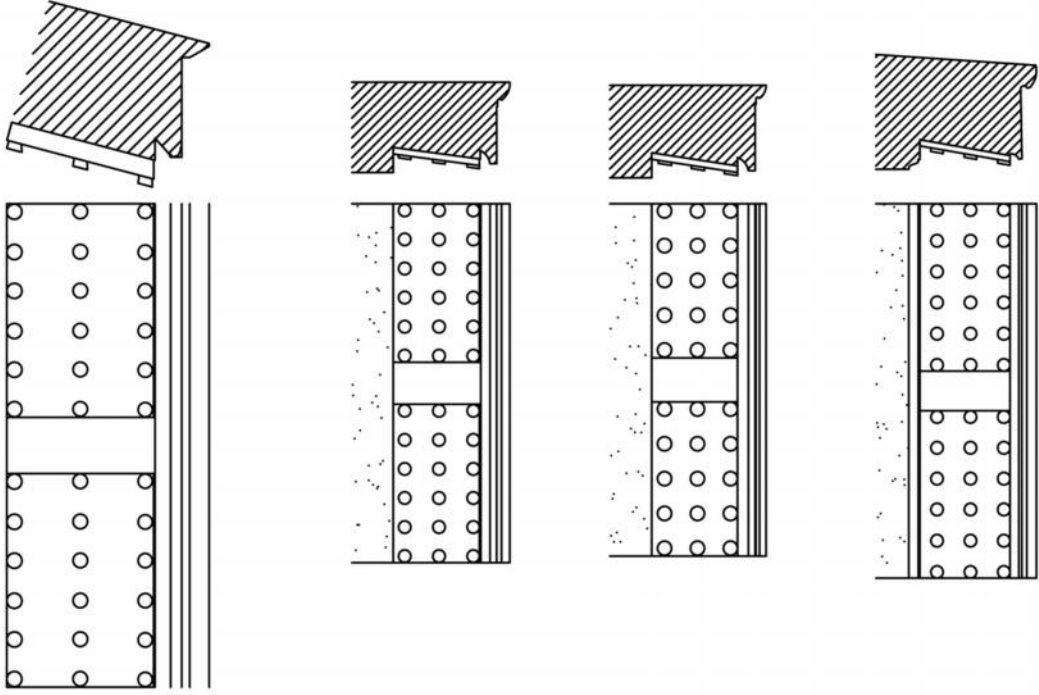
- Reynolds 1982 J. M. Reynolds, *Aphrodisias and Rome*, JRS Monograph 1, London, 1982.
- Reynolds *et al.* 2007 J. M. Reynolds, Ch. Roueché, G. Bodard, *Inscriptions of Aphrodisias*, <http://insaph.kcl.ac.uk/iaph2007>.
- Robertson 1969 D. S. Robertson, *Greek and Roman Architecture*, Cambridge, 1969.
- Rocco – Livadiotti 2011 G. Rocco – M. Livadiotti, “The Agora of Kos: The Hellenistic and Roman Phases”, Ed. A. Giannikouri. *The Agora in the Mediterranean from Homeric to Roman times. International Conference Kos, 14-17 April 2011, Atina, 2011*, 383-423.
- Rumscheid 1994 F. Rumscheid, *Untersuchungen zur Kleinasiatischen Bauornamentik des Hellenismus*, Mainz, 1994.
- Schazmann 1923 P. Schazmann, *Das Gymnasion. Der Tempelbezirk der Hera Basileia*, AvP VI, Berlin, 1923.
- Schazmann 1932 P. Schazmann, *Kos I: Asklepieion. Baubeschreibung und Baugeschichte*. Ed. R. Herzog, Berlin, 1932.
- Schwandner 1976 E.-L. Schwandner, “Der Ältere Aphaiatempel auf Aegina“, *Neue Forschungen in Griechischen Heiligtümern*, 1976, 103-120.
- Schwandner 1985 E. L. Schwandner, *Der Ältere Porostempel der Aphaia auf Aegina*, *Denkmäler Antiker Architektur* 16, 1985.
- Söğüt 2012 B. Söğüt, “Stratonikeia 2010 Yılı Çalışmaları”, 33. KST-IV, 2012, 395-419.
- Söğüt 2013 B. Söğüt, “Stratonikeia 2011 Yılı Çalışmaları”, 34. KST-III, 2013, 45-58.
- Stanzl 1993 G. Stanzl, “Das Sogenannte Ptolemaion in Limyra. Ergebnisse der Ausgrabungen”, Eds. J. Borchhardt – G. Dobesch. *Akten des II. Internationalen Lykien-Symposiums Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris* 18, Wien, 1993, 183-190.
- Steskal 2010 M. Steskal, *Das Prytaneion in Ephesos*, Ephesos XIV/4, Wien, 2010.
- Strocka 2005 V. M. Strocka, “Griechische Lowenkopf-Wasserspeier in Ephesos”, *Synergia, Festschrift für Fritz Krinzinger* (2005), 337-348.
- Strong 1963 D. E. Strong, “Some Observations on Early Roman Corinthian”, *JRS* 53, 1963, 73-84.
- Taşlıalan 1993 M. Taşlıalan, *Pisidia Antiocheia’sı Augustus Kutsal Alanı ve Tapınağının Rekonstrüksiyonu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 1993.
- Taşlıalan 1994 M. Taşlıalan, “Pisidia Antiocheia’sı 1992 Çalışmaları”, 4. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, 1994, 245-284.

- Tölle-Kastenbein 1974 R. Tölle-Kastenbein, *Das Kastro Tigani. Die Bauten und Funde griechischer, römischer und byzantinischer Zeit*, Samos XIV, 1974.
- Vallois 1923 R. Vallois, *Le Portique de Philippe*, Délos 7, Paris, 1923.
- Varinlioğlu - Debord 2003 E. Varinlioğlu - P. Debord, "Hyllarima 2001", 20. AST-II, 2003, 85-92.
- von Gerkan 1921 A. von Gerkan, *Das Theater von Priene*, Berlin, 1921.
- von Gerkan 1925 A. von Gerkan, *Kalabaktepe, Athenatempel und Umgebung*, Milet 1.8, Berlin, 1925.
- von Hesberg 1980 H. von Hesberg, *Konsolengeisa des Hellenismus und der frühen Kaiserzeit*, RM 24, 1980.
- von Kienlin 2000 A. von Kienlin, "Zum Heiligtum an der Agora von Priene", *Bericht über die 40. Tagung für Ausgrabungswissenschaft und Bauforschung vom 20. bis 23. Mai 1998 in Wien*, Bonn, 2000, 79-85.
- von Kienlin 2004 A. von Kienlin, *Die Agora von Priene*, PhD. Diss., Technische Universität München, München, 2004.
- Wiegand 1902 Th. Wiegand, "Zweiter vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen der königlichen Museen zu Milet", AA, 1902, 147-150.
- Wiegand - Schrader 1904 Th. Wiegand - H. Schrader, *Priene*, Berlin, 1904.
- Wilberg 1923 W. Wilberg, *Die Agora*, Ephesos III, Wien, 1923.
- Wulzinger 1941 K. Wulzinger, "Das Rathaus von Herakleia am Latmos", Ed. F. Krischen. *Antike Rathäuser*, Berlin, 1941, 22-33.
- Ziegenaus - de Luca 1968 O. Ziegenaus - G. de Luca, *Das Asklepieion. Der südliche Temenosbezirk in hellenistischer und frühromischer Zeit*, AvP XI.1, Berlin, 1968.
- Ziegenaus - de Luca 1975 O. Ziegenaus - G. de Luca, *Das Asklepieion. Der nördliche Temenosbezirk und angrenzende Anlagen in hellenistischer und frühromischer Zeit*, AvP XI.2, Berlin, 1975.

Levhaların Listesi

- Levha 1.1: Rhodos Apollon Eretimos Tapınağı (*Jacopi 1932, fig. 9*).
- Levha 1.2: Labraunda Andron B (*Gider-Büyüközer 2013, lev. 22.1, 26.1*).
- Levha 1.3: Labraunda Andron A (*Gider-Büyüközer 2013, lev. 22.2, 26.2*).
- Levha 1.4: Labraunda Anıt Mezar (*Gider-Büyüközer 2013, lev. 22.3, 26.3*).
- Levha 1.5: Amyzon Dorik Yapı (*Gider-Büyüközer 2013, lev. 22.7, 26.5*).
- Levha 1.6: Knidos Aslanlı Mezar (*Gider-Büyüközer 2013, lev. 22.8, 26.6*).
- Levha 1.7: Miletos Liman Stoası (*von Gerkan 1922, fig. 13, 17-18*).
- Levha 2.1: Troia Athena Tapınağı (*Goethert – Schleif 1962, lev. 14c*).
- Levha 2.2: Lindos Athena Tapınağı (*Dyggve 1960, lev. IV.H*).
- Levha 2.3: Lindos Athena Kutsal Alan Propylonu (*Dyggve 1960, lev. V,F II; V,H I*).
- Levha 2.4: Samothrake Arsinoeionu (*Rumscheid 1994, lev. 200.5*).
- Levha 2.5: Knidos Dorik Stoa (*Gider-Büyüközer 2013, lev. 23.1, 27.1*).
- Levha 3.1: Belevi Mausoleumu (*Praschniker – Theuer 1979, fig. 14*).
- Levha 3.2: Kamiros Dorik Stoa (*Jacopi 1932/33, 241-249, fig. 33*).
- Levha 3.3: Delos Philippos Stoası (*Vallois 1923, lev. 3*).
- Levha 4.1: Limyra Ptolemaionu (*Borchhardt – Stanzl 1990, fig. 38*).
- Levha 4.2: Priene Tiyatrosu *proskenionu* (foto: Z. *Gider-Büyüközer*).
- Levha 4.3: Pergamon Asklepionu Dorik Mermer Tapınak (*Ziegenaus – de Luca 1975, lev. 98.4*).
- Levha 4.4: Lindos Stoası (*Dyggve 1960, lev. VI.F III-V*).
- Levha 4.5: Marmaris-Bayır Köyü geison blokları (foto: Z. *Gider-Büyüközer*).
- Levha 5.1: Pergamon Athena Kutsal Alanı L Şekilli Stoa (*Bohn 1885, lev. 22*).
- Levha 5.2: Pergamon Mermer Salon (*Filgis – Radt 1986, lev. 69a*).
- Levha 5.3: Kos Asklepionu Tapınak A (*Schazmann 1932, lev. 4.5*).
- Levha 6.1: Latmos Herakleiası *Bouleuterion Propylonu* (*Wulzinger 1941, lev. 32b*).
- Levha 6.2: Latmos Herakleiası Agorası Güney Stoa (*Gider-Büyüközer 2013, fig. 378b*).
- Levha 6.3: Pergamon Hera Basileia Tapınağı (foto: Z. *Gider-Büyüközer*).
- Levha 6.4: Atina Attalos Stoası (foto: Z. *Gider-Büyüközer*).
- Levha 7.1: Aphrodisias Tiyatrosu *proskenionu* (foto: Z. *Gider-Büyüközer*).
- Levha 7.2: Ephesos *Prytaneionu* (foto: Z. *Gider-Büyüközer*).
- Levha 7.3: Stratonikeia Tiyatrosu *proskenionu* (foto: Z. *Gider-Büyüközer*).
- Levha 7.4: Lagina Kuzey Stoa (*Gider 2012, fig. 14-15*).
- Levha 7.5: Stratonikeia Dorik Yapı B (foto: Z. *Gider-Büyüközer*).
- Levha 7.6: Pisidia Antiokheiası Augustus KA Portikosu (Z. *Gider-Büyüközer*).
- Levha 8.1: Stratonikeia Dorik Yapı A (foto: Z. *Gider-Büyüközer*).
- Levha 8.2: Kos Asklepionu Üst Teras Stoası (foto: Z. *Gider-Büyüközer*).
- Levha 8.3: Halikarnassos Tiyatrosu *proskenionu* (*Gider-Büyüközer 2013, fig. 190a*).
- Levha 8.4: Halikarnassos Tiyatrosu *scaenae frons* (*Gider-Büyüközer 2013, fig. 193a*).
- Levha 8.5: Aphrodisias *Sebasteionu* Kuzey Portiko (foto: Z. *Gider-Büyüközer*).
- Levha 9.1: Aphrodisias *Sebasteionu* Güney Portiko (foto: Z. *Gider-Büyüközer*).
- Levha 9.2: Bargylia Agorası (*Gider-Büyüközer 2013, fig. 157a*).
- Levha 9.3: Sidyma Dorik Stoa (*Benndorf – Niemann 1884, fig. 45*).
- Levha 9.4: Ephesos Nero Stoası (*Steskal 2010, lev. 231.1*).
- Levha 9.5: Ephesos Domitian Tapınak Terası (foto: Z. *Gider-Büyüközer*).

LEVHA 1

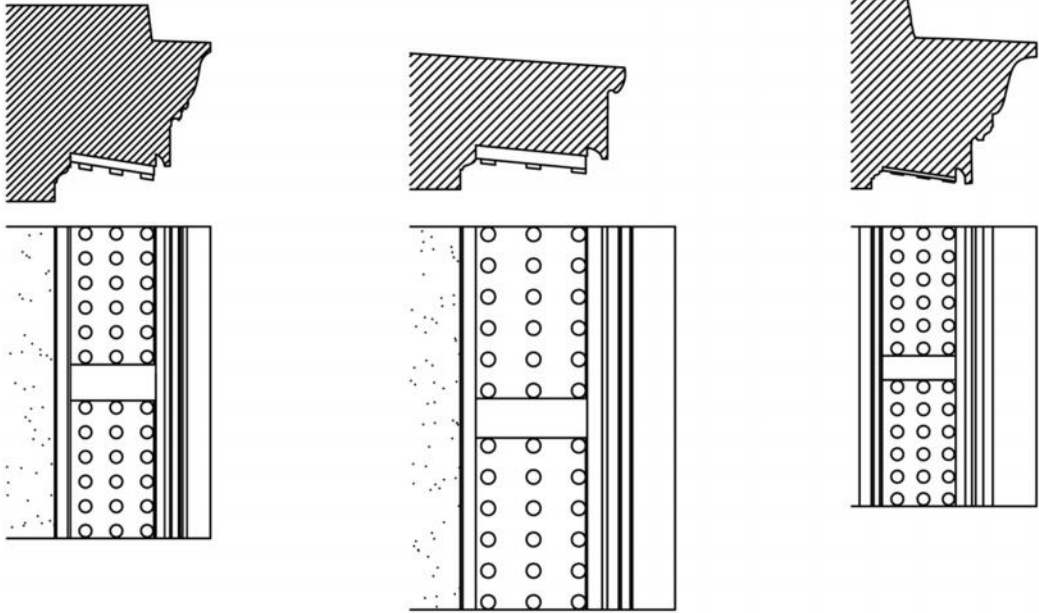

1 Rhodos Apollon Eretilmos Tapınağı

2 Labraunda Andron B

3 Labraunda Andron A

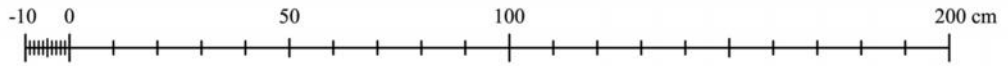
4 Labraunda Anıt Mezar

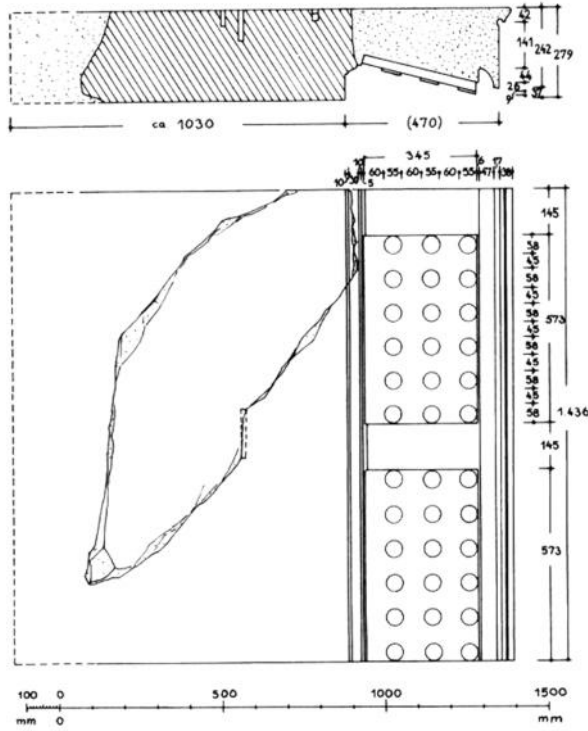
5 Amyzon Dorik Yapı

6 Knidos Aslanlı Mezar

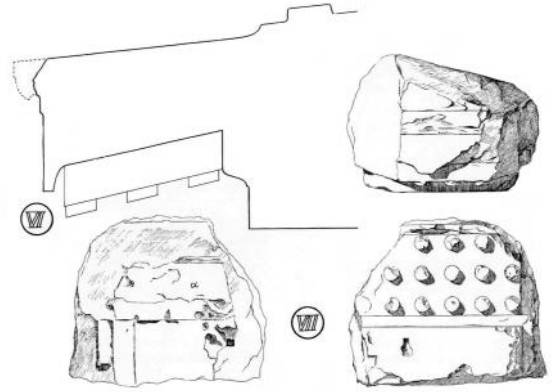
7 Miletos Liman Stoası

1: MÖ 4. yy yapılarına ait *dorik geisonlar*

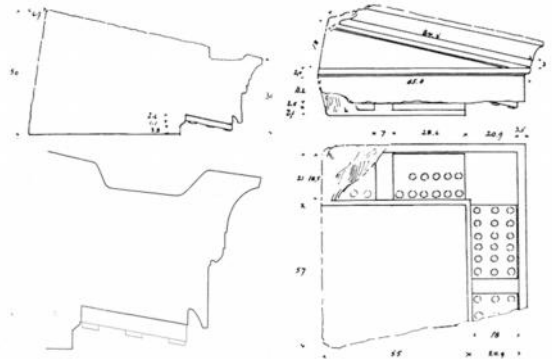
LEVHA 2

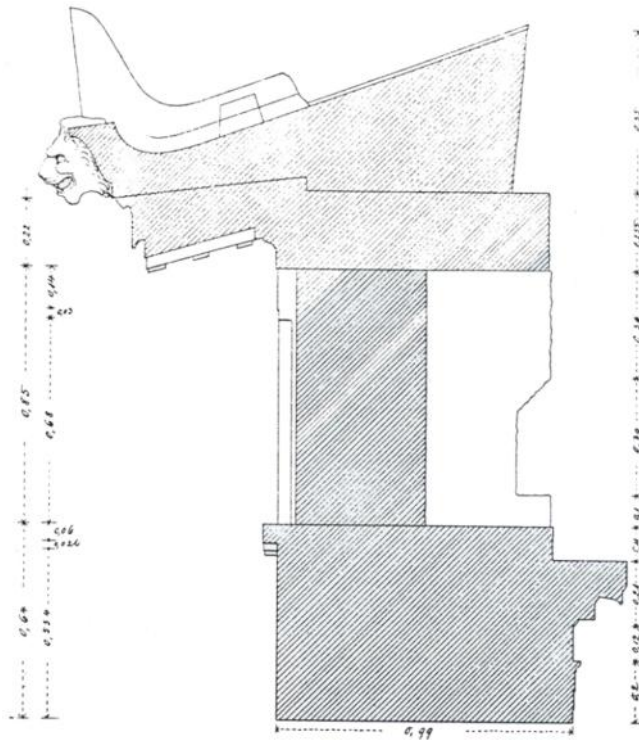
1: Troia Athena Tapınağı

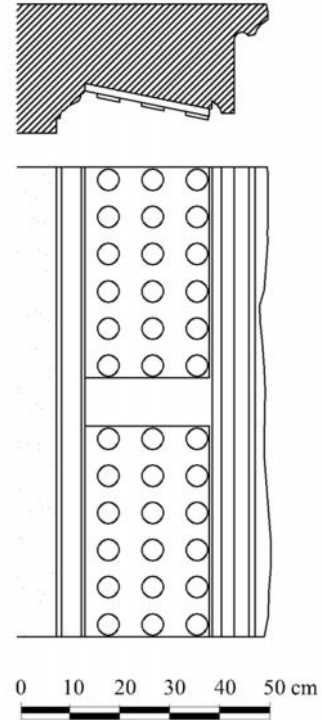
2: Lindos Athena Tapınağı

3: Lindos Athena Kutsal Alan Propylonu

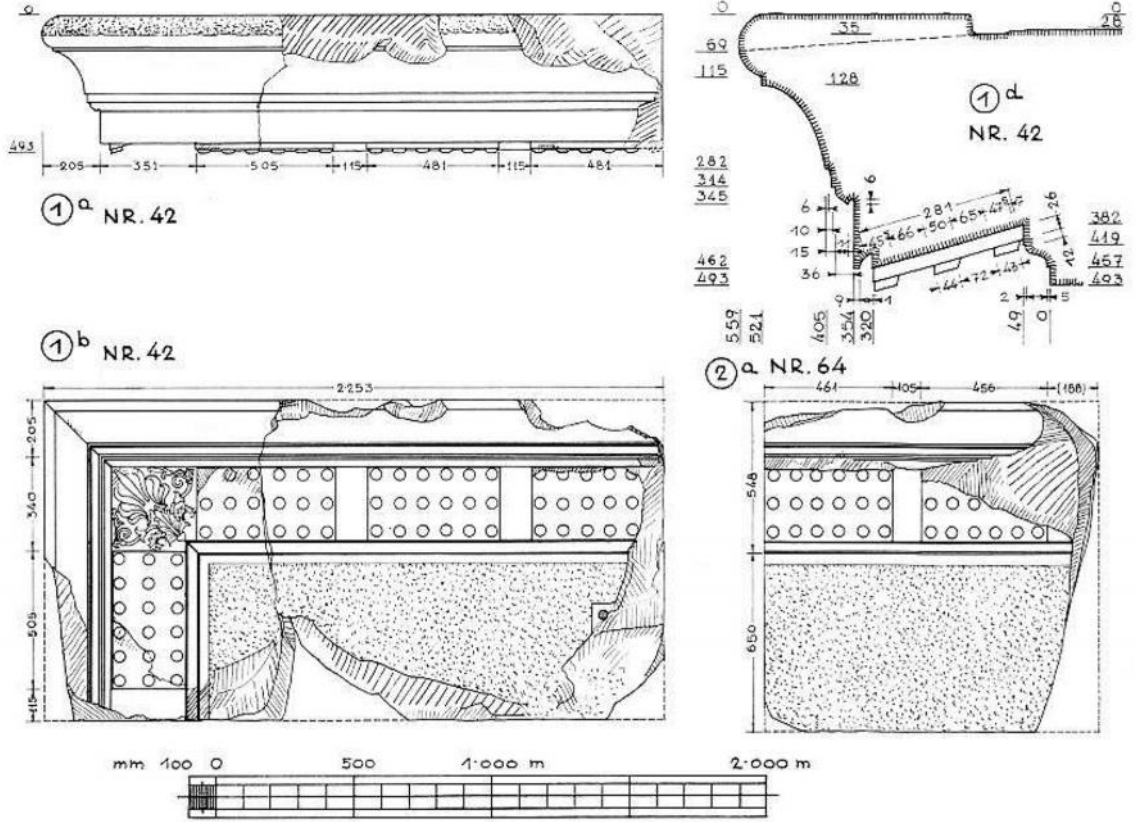

4: Samothrake Arsinoeionu

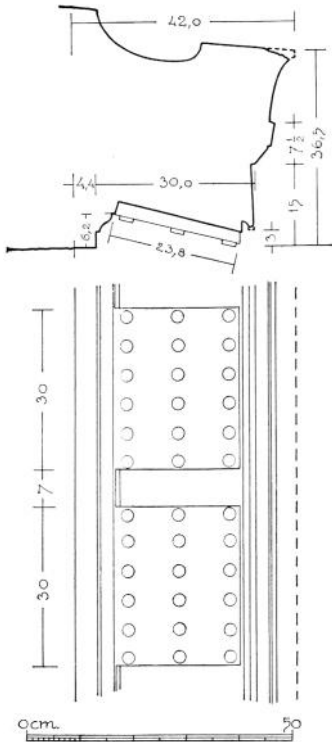

5: Knidos Dorik Stoa

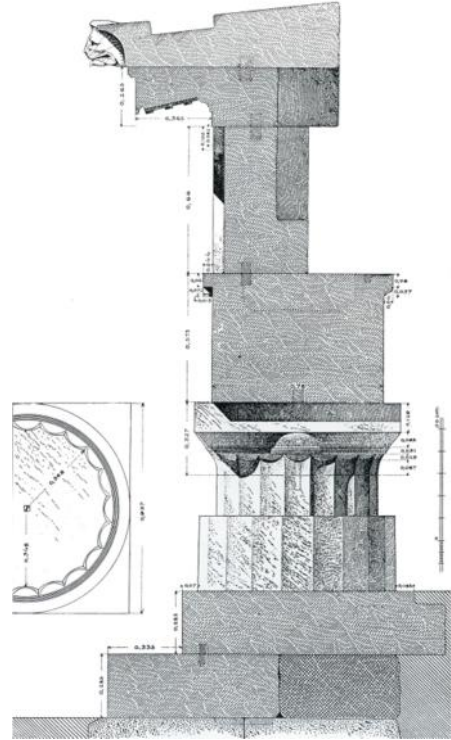
LEVHA 3

1: Belevi Mausoleumu

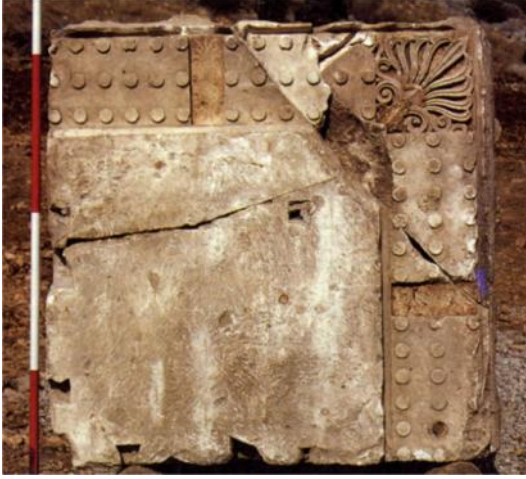

2: Kamiros Dorik Stoa

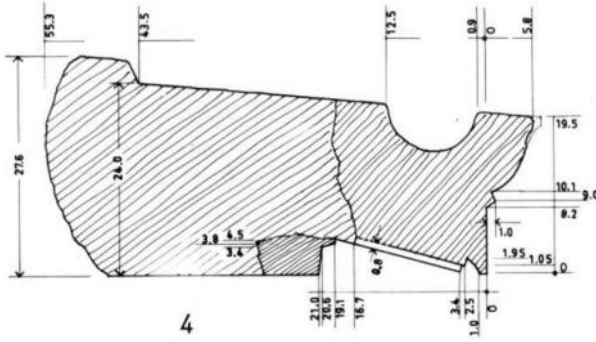
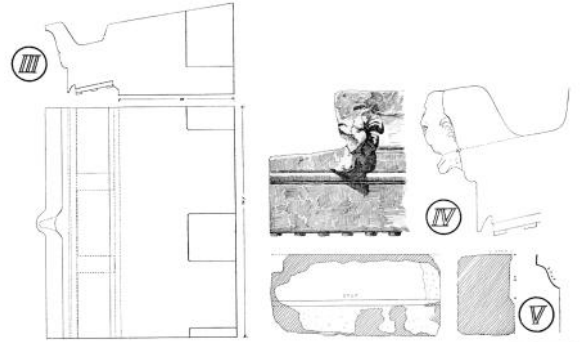

3: Delos Philippos Stoa'sı

LEVHA 4

1: Limyra Ptolemaionu

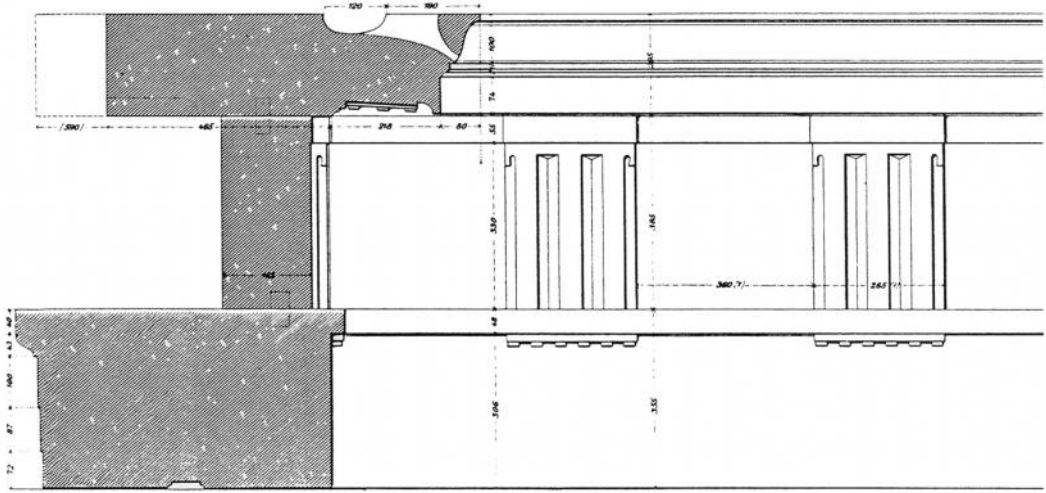
2: Priene Tiyatrosu *proskenionu*3: Pergamon Asklepieionu *Dorik Mermer Tapınak*

4: Lindos Stoası

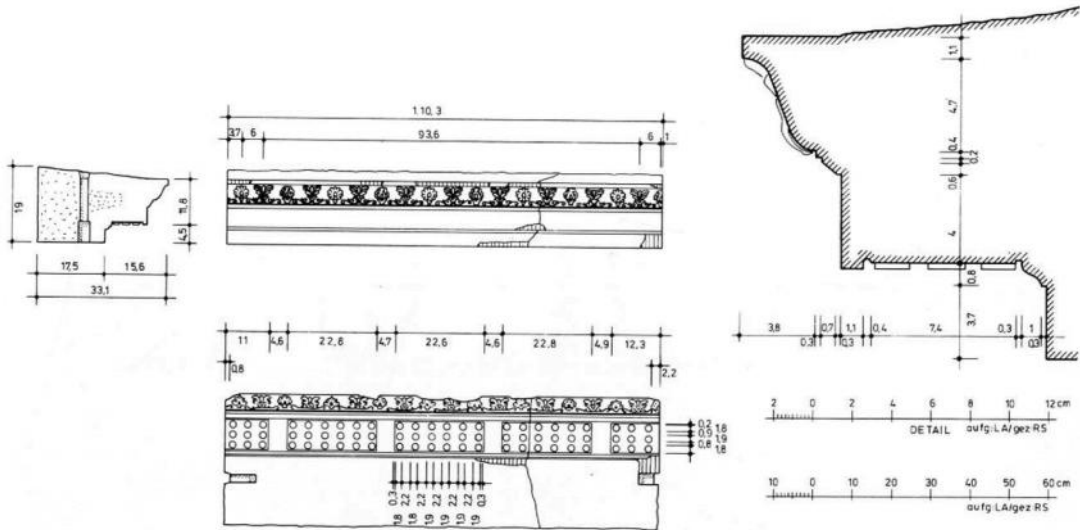

5: Marmaris-Bayır Köyü geison blokları

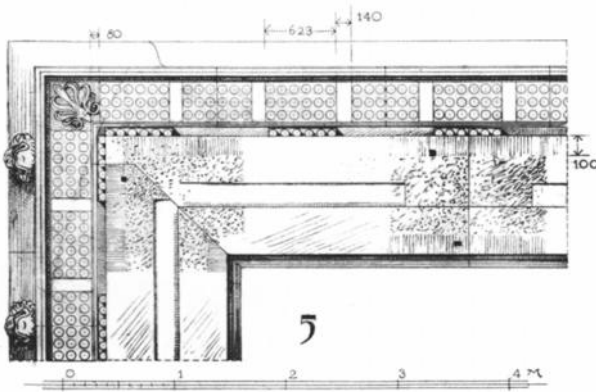
LEVHA 5

1: Pergamon Athena Kutsal Alanı L Şekli Stoa

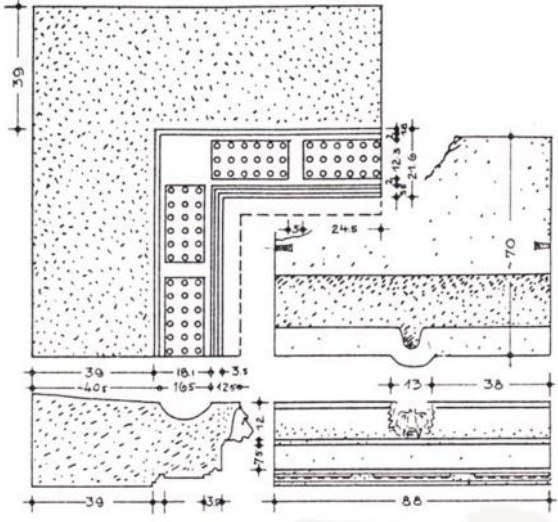

2: Pergamon Mermer Salon

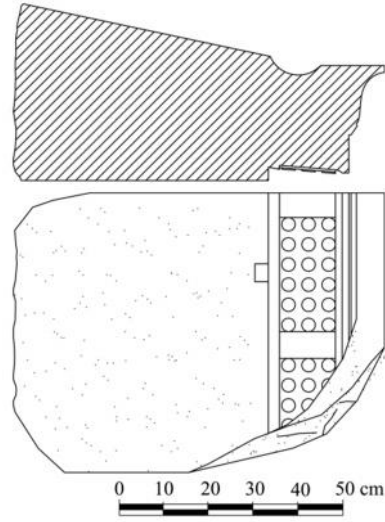

3: Kos Asklepieionu Tapınak A

LEVHA 6

1: Latmos Herakleiası *Bouleuterion* Propylonu

2: Latmos Herakleiası Agorası Güney Stoa

3: Pergamon Hera Basileia Tapınağı

4: Atina Attalos Stoaı

LEVHA 7

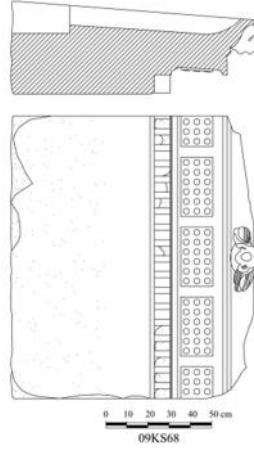
1: Aphrodisias Tiyatrosu *proskenionu*

2. Ephesos *Prytaneionu*

3: Stratonikeia Tiyatrosu *proskenionu*

4: Lagina Kuzey Stoa

5: Stratonikeia *Dorik Yapı B*

6: Pisidia Antiocheiası Augustus KA Portikosu

LEVHA 8

1: Stratonikeia Dorik Yapı A

2: Kos Asklepionu Üst Teras Stoası

3: Halikarnassos Tiyatrosu *proskenionu*

4: Halikarnassos Tiyatrosu *scaenae frons*

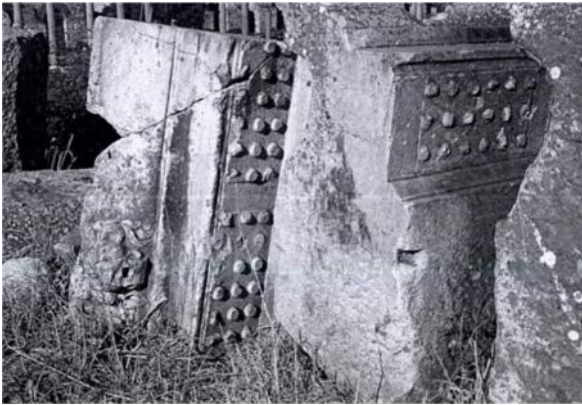

5: Aphrodisias *Sebasteionu* Kuzey Portiko

LEVHA 9

1: Aphrodisias *Sebasteionu* Güney Portiko

2: Bargylia Agorası

3: Sidyma *Dorik Stoa*4: Ephesos *Nero Stoa*sı5: Ephesos *Domitian Tapınak Terası*

Arkhaia Anatolika
Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi
The Journal of Anatolian Archaeological Studies
Volume 1 (2018)

Sinop Müzesi'nde Bulunan Üç Plastik Kandil
Three Plastic Lamps from Sinop Museum

Geliş Tarihi: 13.11.2018 | Kabul Tarihi: 27.11.2018 | Online Yayın Tarihi: 29.11.2018

Makale Künyesi: D. Pastutmaz-Sevmen, "Sinop Müzesi'nde Bulunan Üç Plastik Kandil", *Arkhaia Anatolika* 1 (2018), 93-107. DOI: 10.32949/Arkhaia.2018145704

Arkhaia Anatolika, Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi "Açık Erişimli" (Open Access) bir dergidir. Kullanıcılar, dergide yayınlanan makalelerin tamamını tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstermek suretiyle bilimsel çalışmalarında bu makalelerden faydalanabilir. Bunun için yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almasına gerek yoktur.

Dergide yayınlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Arkhaia Anatolika, The Journal of Anatolian Archaeological Studies follows Open Access as a publishing model. This model provides immediate, worldwide, barrier-free access to the full text of research articles without requiring a subscription to the articles published in this journal. Published material is freely available to all interested online readers.

The scientific and legal propriety of the articles published in the journal belongs exclusively to the author(s).

Sinop Müzesi'nde Bulunan Üç Plastik Kandil *Three Plastic Lamps from Sinop Museum*

Deniz PASTUTMAZ SEVMEN*

Özet

Kalıp yapımı seramik grubunun önemli temsilcilerinden olan plastik kandiller, Hellenistik Dönem'in ortalarından itibaren üretilmeye başlanmış Erken İmparatorluk Dönemi'nde asıl ünlerine ulaşmış ve Roma İmparatorluk Dönemi boyunca sevilerek kullanılmışlardır. Son derece zengin bir form çeşitliliğine sahip olan plastik kandiller ayak, baş ya da *phallos* gibi çeşitli uzuvlar, maymun gibi hayvanlar, siyahi insanlar, mitolojik tipler ya da sıradan insanlar şeklinde biçimlendirilmiş olabilirler. Betimlenen tipler ya *grotesk* bir yaklaşımla ya da realistik bir şekilde ele alınmışlardır. Kültle ya da dini ritüellerle alakalı olarak veya günlük yaşam içerisinde kullanılmışlardır. Pişmiş toprak örneklerin yanı sıra, bronz gibi metalden yapılmış olanlarına da rastlanmaktadır. Mısır, İtalya, Kuzey Afrika ve Anadolu'da kandil üreticileri bu tipte eserler üretmiş ve bunlar geniş bir yayılım alanına ulaşmışlardır. Yapıldıkları dönemde veya daha önceki yüzyıllarda üretilmiş olan heykellerin adeta birer taklidi gibi ele alınmış olanları da bulunmaktadır. Çok sevilen kimi tipler kopyalanarak, birbirlerinden çok uzakta yer alan merkezlerde benzer ya da aynı şekilde üretilebilmiştir. Tercih edilen tipler, bunların ele alınış şekilleri ya da taklit ettikleri büyük sanat eserleri sayesinde dönemin sosyo-kültürel yaşantısına da ışık tutmaktadırlar. Kimi zaman koroplastik figürinlerle karıştırılacak kadar yüksek kaliteli bir işçiliğe sahip olan bu kandiller, insanların o dönemdeki espri anlayışlarını ve farklı uluslardan insanların sanatta nasıl yer tutabileceğini göstermesi açısından da önemlidir.

Bu çalışmada ele alınan Sinop Arkeoloji Müzesi'nden üç plastik kandil, MS 1. yy'ın üretimi olup, yapıldıkları dönemin tipik özelliklerini taşımaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Arkeoloji, Anadolu, Sinop, Plastik kandil, kalıp yapımı

Abstract

This study addressed three plastic lamps from Sinop Archaeological Museum. Sinop province has had almost continuous settlement since the Archaic period, and its museum hosts rich collections. Plastic lamps are among the important representatives of mold made pottery; they started to be produced in the middle of the Hellenistic era, reached their glory and were used during the Roman imperial era. They present an extremely rich diversity. They can be shaped into various organs like a foot, head, or *phallos*; animals like monkey, black people, mythological figures or ordinary people. A grotesque approach could be taken or a realistic approach. The lamps were used in cult or religious rituals or in daily life. In addition to terracotta samples, others made of metal like bronze have also been found. The Egyptian, Italian, North African, and Anatolian workshops produced this type of lamps which reached a wide area. There are also

* Dr. Öğr. Üyesi Deniz Pastutmaz Sevmen, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Konya / Türkiye.
e-mail: denizpastutmaz@yahoo.com

lamps which were made as imitations of statues produced in their era or in previous centuries. Some favorite types were copied and could be produced in a similar or identical way in the widespread production centers. Thanks to their approaches or great artistic works that they imitate, preferred types shed light to the sociocultural aspects of life of their era. These lamps, which are of high quality work and are sometimes confused with coroplastic figurines, are also important as they indicate the sense of humor of people in their era and how different nations of people are able to have a seat in art. The three plastic lamps from Sinop Archaeological Museum addressed in this study were produced in the first century AD, and carried out typical characteristics of their era.

Keywords: Archaeology, Anatolia, Sinope, Plastic lamps, mold made lamps

Sinop Müzesi, Karadeniz Bölgesi'nin en önemli müzelerindedir. Müze, 1940'lı yıllarda faaliyete geçmiş olup, 1920'li yıllardan bu yana toplanan eserler, 1970 yılında şimdiki müze binasına taşınmıştır. Müzede MÖ 3. bine kadar uzanan Eski Tunç Çağı, Hitit ve Phryg eserlerinin yanı sıra, Arkaik, Klasik, Hellenistik ve Roma dönemlerine ait zengin seramik ve taş eser koleksiyonları bulunmaktadır. Ayrıca Bizans Dönemi'ne ait ikonalar ve Osmanlı Dönemi'nin etnografik eserleri ile zenginleştirilen salonlar da dikkat çekmektedir¹. Bu çalışmanın konusunu oluşturan kandiller, zengin Hellenistik-Roma koleksiyonuna ait parçalardır.

Kandil üretiminde, standart kandil formu kadar yaygın görülmesi de, tercih edilen bir diğer tip plastik kandillerdir. Bu kandiller ayak² ya da *phallos*³ gibi bir takım uzuvlar şeklinde tasarlanmış olabileceği gibi, mitolojik figürler⁴, insan⁵, hayvan⁶ veya *grotesk* figürler şeklinde de olabilirler⁷. Ayrıca, gemi şeklinde plastik kandiller⁸ de imal edilmiştir.

Hellenistik ve Roma seramiğinde çığır açan ve yer tutan merkezler ve yoğun miktarda kandil üreten seramik atölyeleri, standart formun yanı sıra plastik kandil üretiminde de bulunmuşlardır. Bu tipte üretilmiş kandiller, başta Mısır'daki çeşitli merkezler⁹, Knidos¹⁰ ve Pompeii'de¹¹ sıklıkla görülmektedir. Bunların yanı sıra, Pergamon¹² gibi Batı Anadolu atölyeleri, Akdeniz havzasındaki başka merkezler ile Tunus¹³ ve Libya

¹ Bu çalışmanın gerçekleştirilebilmesinde Müze Müdürü Sayın Hüseyin Vural'ın yardımseverliğinin ve sergilediği paylaşımcı tavrın etkisi büyüktür. Kendilerine teşekkür ederim. Ayrıca yine Sinop Müzesi arkeologlarından Eray Aksoy, Erdal Acar ve Mehmet Çöndür'e de teşekkür etmek isterim. Çalışmada kullanılan fotoğrafların temini için, S.Ü. Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Dr. Öğr. Üyesi Suhal Sağlan'a da teşekkürü bir borç bilirim.

² British Museum'da bulunan, MS 1. yy'a ait, ayak şeklinde bronz plastik kandil örnekleri için bk. Bailey 1996, 18, lev. 16-17, Q3586-3589.

³ British Museum'da bulunan ve Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen *phallos* şeklindeki örnek için bk. Bailey 1988, 421, lev. 127, Q3351.

⁴ British Museum'da bulunan Tarsus malı, pelerinli bir Eros'u betimleyen MS 1. yy örneği için bk. Bailey 1988, 323, lev. 73, Q2649.

⁵ British Museum'da bulunan, MS 1. yy'a tarihlenen Tarsus malı bir kadın başına ait parça için bk. Bailey 1988, 323-24, lev. 73, Q2650.

⁶ British Museum'da bulunan ve MS 3. yy ortasına tarihlenen Atina yapımı, boğa başına binmiş aslan örneği için bk. Bailey 1988, 409, lev. 118, Q3266.

⁷ Grandjouan 1961, 35 vd.

⁸ Bailey 1988, lev. 79-80, Q2722-26.

⁹ Bailey 1988, 216. Mısır'daki Aleksandria, Sakkara ve Dendera antik kentlerinde çeşitli tiplerde üretilmiş plastik kandiller bulunmuştur. Bk. Bailey 1988, lev. 38, Q1977-Q1984, lev. 39, Q1992-Q1995, lev. 41, Q2001-2010 vd.

¹⁰ Doksanaltı 2000, 78 vd.; Pastutmaz 2009, 22-23.

¹¹ Lessing - Varone 1996, 192-196.

¹² Mandel 1988, 99 vd.; Heimerl 2001, 64, lev. 16, fig. 697-705, lev. 17, fig. 706-32. Pergamon'da bulunan kimi örnekler, bu çalışmada Sinop Müzesi'nde 5.1.007 envanter numarasıyla korunan kandil örneğinde olduğu gibi thymiaterion-kandil şeklindedir (Heimerl 2001, lev. 16, fig. 684, lev. 17, fig 708, 724-732).

¹³ Bailey 1988, 190, lev. 15, fig. 1720, lev. 16, fig. 1721-1723.

(Tripolitania)¹⁴ gibi kuzey Afrika merkezleri de plastik kandil üretmişlerdir. Ayrıca, Atina Agorası'nda da bol miktarda plastik kandil bulunmuştur¹⁵. Bu kandiller, yaygın olarak pişmiş topraktır, ancak azımsanamayacak ölçüde bronzdan üretilmiş örnekleri de mevcuttur.

Pişmiş toprak olanlar, en az ikili kalıp tekniği ile üretilmişlerdir¹⁶. İlk bakışta terracotta figürinlerden farksız gibi görünen bu kandiller, koroplastik figürinlerin tersine fırınlanmadan önce astarlanır ve onlar gibi piştikten sonra boyanarak bezemezler. Bu astarlama/boyama farklılığı, söz konusu iki grubu birbirinden ayıran asli öge olup, kandil üretiminde astarlamanın, pişirmeden önce yapılması sayesinde astar, kandilin bünyesine işleyebilmektedir. Terracotta figürinler ise piştikten sonra -harici boyalar da kullanılarak-bezenirler. Görünümleri ile koroplastik eserlerden pek de farklı olmayan plastik kandiller, işte bu üretim teknikleri ile bu gruptan ayrılırlar.

Kil ve astar özellikleri üretim yerlerine göre değişiklik göstermektedir. Lokalizasyonun yapılabilmesi için form, bezeme veya tercih edilen figür çok belirleyici bir rol oynamaz. Çünkü herhangi bir yerin icadı olan bir figür, kalıbı çıkarılmak suretiyle başka merkezlerde de taklit edilebilir. Bu nedenle kil, astar ve kullanılan katkı malzemesinden hareketle üretim yeri saptanabilir. Lokalizasyonun yapılabilmesindeki diğer önemli bir etken de, söz konusu plastik kapların stil özellikleridir.

Roma İmparatorluk Dönemi'nin erken safhalarında üretimi başlayan bir diğer seramik cinsi ise *oinophoros*lardır¹⁷. Özellikle de MS 1. yy'ın ilk yarısından itibaren, oldukça zengin bir üretim yapan Knidos atölyelerinde, *oinophoros* cinsi kapların yaygınlaştığı görülmektedir¹⁸. Roma Dönemi'nin kalıp yapımı, kabartmalı ve oldukça süslemeli bu kapları, büyük beğeni kazanmış, başta Pompeii olmak üzere birçok merkezde talep görmüştür¹⁹. Pişmiş toprak plastik kandiller, üretim tekniği ve genel form özellikleri ile *oinophoros* grubu içinde değerlendirilmektedir²⁰. Bu tipteki kandiller, Hellenistik Dönem'den itibaren üretilmeye başlanmış olmakla beraber, ancak Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte klasik formunu kazanıp yaygınlaşmış²¹, hem iç pazarda hem de dış merkezlerde büyük ilgi görmüştür²². Plastik kandillerin, Pompeii'de bulunan örnekler aracılığıyla, Flaviuslar Dönemi ve hemen öncesinden beri yüksek talep gördüğü anlaşılmaktadır. MS 1. yy'ın ilk yarısına ait örnekler²³, plastik kandillerin *oinophoros* imalatı içinde erken üretimi temsil ettiğini göstermektedir. D. M. Bailey, plastik kandil imalatının Antoninler Dönemi'ne dek sürdüğünü ifade etmektedir²⁴. Bu çalışmada, söz konusu bu tür arasında değerlendirilmesi

¹⁴ Bailey 1988, 205, lev. 29, Q 1853.

¹⁵ Grandjouan 1961, 13 vd. Özellikle 1931-1959 yılları arasında Atina Agorası'nda yürütülen kazılarda çok çeşitli tipteki plastik kandillere ait parçalar ya da tüm kandiller bulunmuştur.

¹⁶ Grandjouan 1961, 3.

¹⁷ Johns Hopkins Üniversitesi tarafından 1907 yılında Roma'dan satın alınan ve halen ABD Baltimore'da korunan kalıp yapımı silindirik gövdeli amphora benzeri testinin kaidesinde bulunan, fırınlanmadan önce kazıma olarak yazılmış -OINOΦOPOC- kelimesi, bu tip kalıp yapımı, kalın cidarlı, zengin bezemeli kapların "*Oinophoros*" şeklinde adlandırılmasını sağlamıştır (Robinson 1909, 30-38; Hausmann 1954/55, 138 vd.; Hausmann 1956, 107-112). Üretimin başlangıcı için bk. Mandel 2000, 66.

¹⁸ Mandel 1988, 99 vd.; Doksanalı 2006, 416-428; Pastutmaz 2009, 29 vd.

¹⁹ Lessing - Varone 1996, 192,194.

²⁰ Mandel 1988, 115; Happel 1996, 68- 69; Doksanalı 2000, 77- 78.

²¹ Bailey 1975, Q554, lev. 108; Hayes 1980, 25, 31, 40, 46 vd, lev. 62-63. Özellikle Mısır örnekleri, MÖ 2. yy sonlarından itibaren sahneye çıkmış bilinen en erken örneklerdir. Ptolemaik Mısır'ı İtalya ve ardından da Knidos ve Pergamon gibi Batı Anadolu üreticiler takip etmişlerdir.

²² Oldukça geniş bir yayılım alanına sahip olan Knidos üretimi plastik kandillerin yoğun olarak bulunduğu merkezler arasında, Aleksandria (Bailey 1974, 427, lev. 86; Salomonson 1980, 131, fig. 52a-c), Pompeii (Grand - Mulas 1975, 153) ve Vindonissa (Loeschcke 1919, 344, fig. 345; Vorberg 1932, 500) sayılabilir.

²³ Doksanalı 2000, 77- 78, fig. 2. 9-13.

²⁴ Bailey 1988, 328.

mümkün olan ve Sinop Müzesi'nde 5.1.007. envanter numarasıyla saklanan pişmiş toprak bir *thymiaterion*-kandil ele alınmıştır (fig. 7-8).

Tercih edilen tipler arasında yer alan *phallos*lu figürler, bu tipteki plastik kandiller arasında yaygın görülenlerdendir. *Phallos*, kimi örneklerde çok abartılı, kimilerinde normal ölçülere yakın ancak doğal görünümünden uzak, kimilerinde ise emzik-burun kısmının tamamını oluşturacak şekilde biçimlendirilmiştir²⁵. Betimlenen tipler ise, Dionysos'un kült yoldaşları Satyros, Silenos, Pan gibi mitolojik varlıklardan seçilmiş olabilirler. Bunların yanı sıra, hırpani görünümlü, kırsal yaşantıya mensup, yaşlı ya da genç, siyahi ya da siyahi olmayan son derece sıradan tipler de çok tercih edilmişlerdir. Her halükarda genel görünümleri ile çarpıcı niteliğe sahip bu eserler, sıra dışı oluşları ile en az "güzel" ya da "ideal" olanı betimleyen plastik kandiller kadar hatta onlardan daha fazla üretim ve ihraç kapasitesine ulaşmışlardır. Bu çalışmada, bu kapsamda değerlendirilmesi mümkün olan, Sinop Müzesi'nde 13. 1. 89 numarasıyla korunan ve *ithyphallic* tiplerini çağrıştıran bir bronz kandil ele alınmıştır (fig. 4-6).

Öte yandan, sadece insan başı şeklinde ve genellikle siyahileri betimleyen kandiller de bir o kadar yaygındır. Bunların ağızdan ileriye doğru uzatılan boru şeklindeki emzik, ya da emzik gibi düşünülerek ileriye doğru uzatılmış abartılı dudaklar, eserin *grotesk* görünümünü daha da pekiştirir ve bu bir dönem özelliği haline gelir²⁶. Basık ve geniş kanatlı burunları ile vurgulanan siyahi fizyonomisine ek olarak, son derece plastik işlenen ve onlarca kısa bukleden oluşan saçlar, bu tipin karakteristik özelliğidir. Sinop Müzesi'nde 8.112.70 envanter numarasıyla korunan siyahi başı şeklindeki bronz kandil, bu türün itinalı bir temsilcisi olup bu çalışmada ele alınan bir diğer eserdir (fig. 1-3).

Bilindiği gibi, Arkaik Dönem'in içlerinden beri, siyahi başı şeklinde kaplar görülmektedir²⁷. Ancak *grotesk* bir ifadeden ziyade, gerçekçi bir şekilde ele alınmışlardır. Hellenistik Dönem'de bu tercih daha popüler bir hale gelmiştir zira kimi zaman köle olarak kullanılan ya da kendi hür iradeleriyle batıda yaşamayı seçen bu tipteki kişilerin dönemin eğlence dünyasında ve sosyal hayatında rolü ve önemi büyüktür. Sadece kandilde değil, koroplastik sanatlar ve heykel sanatında da aynı tipte figürler, bazen karikatürize edilmiş halde görülmektedir²⁸. Hellenistik Dönem'in acımasız realizmi, bütün plastik sanatlarda olduğu gibi, -plastik kandilleri de plastik sanatın bir kolu olarak değerlendirebilmek mümkündür- burada da aynı yalın gerçekliğiyle gözler önüne serilir. Betimlenen kişinin genel geçer güzellik normlarına uygunluk göstermesi değil, sanatın gerçekçi olması bir Hellenistik Dönem anlayışıdır ve bu anlayış MÖ 4. yy ortalarından itibaren yer edinmeye başlar. Bu kapsamda değerlendirilmesi mümkün olan siyahi kişilere mensup başlar, işte bu nedenle Hellenistik Dönem'in ortalarında daha çok tercih edilir hale gelmişler ve Roma İmparatorluk Dönemi boyunca da sevilerek kullanılmışlardır.

Mevcut farklılığın üzerine eklenen abartılı bir yaklaşımla eserler, *groteske* yakın bir kimliğe büründürülmüşlerdir. Bu tipte yapılmış kandiller dünyanın pek çok yerinde ve kazısında bulunmuş olup çeşitli dünya müzelerinde sergilenmektedir²⁹.

Siyahi Başı Şeklindeki Bronz Kandil

Müze env. no: 8.112.70

Buluntu yeri: Sinop civarı (?). Müzeye geliş şekli belli değil.

²⁵Lessing – Varone 1996, 194-195; Grandjouan 1961, 79, lev. 29 vd.

²⁶Bailey 1996, 16-17, lev. 15-16, Q3577-3583.

²⁷Bu şekilde yapılmış kantharos ya da aryballos örnekleri için bk. Beazley 1929, 46-47, fig. 3; 42, lev.1.3-4; 77, lev. 1.1-2.

²⁸Özgan 2018, 63, fig. 57a-b, 58-61, 64.

²⁹Cahn-Klaiber 1977, 329-330, lev. 12, fig. 146-148, Bailey 1996, 16-17, lev. 15-16, Q3577-3583.

Ölçüleri: U. 12,3 cm (kulp dahil), G.5,2 cm, Y. 6,3 cm.

Üzerindeki pul pul dökülmeler ve başın ağız kısmındaki küçük atıklar ve sağ göz pınarındaki kırık dışında tumdür ve iyi korunmuştur. Doldurma deliğini kapatması için tasarlanan kapak, kulpa birleşme yerinden kırılmış ve eksiktir. Sadece birleşme yerine ait bir kısım korunabilmiştir.

Betimlenen figürün saçları, tepeden itibaren dört sıra tam, alın üstüne gelen kısmı ise yanlarda yarım sıra halinde betimlenmiştir. Başın tepesi saçsız bırakılmış, bu kısma da doldurma deliği yerleştirilmiştir. Fazlaca bombeli-şişkin alnı, çıkık elmacık kemikleri, yayvan ve geniş kanatlı burnu, siyahi vatandaşlara mahsus fizyonomik özellikler taşımaktadır. Kaşları yukarı doğru kalkık, göz bebekleri belirgin, ifadesi vurguludur (fig. 1). Figür, gerçekçi ve doğal bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Ancak, yuvarlaklaştırılarak ileri doru uzatılan dudakları, figürün ifadesine abartılı bir hava kazandırmıştır. Ağızın büzülüp uzatılmasıyla çene kemikleri de yanlarda belirginleşmiş, elmacık kemikleri çok daha vurgulu, hatta yanakları üst ve alt olmak üzere iki bölüme dönüştürecek şekilde belirgin bir hale gelmiş, böylelikle figürün yüz ifadesine de şaşkın bir anlam kazandırılmıştır. Bu ağız büzmesinin asıl nedeni, ergonomik olarak ileride ve üstte bulunan, kullanımı kolay bir fitil deliği elde etmektir (fig. 2-3). Başın tam gerisinde, saçların tepe noktasında, çift bant şeklinde tasarlanmış tek bir halka kulbu bulunmaktadır.

Figür 1: Siyahi başın cephe görünüşü

Sinop örneği ile yakın benzerlikler gösteren, siyahi başı şeklinde yapılmış ve çeşitli dünya müzelerinde bulunan gerek pişmiş toprak, gerekse de bronz örnekler mevcuttur. Bulunan örnekler ışığında, baş olarak tasarlanan bu tipteki seramik ya da bronz kandillerin kimilerinin ağızında, ileriye doğru uzatılan boru şeklinde bir emzik-fitil deliği bulunduğu görülecektir³⁰. Sinop örneğinde ise, ağızın büzülerek ileriye doğru uzatılması, böyle bir boru kullanma ihtiyacını ortadan kaldırmıştır. Kimi örneklerin boru emzikli, kimilerinin ise boru emziksiz olması nedeniyle, baş olarak tasarlanan benzer tipteki kandiller için ağızda bir boru-emzik bulunmasının şart olmadığı anlaşılmıştır. Bilindiği gibi, standart formdaki kandilleri tarihlenen aslı unsurlarından birisi de, emzik formu ve özellikle de emziğin bitişinin ne şekilde olduğudur. S. Loeschcke³¹ başta olmak üzere araştırmacılar, emzik tiplerine göre sınıflandırma yaparak tarihlendirme kolaylığı sağlamışlardır. Ancak, Sinop örneği gibi sadece ağızın ileriye uzatılmasıyla fitil deliği elde edilen kimi plastik örnekler, bu tarihlendirme kolaylığından mahrum kalmışlardır. Bu nedenle de, genelde stil ve benzer örneklerden yola çıkılarak tarihlendirme yapılabilmektedir. Özellikle, herhangi bir kontekst içerisinde değerlendirilemeyen ve müzelere veya koleksiyonlara satın alma yoluyla kazandırılan örnekler için, tarihlendirme zorluğu yaşanmaktadır. Diğer yandan, bronz kandillerin kil ve astar özellikleri gibi tarihlendirme ve lokalizasyona yardımcı olabilecek net özelliklerinin bulunmaması da ayrı bir zorluktur.

Naukratis'te bulunmuş ve halen British Museum'da korunan pişmiş toprak bir kandil, bu tipolojinin MÖ 1.yy'a tarihlenen erken örneklerinden biridir³². Sinop örneğinde olduğu gibi ağızını ileriye doğru uzatmasıyla, boru kullanmaksızın emzik oluşturulmuş,

³⁰ Bailey 1996, 16-17, lev. 15, Q3579-3582.

³¹ Loeschcke 1919, 212 vd.

³² Bailey 1975, 455, Q577.

böylelikle aynı şaşkın ifadeye sahip bir fizyonomi elde edilmiştir. Saç ve kaş ilenişinde de farklılıklar göze çarpar. Naukratis örneğinin saçları daha dairesel kıvrıkcıklar halinde ele alınmış olup kaşları ise daha çatıktır. Ancak vurgulanmak istenen siyahi fizyonomisi iki örnekte de asli unsurdur.

Aleksandria'da bulunmuş ve Almanya-Tübingen'de korunan pişmiş toprak bir örnek de eserimizle benzerlik göstermektedir³³. Siyahi başı formundaki plastik kandillerin, basık burun, ağzın emzik olarak kullanılması nedeniyle açılmış görüntüsü sayesinde elde edilen şaşkın ifade ve kıvrıkcık gür saçlar gibi bütün tipik özelliklerini içeren Tübingen örneği de, stil açısından MÖ 1. yy'ın ikinci yarısına tarihlenmiştir.

Burdur Müzesi'nde, Sinop örneği ile benzeşen siyahi başı şeklinde pişmiş toprak bir kandil bulunmaktadır³⁴. Ancak Burdur örneğinde de figürün ağzında emzik görevi gören bir boru mevcuttur. Bununla birlikte, özellikle alın, göz, basık burun gibi diğer fizyonomik özellikler oldukça benzerdir. Burdur örneği de MÖ 1. yy'ın ikinci yarısı ile MS 1. yy'ın ilk yarısı arasında bir döneme yerleştirilmiştir.

Figür 2: Siyahi başın profil görünüşü

Figür 3: Siyahi başın 4/3 görünüşü

Almanya-Hannover-Kestner Müzesi'nde de Sinop örneği ile benzerlik gösteren siyahi başı şeklinde bir bronz örnek bulunmaktadır³⁵. Yüz ifadesi ve siyah ırkın fizyonomisi bu örnekte de belirgin olup, yine ağızdan ileriye doğru uzatılan boru emzik taşımasıyla Sinop örneğinden ayrılır. Ayrıca Hannover örneğinde, doldurma deliğini örtecek kapak da korunabilmiştir ve bu kısımdan geriye doğru yatay bir bant şeklindeki kulbu uzanmaktadır. Söz konusu bu kandil, nispeten yükseltilmiş kaidesiyle de Sinop örneğinden farklıdır. Dizayn açısından böylesi kimi farklılıklar gösterse de, temelde vurgulanmak istenen siyahi başı olgusu aynıdır. Yine atölyesi ve geldiği yer tespit edilememiş bu örnek de MS 1. yy ve 2. yy boyunca bir zaman aralığına yerleştirilmiştir.

İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan ve yine siyahi başı şeklindeki bir bronz kandil ise, emzik kısmının çene altından ileriye doğru uzatılmasıyla Sinop örneğinden ayrılır. Ancak kıvrıkcık saç ve basık burnu ile ırkının temel özelliklerini gerçekçi bir şekilde yansıtmaları eserimizle aynıdır³⁶. İstanbul örneği, MS 1.-3. yy'lar arasına tarihlenmiştir.

Bahsedilen bu kandil örneklerinin yanı sıra, Almanca literatürde "*Kopfgefäße*"³⁷ yani "baş formulu kap" olarak geçen *oinophoros* cinsinden kaplar da plastik kandillerle

³³ Cahn-Klaiber 1977, 174-178, 329-330, lev. 12, fig. 146.

³⁴ Metin 2013, 106-108, fig. 2.

³⁵ Mlasowsky 1993, 450-453, fig. 449.

³⁶ Atasoy 2005, 55.100,

³⁷ Baş formulu kaplar, sadece tek baş ya da üst üste yerleştirilmiş iki baştan meydana gelmiş olabilirler. Bazen, *lagynos* formunda üretilmiş kapların boyun kısımları baş şeklinde yapılmış olabilir. Bu kapların MS 3. yy boyunca

karşılaştırma unsurları içermektedir. Yapım ve astarlama tekniği açısından benzerlikler içeren bu plastik kaplarda benzer yüz ifadesine sahip siyahi insanlar betimlenmiş olabilir³⁸. Yüz ifadelerinden kimisi *groteskleşmiş*, kimisi de Sinop örneğinde olduğu gibi doğal bırakılmıştır. Bahsedildiği üzere, kalıp yapımı bu kaplar da Erken İmparatorluk Dönemi'nde parlamaya başlamıştır.

Siyahi başı şeklindeki bronz kandil ile tam birebir örtüşen bir örnek bulunmamakla birlikte, vurgulanmak istenen fizyonomi, benzerleriyle temelde aynıdır. Standart formdaki kandillerin de en çarpıcı güzellikteki örnekleri, Augustus Dönemi'ne aittir³⁹. Bu tarz yüksek albeniye sahip eserlerin üretiminin yaygınlaşmasında, Erken İmparatorluk Dönemi'nin refahının rol oynadığı ileri sürülmektedir⁴⁰ ve bu dönemin dinamikleri göz önünde tutulduğunda bu yadsınamayacak bir ihtimaldir.

Özetle, Hellenistik Dönem'in ortalarında görülmeye başlanan siyahi kişilerin betimlendiği bu tipoloji, hem kandilde hem de diğer baş formlu kaplarda tercih edilmiştir. Bu tipte yapılmış gerek bronz gerekse pişmiş toprak kandil örnekleri Erken İmparatorluk Dönemi'nde asıl ününe kavuşmuştur. Bilim alemine tanıtılmış diğer örneklerle gösterdiği benzerlikler ve veriler ışığında, Sinop örneğini Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlemek uygundur.

Çömelmiş *Ephebos* Şeklindeki Bronz Kandil

Müze env. no: 13. 1. 89

Buluntu yeri: Sinop civarında bulunmuş ve satın alma yöntemi ile müzeye kazandırılmıştır.

Ölçüleri: U. 11,9 cm (kulp dahil), G. 3,7 cm, Y. 9,2 cm.

Emzik kısmının sol-orta yanındaki delik dışında tümüdür. Bronzdur. Yüzeyi de oldukça iyi korunmuş olup, sadece kıvrımlı yerlerinde yer yer az miktarda patina tabakası oluşmuştur. Çömelmiş vaziyette bir *ephebos* şeklinde tasarlanmıştır (fig. 4-6). Alın üzerinde yükseltelen saçları dalgalıdır. Geniş ve bombeli alnı, dolgun yanakları, belli edilmiş göz kapakları, kanatları genişçe ve bu nedenle de yayvan sayılabilecek burnu ve dolgun bir çenesi vardır. Eserin dikkat çekici kısmı ise, betimlenen çocuğun başını saracak şekilde kullandığı ve gövdenin tamamını kapsayacak şekilde arkaya doğru indirilmiş aslan postudur. Aslanın baş kısmı, tıpkı Herakles ya da diğer aslan postlu figürlerde (İskender-Mithridates) olduğu gibi, dişleri alnına doğru incek vaziyette başa oturtulmuştur. Aslanın burnu ise figürün tepe noktasını oluşturmaktadır. Burun delikleri belirgindir. Aslanın yeleleri, baştan geriye, figürün sırt kısmına doğru plastik tutamlar halinde inmekte ve kürek kemiklerinin alt kısmına kadar örtmektedir. Postun devamı, figürün kalçasını da kapatacak şekilde kaide kısmına kadar iner vaziyette işlenmiş, bu kısımlar da çentiklenerek post niteliği vurgulanmıştır. Aslanın kuyruğu, son derece doğal ve gerçekçi işlenerek kıvrılmış, bitim yeri figürün sağ kalçasına bitleştirilmiş, böylelikle oluşturulan halka, kandilin kulbu olarak kullanılmıştır. Figürün ön tarafında, hemen boynun altında ise, yine Herakles pozlarından alışıl gelmiş olduğu üzere, hayvanın iki pençesi iki yana doğru çekilerek düğümlenmiştir.

ve daha sonraki dönemlerde de üretildiklerini gösteren bulgular mevcuttur (Salomonson 1980, 69-70 vd.). Erken İmparatorluk Dönemi "Kopfgefäße" örnekleri için bk. Mandel 1988, 25-26.

³⁸ Mandel 1988, 25-26, lev. 21-22, P. 197, P. 198, P. 187, P. 189, P. 195. Erken İmparatorluk Dönemi'nin gösterişli formlarından biri olan baş formlu bu kapların konu çeşitliliği zengindir. Mitolojiden figürler, sıradan fizyonomiye sahip siyahi, melez veya beyaz insanlar hatta bir döneme damgasını vurmuş tarihi kişiliklerin portreleri de bu formda ele alınmış olabilir. Büyük plastik sanat eserlerinin dönemlerinden yüzlerce yıl sonra bile taklit edilip yaşatıldıklarına güzel bir örnek, Mandel 1988, P. 194'te görülen ve adeta İskender portrelerinin bir yansıması olan baş formlu kaptır.

³⁹ Radt 1986, 40.

⁴⁰ Harris 1980, 127.

Çocuk, iki eliyle kandilin burun-emzik kısmı olarak tasarlanan yere iki yandan sıkı sıkıya tutunmuştur. Bu hali ile *ithyphallic* erkek, maymun ya da *grotesk* figürinlerle benzeşmektedir. Bacakları dizlerden kırılarak verilmiş olan çömelleme pozisyonu gereğince, ayakları da kaidenin her iki yanında yere tam basmaktadır.

Yüz fizyonomisi, tam olarak siyahi olmasa da, iki ırkın karışımından doğan melez bir gence işaret etmektedir. Bilindiği gibi Herakles, 12 görevinden ilki olan Nemea aslanını boğduktan sonraki betimlemelerinde çoğu zaman boynunun hemen altında düğümlemiş aslan postu ile tasvir edilir. Ancak hiçbir betimlemesinde, Sinop örneğindeki gibi melez fizyonomisine sahip değildir. Dolayısıyla salt kullanılan aslan postu nedeniyle eserimize Herakles demek mümkün değildir.

Figür 4: Çömelmış *ephebin* profil görünüşü

Figür 5: Çömelmış *ephebin* cephe görünüşü

Figür 6: Çömelmış *ephebin* profil görünüşü

Bu tipteki çömelmış figürlerde her zaman sıradan siyahi insanlar görülmeyip, mitolojiden bir figür de bu şekilde ele alınabilir. Halen Kahire Müzesi'nde bulunan ve Aleksandria ya da Naukratis yapımı olduğu kesinleştirilemeyen bir kandil, Sinop örneği ile yakın benzerlikler göstermektedir⁴¹. Kahire örneğinde bir *satyros* çömelmış vaziyette ele alınmıştır. Emzik-boru kısmı olarak ise, bu kez ileriye doğru sıkılarak uzatılmış bir tulum tercih edilmiştir. Pişmiş toprak bu kandil, halen ünik kabul edilmekte olup, çömelen kişiler şeklinde tasarlanan kandillerin öncül örneklerindedir. En erken MÖ 2. yy'a tarihlenen Kahire örneğinden de anlaşılacağı üzere, bu şekildeki çömelmeye benzeyen bir oturuş zaten Hellenistik Dönem'den beri tanınmaktadır.

British Museum'da korunan üç adet bronz plastik kandilde de yine benzer bir oturuş pozisyonunda ve iki eliyle de boru şeklindeki emziği iki yanından sıkıca kavrayan *silenoslar* betimlenmiştir⁴². Her üçünde de yağlı ve yaşlı fizyonomiye sahip olarak görülen sakallı *silenoslar*, eserimizle fizyonomik özellikler açısından benzerlik göstermez. Ancak boru şeklindeki emziği kavrayış biçimleri aynıdır. Bu kandiller de MÖ 1. yy ile MS 1. yy arasına yerleştirilmişlerdir.

Aynı tipte, geniş göbeği, saçsız başı ve sakalları ile betimlenmiş, *silenos* şeklindeki pişmiş toprak bir kandil de, Paul Getty Müzesi'nde sergilenmektedir⁴³. Bacaklarının arasından uzanan boru şeklindeki emziği her iki yandan sıkıca kavraması bakımından Sinop örneği ile benzerlik gösterir. Buluntu yeri belli olmayan bu kandilin üretim yeri olarak "Anadolu" önerilmiş olup, kandil MS 1. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilmiştir.

⁴¹ Kassab 1986, 309-311, fig. 1-4.

⁴² Bailey 1996, 15, lev. 11-12, Q3570-3572. Bu örneklerden Q3570 numaralı olan Corfu'da bulunmuş olup, MÖ 2.-1. yy'lar arasına yerleştirilen, aralarındaki en erken örnektir. Q3570 ve Q3571 numaralı örnekler ise başış yoluyla müzeye kazandırılmış ve bulunduğu yer belli olmayan Erken İmparatorluk Dönemi eserleridir.

⁴³ Bussiere - Wohl 2017, 434, fig. 588.

Çömelmeye benzer oturuş ve *ithyphallic* bir izlenim verecek şekilde emzik olarak tasarlanan boru kısmını tutuş bakımından eserimizle benzerlik gösteren diğer bir kandil örneği de İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunmaktadır⁴⁴. Yüz ifadesi olarak benzememekle birlikte, kamburlaştırılmış sırt, çömelleme pozisyonu ve elleriyle boruyu kavrayış tarzı açısından Sinop örneği ile benzeşen bu bronz kandil, tipik bir siyahi vatandaş şeklinde, biraz da *groteskleştirilerek* işlenmiştir İstanbul örneği, MS 1-3. yy'lar arasında genişçe bir zaman aralığına yerleştirilmiştir.

Bahsedildiği üzere, plastik kandiller diğer küçük plastik eserlerle de benzerlikler gösterirler. Kimi zaman pozisyon, kimi zaman da fizyonomik açıdan benzerlikler söz konusudur. Benzer bir fizyonomiyi, bir *aeolipile* üzerinde de görmek mümkündür⁴⁵. Paris-Louvre Müzesi'nde bulunan Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen bronz *aeolipile*lerden birinde, yine Sinop örneğindeki gibi genç bir melez betimlenmiştir. Hem yüz fizyonomisi hem de gür saçlarının bir pelerin kapüşonu ile örtülmesi örneğimizle benzerlik gösterir. Ancak söz konusu figür, Sinop kandilinde olduğu gibi Herakles'in tercih ettiği aslan postuna büründürülmemiştir.

Amsterdam-Allard Pierson Müzesi'nde bulunan, oinophoros cinsinden bir plastik testicikte, eserimizle çömelleme pozisyonu ve fizyonomik özellikleri ile benzerlik gösteren siyahi bir genç görülmektedir⁴⁶. Bu pozisyonadaki genç insanların sadece kandiller üzerinde bulunmadığına, bunun bir ikonografi olarak tercih edildiğine ve küçük plastik sanatların pek çok dalında kullanıldığına güzel bir örnek teşkil eder. Amsterdam örneği, MÖ 1. yy'a tarihlenmiştir.

Görüldüğü gibi, başta British Museum örnekleri ile farklı dünya müzelerinde bulunan benzer kandiller, *oinophoros* grubu içerisinde değerlendirilen plastik eserler ve Erken İmparatorluk zamanına tarihlenen *aeolipile* ile gösterdiği yakın benzerlikler nedeni ile çömelmış *ephebos* şeklindeki Sinop örneğinin, Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenmesi uygun olacaktır. Ancak çoğu küçük plastik eser için geçerli olan Hellenistik orijinli olma yüksek ihtimali hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir.

Thymiaterion-kandil

Müze env. no: 5.1.007.

Buluntu yeri: Sinop-Kefevi Mahallesi hafriyat buluntusu

Ölçüleri: U. 13 cm; G. 5,4 cm, Y. 13,3 cm; Kandil: U. 5,4 cm, G. 3,8 cm (sağ); U. 5,4 cm, G. 4,1 m (sol); Çanak: U. 5,3 cm, G. 5,6 cm.

Parçalar halinde bulunup birleştirilmiştir. Eserin özellikle alt kısmı büyük ölçüde kırık ve eksiktir. Kalıp yapımıdır. Kil ve astar rengi kızıl kahve tonlarındadır (kil: 2.5YR 5/6, astar: 2.5YR 6/8). *Thymiaterion*un ana gövdesini Zeus figürü oluşturmaktadır (fig. 7). Zeus'un başı, *thymiaterion* çanağı görevi gören bir başlık şeklinde düzenlenmiştir. Başlık çanağın her iki yanında, bu form için alışlagelmiş olduğu üzere kandiller yer almaktadır. Kandillerin emzik kısımlarında kullanıma dair yanık izleri görülmektedir (fig. 8). Volütlü emziklerinin uç kısımları (Loeschcke Tip VI⁴⁷) ok ucu şeklinde değil de ovalleşmiş olduğundan ve ayrıca gövde formları itibarıyla bu kandiller, MS 1. yy'ın ortası ve ikinci yarısının başlarına işaret ederler. Hafif içe çökük diskuslarında yer alan motifler, kullanılan kalıbın yıpranmışlığından dolayı ayrıntılarını yitirmiş olsa da, her iki kandilde de çok yapraklı rozetler bulunduğu,

⁴⁴ Atasoy 2005, 54.98.

⁴⁵ Jucker 1961, 49, lev. 23d, 24a; Amedick 1999, 192, lev. 62.2. Buhar makinelerinin atası sayılabilecek *aeolipile* adındaki bir düzenek şekillendirilirken de abartılı *phallosu* ile komikleştirilmiş görüntülü tipler, siyahi ya da melez insanlar kullanılmışlardır.

⁴⁶ Salomonson 1980, 90, fig. 48a-b.

⁴⁷ Loeschcke 1919, 233.

hatta her ikisinin de aynı kalıptan çıkmış olduğu anlaşılmaktadır. Derince tasarlanmış kareye yakın dış hatlara sahip *thymiaterion* çanağı, kandillerin ortasında yer almakta, aynı zamanda betimlenen Zeus figürünün de başlığını oluşturmaktadır.

Gür sakalları, ciddi yüzü ancak daha da önemlisi *anastolesi* ile betimlenen figürün Zeus olduğu açıktır. Başındaki başlık/çanak, saçları ile bütün gibi ele alınmış ve *anastole* ile yükseltilmiş saçtan sonra kesintisiz bir şekilde yukarıya doğru uzatılmış olup, görülebildiği kadarıyla bitkisel bezemeden izler mevcuttur. Gür saçları *anastolenin* her iki yanından aşağıya inerek, omuz üzerine düşürülmüştür. Bu saç tutamları da yarım daire ya da U formunda, iç içe verilmiş yivlerden oluşmaktadır. Bombeli gergin alındaki kaşlar, delikler-çentikler şeklinde işlenmiştir. Göz kapakları altlı üstlü belirgin olup, göz bebekleri de halkalar halindedir. Zeus'un sakalları boynunu örtecek kadar uzatılmış, bitiminden hemen sonra gövdesine geçiş yapılmıştır. Korunabilen kısımlardan anlaşıldığı kadarıyla gövdenin üst kısmı çıplak olup, izleyiciye göre sağ omuzundan aşağı doğru, dikey kıvrımlarla inecek şekilde manto-*himation* kumaşı atılmıştır.

Ayrıca Zeus teşhisini pekiştirecek iki kartal figürü de başın her iki yanında, omuzlara konmuş vaziyette işlenmiştir. Ancak eserin izleyiciye göre sol tarafında kalan kartal figürü kırılmış ve eksik olup, sadece sol kanadına dair bir parça kalacak şekilde korunabilmiştir. Tüm olarak korunabilen izleyiciye göre sağ omuzdaki kartal, yüzünü sola, Zeus'a doğru döndürmüştür. Gözlerinde kalıptan çıktıktan sonra kalemle yapılan oyukların izleri belirgindir. Tüyleri de plastik ele alınmıştır. Zeus'un oturduğu tahtın (*thronos*) üst kısmına dair izler, korunabilmiş sağ yanda görülebilmektedir. Zeus'un bu vaziyette tahtında oturan betimlemeleri, bilinen en yaygın Zeus betimlemelerinden olsa da, büyük plastik sanatlarda her iki omzuna iki kartal konmuş örneklerle rastlanmaz. Kartal genellikle tanrının yanında, elinde, önünde, gerisinde betimlenir. Bu nedenle, kandil ustasının, kendi yorumunu tanrının ikonografisine eklediğini söylemek yanlış olmaz.

Bu tipteki *thymiaterion* kandiller ya da *thymiaterionlu* kandiller, özellikle Erken İmparatorluk Dönemi'nden başlayarak, Knidos ve Pergamon'da yaygın bir şekilde üretilmişlerdir⁴⁸. D. M. Bailey, Sinop örneğindeki gibi, kareye yakın çanağa sahip olanları için "altarlı kandiller" demeyi tercih eder⁴⁹.

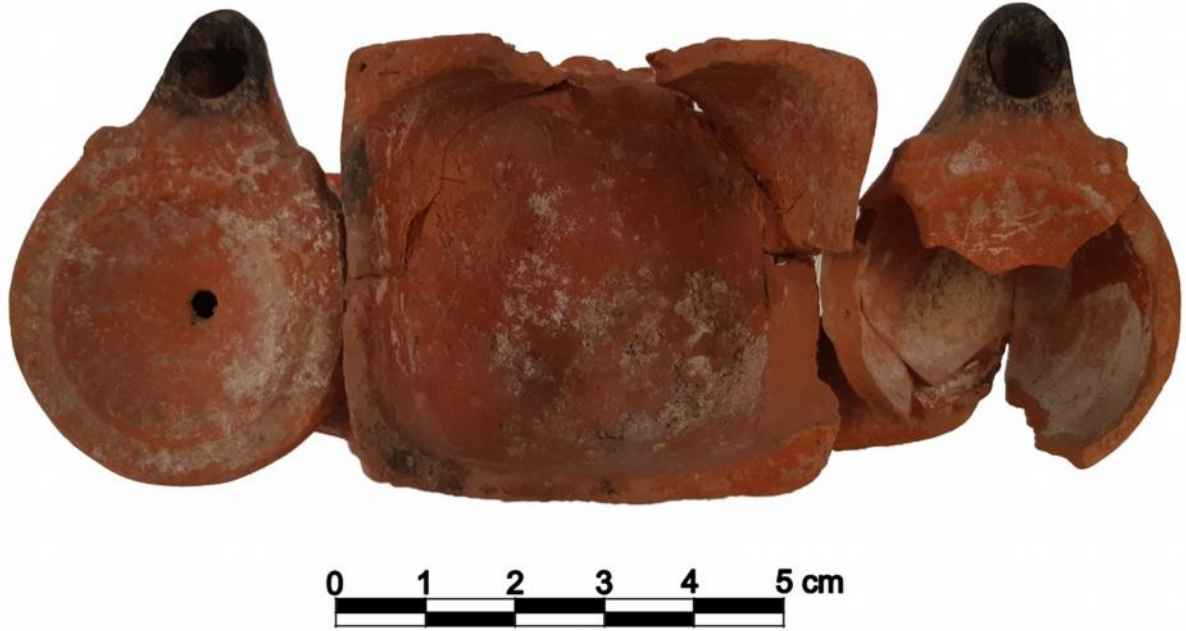
Figür 7: *Thymiaterion*-kandilin cephe görünüşü

⁴⁸ Mandel 1988, 27. *Thymiaterion* kandiller her zaman aynı formda yapılmazlar. Kimilerinde Sinop örneğinde olduğu gibi karşılıklı duran iki kandil tercih edilirken, kimilerinde tek kandil bulunabilir. Bazı kandiller, yüksekçe bir stand üzerinde ya da bir sütun veya altar gövdesi olarak şekillendirilmiş bir ayak üzerinde yer alabilirler. Bazen ortadaki figür Sinop örneğindeki gibi mitolojik bir figür olabileceği gibi, bazen de özellikle çam kozalağı gibi bitkisel bir bezemeden seçilmiş olabilir. Dini-ritüel anlamları da olan bu kaplar, dönemin yüksek albeniye sahip malzemeleridir. Yine Knidos atölyelerinde yapılmış iki kandilli ve çok gösterişli bir *thymiaterion* örneği için bk. Bailey 1988, 340-41, lev. 81, Q2727. Kozalak formu ana gövdeli bir diğer Knidos örneği için bk. Bailey 1988, 341, lev. 82, Q2728-2743.

⁴⁹ Bailey 1988, 205, lev. 29, Q1853.

Benzer tipte yapılmış bir *thymiaterion* kandil örneği, Paul Getty Müzesi'nde sergilenmektedir⁵⁰. Çok güzel korunmuş, kırılmadan ve eksiksiz bir şekilde günümüze kadar gelebilmiş Getty örneğinde, Zeus, yine tahtında oturur vaziyettedir ancak omzunda kartal bulunmamaktadır. Sağ ve sol yanında, muhtemelen Athena ve Hermes olduğu düşünülen iki figür mevcuttur. Zeus, burada bir niş içerisinde verilmiş olup, bu kez saçları *thymiaterion* ana gövdesi ile birleşmez. Bir başka deyişle, her iki örnekte de görülen Zeus figürünün ele alınışı farklıdır ve Getty örneğindeki Zeus'un gövdesi, aynı zamanda *thymiaterionun* da ana gövdesi değildir. Ana figürün her iki yanında, yine Sinop örneğindeki gibi emzikleri figürle aynı yöne, karşıya bakar vaziyette iki kandil bulunmaktadır. Bu örnek de, MS 1. yy'ın ortasından sonuna kadar bir döneme tarihlenmektedir.

Her ne kadar çoğu kısmı kırılmış ve eksik olsa da, ele aldığımız Sinop örneğinin bir kandili tümdür, diğer kandili ise emzik kısmı korunacak şekilde kırılmıştır. Tarihlleme açısından büyük kolaylık sağlayan emziklerin formları, bahsedildiği üzere MS 1. yy'ın ortasından, ikinci yarısına doğru uzanırlar⁵¹ ancak daha ileri gitmezler. Dolayısıyla bu örneğin, Erken İmparatorluk Dönemi'ne ait olduğu söylenebilir.

Figür 8: *Thymiaterion*-kandilin üst görünüşü

Sonuç

Antik dönemde, sanat dalları arasındaki etkileşim şaşırtıcıdır. Yeterince üne kavuşmuş büyük plastik sanatlar ait örnekler, hemen plastik kandiller veya koroplastik sanatlarda da taklit edilmeye başlanırlar ve bu şekildeki üretim yüzlerce yıl sürer⁵². Bir eserin ününü yeterince iyi kavrayabilmek açısından, heykel veya kabartma olarak yapılmış orijinal eserlerin küçük plastik sanatlardaki yansımalarını da göz önünde tutmak gerekmektedir. Plastik sanatlar içerisinde değerlendirilmesi mümkün olan çalışmamızın konusunu oluşturan kandiller, büyük eserlerin küçük plastikteki yansımaları olup, zaman

⁵⁰ Bussiere – Wohl 2017, 429, fig. 582.

⁵¹ Loeschcke 1919, tip VI.

⁵² Örneğin, Yüksek Hellenistik Dönem'in en çarpıcı heykellerinden biri olan "Yaşlı/Sarhoş Kadın" yontusu, yapıldığı dönemden yüzlerce yıl sonra, MS 2. yy'da bile hala *oinophoros* cinsi seramiklerde karşımıza çıkmaktadır (Özgan 2018, 65, fig. 62; Pastutmaz 2009, 113, lev. 20, fig. 50).

zaman da küçük boyutlu eserler büyük plastik sanatları etkilemişlerdir. Özellikle, dönemin refah içinde yaşayan lüks ve şatafatla düşkün kesimi arasında böylesi objeler tercih ediliyor olmalıdır.

Görüldüğü gibi, plastik kandilleri sadece aydınlatma amaçlı tasarlanıp kullanılmış eşyalar olarak nitelendirmek mümkün değildir. Bunlar aynı zamanda, dönemin sosyo-kültürel yaşantısına da ışık tutan ve her biri birer sanat eseri gibi titizlikle ele alınmış objelerdir. Yüzlerce ya da onlarca yıl önce yapılmış bir heykeli dahi taklit edebilen bu kandiller, büyük plastik sanatların etkileşim alanlarının ne derecede büyük olduğunu da gözler önüne sermektedir. Tıpkı terracotta figürinler ya da *oinophoros* cinsi kaplar gibi, büyük plastik sanat eserlerini bünyesinde yaşatan bu kandiller orijinal eserlerin bir kopyası ya da bir replikası gibi yapılmış olabilirler. Bu nedenle, küçük plastik eserleri tanımlarken, yansıttığı eserden ya da tipolojiden hareketle “orijinal” olma ihtimali hep göz önünde tutulmalıdır. Plastik kandiller açısından bu orijin, neredeyse hep Hellenistik’tir. Bu anlayışla yapılmış pek çok plastik kandil, mitolojileri, dönemin insanları arasında yüzlerce yıl itibar gören figürleri, sanata ve yabancı insanlara yaklaşımı, köy-kırsal kesimin yaşantısını, natüralizmin önemini ve onun bir uzantısı olan realizmin sanat eserlerine ne derece etkide bulunduğunu ve hatta dönemin espri anlayışını da gözler önüne sermektedir.

Sinop Müzesi’ne satın alma yoluyla kazandırılan ve MS 1. yy’a tarihlenen bu üç eser için en önemli problem lokalizasyon-atölye problemidir. Özellikle, kil ve astar özellikleri gibi standart tarihleme ve muhtemel üretim yerinin tespiti gibi veriler ortaya koyamayan iki bronz kandil için (fig. 1-6) atölye önermek hayli zordur. Strabon, Sinope antik kentinin MÖ 8. yy sonlarında, bir Miletos kolonisi olarak kurulduğundan bahsetmiştir (Strab. XII, 3, 11 (C 546)). Sinop kenti hakkında yapılan araştırmalar ve çalışmalar, kentin o dönemden günümüze kadar neredeyse kesintisiz bir şekilde iskan gördüğünü ortaya koymuştur⁵³. Güney Karadeniz Bölgesi’nde, antik adıyla Paphlagonia Bölgesi’nde yer alan kent, Anadolu’nun Karadeniz kıyısının en uç noktasındadır. Konumu itibarıyla, gerek Karadeniz’in Anadolu kıyılarında yer alan diğer kentlerle ve gerekse de karşı kıyısı ile ticaret yapabilmıştır. Arkaik Devir’den beri önemi giderek artan kent, ardından gelen yüzyıllarda da İskender’in doğu seferi vasıtasıyla kültürlerin etkileşiminde kalmış ve Hellenleşmeden nasibini almış, Mithridates ile birlikte Pontus Krallığı’na katılmıştır⁵⁴. Hem Karadeniz’in karşı kıyısına açılan bir ticaret limanı olması, hem de kültürlerin kesişim yerinde bulunması nedeniyle Batı Anadolu’lu üreticilerden seramik ya da bronz malzeme ithal etmiş olması şaşırtıcı değildir. Çalışmamızda yer alan bronz kandillerin nereden alındığı ya da nerede üretildiği ile ilgili bir fikir beyan etmek mümkün olmasa da; *Thymiaterion* kandil (fig. 7-8), kil ve astar özellikleri ile ve cidar kalınlığı dolayısıyla Knidos atölyelerine benzerlik göstermektedir. Ancak kesin bir tespit kil analizi vasıtasıyla mümkün olacaktır.

⁵³ Akurgal – Budde 1956, 4-7; Akurgal 1956, 48-53; Budde 1956, 5-10; Erzen 1956, 48; Boysal 1958, 23-28; Doonan 2003, 1384; Koester 2012, 49; Sağlan 2018 (Baskıda).

⁵⁴ Doonan 2003, 1384; Koester 2012, 49.

Bibliyografya

Antik Kaynaklar

- Strab. (= Strabon, Geographika: XII-XIII-XIV)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV). Çev. Prof. Dr. Adnan Pekman. İstanbul 1993.

Modern Kaynaklar

- Akurgal – Budde 1956 E. Akurgal – L. Budde, *Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Sinope*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1956.
- Akurgal 1956 E. Akurgal, "Sinop Kazıları", *TürkArkDerg* 6/1 (1956), 47-61.
- Amedick 1999 R. Amedick, "Die Gruppe der Schweinsbrüher", *Gedenkschrift für Andreas Linfert. Hellenistische Gruppen*, Mainz am Rhein, 1999, 187-198.
- Atasoy 2005 S. Atasoy, *Bronze Lamps in the Istanbul Archaeological Museum*, BAR International Series 1436, Oxford, 2005.
- Bailey 1974 D. M. Bailey, "A Caricature of Socrates", *AJA* 78 (1974), 427.
- Bailey 1975 D. M. Bailey, *A Catalogue of the Lamps in the British Museum I. Greek, Hellenistic and Early Roman Pottery Lamps*, London, 1975.
- Bailey 1988 D. M. Bailey, *A Catalogue of the Lamps in the British Museum III. Roman Provincial Lamps*, London, 1988.
- Bailey 1996 D. M. Bailey, *A Catalogue of the Lamps in the British Museum IV. Lamps of Metal and Stone, and Lampstands*, Dorchester, 1996.
- Beazley 1929 J. D. Beazley, "Charinos", *JHS* 49.1 (1929), 38-78.
- Boysal 1958 Y. Boysal, "Sinop'un En Eski Buluntuları ve Kolonizasyonu Hakkında", *TürkArkDerg* 8/2 (1958), 23-29.
- Budde 1956 L. Budde, "Kurzer vorläufiger Bericht über die Grabungen in Sinope der Kampagnen 1951-1952", *TürkArkDerg* 6/2 (1956), 5-10.
- Bussiere – Wohl 2017 J. Bussiere – B. L. Wohl, *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, Los Angeles, 2017.
- Cahn-Klaiber 1977 E. M. Cahn-Klaiber, *Die antiken Tonlampen des Archäologischen Instituts der Universität Tübingen*, Tübinger Studien zur Archäologie und Kunstgeschichte, Band 2, Tübingen, 1977.
- Doksanaltı 2000 M. E. Doksanaltı, "Die Keramikfunde aus den Arealen Z1 und Y1 der Dionysos-Stoa in Knidos", *RCRF-Acta* 36 (2000), 72-76.
- Doksanaltı2006 M. E. Doksanaltı, *Knidos Kap Krio Kazı Alanı. Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2006.
- Doonan2003 O. Doonan, "Sinope", Eds. D. V. Grammenos – E. K. Petropoulos. *Ancient Greek Colonies in the Black Sea*, Vol. 1, Thessaloniki, 2003, 1379-1402.
- Erzen 1956 A. Erzen, "Sinop Kazısı 1953 Yılı Çalışmaları", *TürkArkDerg* 6/1

- (1956), 69-72.
- Grand – Mulas 1975 M. Grand – A. Mulas, *Eros in Pompeii*, Newyork, 1975.
- Grandjouan 1961 C. Grandjouan, *Terracottas and Plastic Lamps of the Roman Periods*, Agora VI, Princeton, 1961.
- Happel 1996 G. Happel, “Knidische Figurenlampen”, Eds. M. Herfort-Koch – U. Mandel – U. Schädler. *Hellenistische und Kaiserzeitliche Keramik des östlichen Mittelmeergebiets*, Kolloquium Frankfurt, 24.-25. April 1995, Frankfurt am Main, 1996, 68-70.
- Harris 1980 W. V. Harris “Roman Terracotta Lamps: The Organization of an Industry”, *JRS* 70 (1980), 126-145.
- Hausmann 1954/55 U. Hausmann, “ΟΙΝΟΦΟΡΟΙ”, *AM* 69/70 (1954/55), 125-146.
- Hausmann 1956 U. Hausmann, “Iterum Oinophoroi”, *AM* (1956), 107-112.
- Hayes 1980 W. Hayes, *Ancient Lamps in the Royal Ontario Museum I: Greek and Roman Clay Lamps*, Toronto, 1980.
- Heimerl 2001 A. Heimerl, *Die römischen Lampen aus Pergamon: Vom Beginn der kaiserzeit bis zum Ende des 4. Jhs. n. Chr.*, Berlin, 2001.
- Jucker 1961 I. Jucker, “Der Feurenbläser von Aventicum”, *ZSchwArch* 21.2, 1961, 49-56.
- Kassab 1986 D. Kassab, “Le Satyre du Caire à son retour des Indes”, *BCH* 110 (1986), 309-315.
- Koester 2012 H. Koester, *History, Culture and Religion of the Hellenistic Age. Introduction to the New Testament*, Vol. 1, Berlin, 2012.
- Lessing – Varone 1996 E. Lessing – A. Varone, *Pompeji*, Roma, 1996.
- Loeschcke 1919 S. Loeschcke, *Lampen aus Vindonissa. Ein Beitrag zur Geschichte von Vindonissa und des antiken Beleuchtungswessen*, Zürich, 1919.
- Mandel 1988 U. Mandel, *Kleinasiatische Reliefkeramik der mittleren Kaiserzeit*, Pergamenische Forschungen 5, Berlin, 1988.
- Mandel 2000 U. Mandel, “Die frühe Produktion der sog. Oinophorenware-Werkstätten von Knidos”, *RCRF-Acta* 36 (2000), 57-68.
- Metin 2013 H. Metin, Burdur Müzesi’nden Plastik Bir Kandil, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8 (2013), 105-109.
- Mlasowsky 1993 A. Mlasowsky, *Die Antiken Tonlampen im Kestner-Museum Hannover*, (Sammlungs Kataloge des Kestner-Museums Hannover, Band 8), Hannover, 1993.
- Özgan 2018 R. Özgan, *Hellenistik Devir Heykeltraşlığı III: Yüksek Hellenistik*, İstanbul, 2018.
- Pastutmaz 2009 D. Pastutmaz, *Knidos Kabartmalı Seramikleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2009.
- Radt 1986 W. Radt, “Lampen und Beleuchtung in der Antike”, *AntW* 17, 1986, 40-58.
- Robinson 1909 D. M. Robinson “An Oenophorus belonging to the Johns Hopkins

University", *AJA* XIII (1909), 30-38.

Sağlan 2018

S. Sağlan, "A Figured Grave Stele from Sinope", *Ancient Communities and their Elites from the Bronze Age to Late Antiquity (Central Europe – Mediterranean – Black Sea)*, 6th-8th October 2017, *Anodos13* (2018) (Baskıda).

Salomonson 1980

J. W. Salomonson, "Der Trunkenbold und die Trunkene Alte", *BABesch*55 (1980), 65-135.

